

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БІЛОУС ОЛЬГА АНАТОЛІЇВНА

УДК 340.12:316.346.2-055.2]:340.5

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГЕНДЕРНЕ ПРАВО: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-
ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

спеціальність 081 – Право

галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **О. А. БІЛОУС**

Науковий керівник:

**ЗАВАЛЬНЮК Володимир
Васильович**

доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

АНОТАЦІЯ

Білоус О. А. Гендерне право: загальнотеоретичне та порівняльно-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2026.

У дисертації здійснено цілісний аналіз гендерного права як комплексної галузі права, що перебуває на етапі свого формування та інтегрує нові підходи до регламентації суспільних правовідносин з визнанням поваги до гендерної ідентичності, гендерного усвідомлення, гендерної культури, сексуальної орієнтації, заборони застосування гендерної дискримінації та насильства за належністю до певної біологічної та соціальної статі. Досліджено його історичні витоки, концептуальні засади та методологію гендерного права, місце в національній правовій системі та чинне законодавство, проблематику контролю за дотриманням гендерних прав під час ведення війни, предмет та методи правового регулювання, системно-структурну характеристику, елементний склад правовідносин, а також відмінності правової регламентації у країнах, що належать до романо-германської та дочірніх, англо-американської, а також релігійної правових сімей.

Проаналізовано історичні зміни, які передували виникненню та формуванню гендерного права як окремої галузі права в сфері регулювання суспільних відносин: від стародавніх античних уявлень про гендерну рівність до сучасних методів та моделей правового регулювання світових держав, які забезпечують законність дій щодо дотримання гендерної рівності, подолання гендерних стереотипів та заборону застосування дискримінаційної політики щодо передбаченого виду прав. Першочергову увагу в межах дослідження еволюції даного поняття, приділено безпосередньому науковому становленню поняття «гендер» та похідного від нього визначення гендерного права, який, на початку асоціювався лише з визнанням прав та можливостей представників жіночої статі серед населення, а наразі виокремлює новий напрям визнання власних потреб, можливостей та прав, охарактеризований

за поєднанням соціальних якостей та природно закладених біологічних показників організму, які формують в особи належність до певного розмежування за гендерним маркером.

Окрему увагу приділено концептуальним засадам та методології гендерного права, зокрема адаптації методології юриспруденції з використанням набутих методологічних підходів, концептів та методів для аналізу даної галузі права, крізь призму: гендерних потреб, суперечностей в чинному законодавстві, державного моніторингу, виокремлення відповідних інституцій та пізнання наукових теорій щодо гендерної рівності. Зокрема, потребовий підхід надав окремого визнання гендерним потребам особи, актуалізував ідею підвищення гендерного праворозуміння, гендерної свідомості та культури в сучасному суспільстві через вирішення основних проблем дотримання гендерної рівності, шляхом прийняття та введення в дію гендерно-правових законів, які транслиують справедливість. Актуальне використання синергетичного підходу дозволило дослідити аномальні якості гендерного права, які ілюструють в ньому нові характеристики, межі дозволеного сприйняття та подолання норм, що суперечать основним його ідеям. Застосування інституційного підходу обґрунтовується наявністю об'ємної внутрішньої структури гендерного права та його складових інститутів, які забезпечують дотримання гендерної рівності. Також, запропоновано застосування правового моніторингу в межах дослідження гендерного права так як, відповідно до існуючих міжнародно-правових зобов'язань: контроль та збір інформації, щодо дотримання гендерних прав носить для країн-учасниць обов'язковий характер. Обґрунтовано важливість введення концепції сучасної правової доктрини у загальну теорію права та держави щодо існування доктрини гендерного права, так як розвиток наукового обґрунтування даної галузі права обумовлений існуванням окремих наукових ідей та нових теоретичних поглядів на існування гендерної рівності в сучасному світі.

Опрацьовано гендерне законодавство України від початку отримання незалежності до 2025 року, що надало свіжого погляду в проблематиці регулювання гендерно-правових відносин нашої країни. Прийняті нормативно-

правові акти свідчать про відповідний рівень гендерної свідомості законодавця, який відноситься до гендерно-чутливого, однак періодично в межах правотворчості виникає проблематика фокусування на проектах орієнтованих лише на жінок. Таким чином, доведено, що існування гендерних стереотипів в суспільстві спотворює інтеграцію нових визнаних гендерних прав та можливостей, які фокусують акцент на задоволенні потреб усіх громадян незалежно від природно закладеної статі чи зміненого або невизначеного гендерного маркеру. Надано пропозиції відносно подолання даних недоліків, зокрема: впровадження загальних дискусій для роботодавців та найманих працівників, щодо гендерної рівності та підвищення рівнів кваліфікації на робочому місці з даної тематики; введення навчальних дисциплін з гендерного виховання; приведення у відповідність передбачених положень відповідних чинних законів згідно Конституції; внесення змін до постанови, котра регламентує процедуру зміни статі в Україні з метою скасування визнання даних дій психологічним розладом; коригування положень щодо процедури застосування гендерно-правової експертизи, антидискримінаційної експертизи та обов'язкової експертизи на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції в гендерно-правовій галузі; приведення у відповідність ідеям гендерної рівності положення закону про кримінальну відповідальність, щодо дискримінаційних випадків звільнення від покарання та його відбування; внесення змін до ряду чинних законів, які регламентують несення військової служби, відносно визнання жінок військовозобов'язаними та придатними до несення військової служби.

В зв'язку з існуванням воєнного стану та активного ведення війни на території України, детально розглянуто проблематику дотримання гендерної політики в даних умовах. Висвітлено відомі статистичні дані щодо порушень гендерних прав під час Другої Світової та російсько-української війни. Проаналізовано історично відомі випадки використання гендерно обумовленого насильства та загальноновизнаних масових зґвалтувань як засобів гендерного геноциду нації. Також, для надання об'єктивних висновків детально вивчено періодичні доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини на факт

спрямованого використання жорстоких методів насильства російськими військовими, які умисно завдають тілесних ушкоджень українським військовополоненим, за біологічною приналежністю до певної статі, та свідомо порушують права людини за визнаними стандартами гуманітарного права. Отримані результати свідчать, зокрема про недостатній вплив міжнародних організацій та пасивність щодо вирішення загальноновизнаної гендерної міжнародно-гуманітарної проблеми.

Значну увагу приділено критеріям розмежування гендерного права з іншими галузями права, зокрема, детально досліджено предмет гендерного права та удосконалено його наукову дефініцію як законодавчо визначені умови та порядок забезпечення й дотримання гендерної рівності в аспекті його соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людського буття. Також, в межах даної інтерпретації акцентуємо на ідентифікації гендерного права через взаємне існування соціально-економічних, політичних, культурних, освітніх та правових відносин, в яких безпосередньо реалізується принцип гендерної рівності та заборона гендерної дискримінації.

Визначено особливість наступного критерію розмежування, а саме наявність симбіозу імперативного та диспозитивного методів в гендерному праві як фактору удосконалення правового регулювання. Підкреслено, що дана дихотомія ґрунтується на особливій системі стримувань та противаг, так як з одного боку імперативний метод забезпечує обов'язкові до виконання гарантії рівності та заборону дискримінації, а диспозитивний метод надає гнучкості в реалізації принципу рівності через певного роду домовленості.

Досліджено системно-структурну характеристику національного гендерного права та виокремлено такі його структурні елементи як: норми, інститути та субінститути. Зокрема, норми гендерного права носять здебільшого спеціальний характер, крім конституційних, та містять правові гарантії й передбачені механізми, спрямовані на усунення гендерної нерівності в державі. Зазначено, що фактичне домінування матеріальних інститутів над процесуальними притаманне інститутам гендерного права, через недостатню розвиненість юридичної

процедури захисту порушених гендерних прав, однак, в свою чергу, форма звернення громадян до уповноважених координаторів відносно дискримінації на підприємствах або державних установах стимулює ефективну комунікацію та удосконалення гендерної політики. Разом з тим, доведена така характерна особливість національного гендерного права як наявність у ньому міжгалузевих інститутів, що надалі підтверджується присутністю в гендерному праві регулятивних, охоронних та установчих інститутів. В межах аналізу правового режиму гендерного права визначено сукупність правових категорій, які формують окремий режим забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

В межах обґрунтування елементного складу гендерно-правових відносин запропоновано комплексну класифікацію суб'єктів гендерного права України, за наступними характеристиками: функціональною роллю у правовідносинах; віковим статусом; належності за біологічними показниками; гендерною ідентичністю; наявністю спеціальної компетенції у сфері гендерної політики. Відповідно якій суб'єкти гендерних правовідносин включають в себе: фізичних осіб (громадян України), державно – владних органів, органів місцевого самоврядування та державних органів відповідної компетенції в галузі гендерного права. Також, окреслено проблематику виокремлення суб'єктів за гендерною ідентичністю, котра наразі потребує трансформації нормативно-правових актів та положень, щодо проблематики зміни статі, які б не тягнули за собою визнання особи недієздатною відповідно передбаченого розладу психічних хвороб.

Окремо проаналізовано правову характеристику об'єкта гендерно-правових відносин, згідно аналізу чинного національного гендерного законодавства та відповідно надано обґрунтоване наукове визначення його як переліку соціальних цінностей: матеріальних та нематеріальних, які в єдності становлять ідеальне та бажане благо, до якого прагне законодавець в існуванні гендерної правотворчості України. З огляду на існуючу різноманітність нормативно-правових актів, які регулюють дану галузь, нами наданий розширений перелік цінностей, які згідно наукового тлумачення виступають об'єктом гендерних правовідносин.

Додатково визначено зміст гендерного права як важливий елемент правової системи, котрий інтегрує у його внутрішній структурі наявність різних правовідносин, які відносяться дотично до гендерного права, наприклад: відносини щодо захисту від гендерно обумовленого насильства є частиною змісту кримінальних відносин, заборона застосування дискримінаційних норм та нагляд за їх дотриманням, є частиною адміністративних відносин, рівність сімейних, майнових чи трудових правах є елементом цивільних, трудових правовідносин та ін.

В межах проведення порівняльно-правового аналізу розглянуто регламентацію гендерного права в правових системах країн, які входять до романо-германської та дочірніх правових сімей. Зазначимо, що характерною рисою притаманною всім країнам без винятку є кодифіковане, систематизоване, спеціально створене гендерне законодавство як засіб впливу на формування гендерної політики країни. Присутніми в межах існування даної правової сім'ї є відокремлені інститути, які контролюють, формують та забезпечують реалізацію гендерного законодавства на практиці, а також законодавчо дозволена можливість вживати позитивні дії, як засіб досягнення гендерної рівності без дискримінаційних утисків. Разом з тим, зазначено, що деякі країни в межах власної правової системи інтегрують звичаєве право та національне законодавства, з метою збереження традиційних гендерних уявлень та прийняття прогресивної гендерної правотворчості.

Проаналізовано гендерне право країн-представників англо-американської правової сім'ї, яке характеризується наявністю в ньому двох складових груп: групи англійського права і групи, що утворює право США. Характерним спільним є пріоритет судової практики над кодифікованим законодавством, для прихильників англійського права – це акти парламенту, які пройшли погодження правлячого короля та стали законами, а для групи права США – це є прийняті федеративні акти. Більше того, в даних випадках базою для прийняття гендерно-спрямованих законів є саме прецеденти, які створюють конкретні випадки застосування норм у всіх аналогічних ситуаціях, котрі стосуються визнання та захисту гендерних прав.

Окрему увагу приділено дослідженню особливостей існування гендерного права у релігійній правовій сім'ї та зазначено, що проблематика помірного впровадження гендерних реформ існує через тісний зв'язок релігії та законодавства. Зокрема, через відповідні релігійні положення, чинне законодавство не може суперечити ідеям шаріату, внаслідок цього ряд рекомендованих резолюцій та конвенцій міжнародною спільнотою перебуває в стані невідомості. Визначено, що проблематика схвалення та ратифікації міжнародних стандартів відповідними країнами, ставить у несприятливе становище трансгендерних людей.

Ключові слова: гендерне право, міжнародні організації, правова система, дискримінація, війна, справедливість, методологія юриспруденції, сучасне суспільство, методологічні підходи, права людини, компетенція, праворозуміння, цінності, законність, звернення громадян.

ABSTRACT

Bilous O. A. Gender Law: a general theoretical and comparative legal study. – Qualification scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 “Law” (field of study 08 – Law). – National University “Odesa Law Academy”. Odesa, 2026.

The dissertation provides a comprehensive analysis of gender law as a complex branch of law that is currently in the process of formation and integrates new approaches to the regulation of social legal relations, recognizing respect for gender identity, gender awareness, gender culture, sexual orientation, and prohibiting gender discrimination and violence based on affiliation with a particular biological or social sex. The study examines its historical origins, conceptual foundations, and methodology of gender law, its place within the national legal system and current legislation, issues of monitoring compliance with gender rights during a war, the subject matter and methods of legal regulation, its systemic and structural characteristics, the constituent elements of legal relations, as well as differences in legal regulation in countries belonging to the Romano-Germanic (and its derivative), Anglo-American, and religious legal families.

The historical transformations that preceded the emergence and development of gender law as a distinct branch of law in the sphere of regulating social relations are analyzed, ranging from ancient conceptions of gender equality to contemporary methods and models of legal regulation in various countries that ensure the legality of actions aimed at upholding gender equality, overcoming gender stereotypes, and prohibiting the implementation of discriminatory policies with respect to the relevant category of rights. Particular attention in the study of the evolution of this concept is given to the scientific establishment of the term "gender" and the derivative definition of gender law, which initially was associated solely with the recognition of the rights and opportunities of female members of society. Currently, however, it highlights a new direction in acknowledging individual needs, opportunities, and rights, characterized by a

combination of social traits and biologically inherent characteristics that determine a person's belonging to a particular classification according to a gender marker.

Special attention is given to the conceptual foundations and methodology of gender law, in particular to the adaptation of the methodology of jurisprudence through the application of established methodological approaches, concepts, and methods to the analysis of this branch of law, viewed through the prism of gender needs, inconsistencies in current legislation, state monitoring, the identification of relevant institutions, and the study of scholarly theories on gender equality. In particular, the needs-based approach provides distinct recognition of the gender-specific needs of individuals and reinforces the idea of enhancing gender legal understanding, gender consciousness, and gender culture in modern society by addressing the key challenges in ensuring gender equality through the adoption and implementation of gender-sensitive legislation that promotes justice. The application of the synergetic approach has made it possible to examine the distinctive and transformative features of gender law, revealing its emerging characteristics, the evolving boundaries of permissible interpretation, and mechanisms for overcoming norms that contradict its fundamental principles. The use of the institutional approach is justified by the extensive internal structure of gender law and its constituent institutions, which ensure the observance of gender equality. In addition, the application of legal monitoring within the framework of gender law research is proposed, since, in accordance with existing international legal obligations, the control and collection of information regarding compliance with gender rights are binding for participating states. The importance of introducing the concept of a modern legal doctrine into the general theory of law and the state with regard to the existence of a doctrine of gender law is substantiated, as the development of the scientific foundation of this branch of law is обусловлено the existence of distinct scholarly ideas and new theoretical perspectives on the realization of gender equality in the modern world.

The study covers Ukraine's gender-related legislation from the country's independence up to 2025, providing a fresh perspective on the regulation of gender-legal relations. The adopted normative acts reflect an appropriate level of legislative gender awareness, indicating a gender-sensitive approach. However, within the lawmaking process, challenges periodically arise due to a focus on draft laws oriented exclusively toward women. The research demonstrates that the persistence of gender stereotypes in society distorts the integration of newly recognized gender rights and opportunities, which emphasize addressing the needs of all citizens regardless of biological sex or altered or undefined gender markers. Recommendations to address these shortcomings include: the introduction of general discussions on gender equality for employers and employees and the enhancement of workplace qualifications on this topic; incorporation of educational disciplines on gender education; harmonization of relevant provisions of existing legislation in accordance with the Constitution; amendments to the resolution regulating the procedure for legal gender change in Ukraine to abolish the recognition of such actions as a psychological disorder; revision of provisions regarding the application of gender-legal expertise, anti-discrimination expertise, and mandatory expertise to ensure compliance with Ukraine's obligations in the field of European integration in gender law; alignment of the Criminal Code provisions concerning discriminatory exemption from punishment with the principles of gender equality; and amendments to various laws regulating military service to recognize women as conscripts and eligible for military service.

Due to the existence of martial law and the active conduct of hostilities on the territory of Ukraine, the issue of compliance with gender policy under these conditions has been examined in detail. Available statistical data on violations of gender rights during World War II and the Russian-Ukrainian war are highlighted. Historically documented cases of gender-based violence and widely recognized mass rapes as instruments of gender genocide against a nation are analyzed. In addition, in order to provide objective conclusions, the periodic reports of the Office of the United Nations

High Commissioner for Human Rights were thoroughly examined with regard to the targeted use of brutal methods of violence by Russian military personnel, who deliberately inflict bodily harm on Ukrainian prisoners of war based on their biological sex and knowingly violate human rights in breach of recognized standards of international humanitarian law. The findings indicate, in particular, the insufficient influence of the international organizations and its passivity in addressing a universally recognized gender-related international humanitarian problem.

Significant attention is given to the criteria distinguishing gender law from other branches of law. In particular, the subject matter of gender law is examined in detail, and its scientific definition is refined as the legislatively established conditions and procedures for ensuring and observing gender equality in the context of socio-sexual interaction across all spheres of human life. Within this interpretation, emphasis is placed on identifying gender law through the interrelation of social, economic, political, cultural, educational, and legal relations in which the principle of gender equality and the prohibition of gender-based discrimination are directly realized.

A distinctive criterion of differentiation is identified, namely the presence of a symbiosis between the imperative and dispositive methods in gender law as a factor in improving legal regulation. It is emphasized that this dichotomy is based on a special system of checks and balances: on the one hand, the imperative method ensures binding guarantees of equality and the prohibition of discrimination, while on the other hand, the dispositive method provides flexibility in implementing the principle of equality through certain forms of agreement.

The study examines the systemic and structural characteristics of national gender law and identifies its structural elements, namely norms, institutions, and sub-institutions. In particular, gender law norms are predominantly of a specialized nature, except for constitutional provisions, and contain legal guarantees and mechanisms aimed at eliminating gender inequality within the state. It is noted that the actual predominance of substantive institutions over procedural ones is characteristic of gender law institutions,

due to the insufficient development of legal procedures for the protection of violated gender rights. At the same time, the mechanism of citizens' appeal to authorized coordinators regarding discrimination in enterprises or public institutions fosters effective communication and contributes to the improvement of gender policy. This study demonstrates another distinctive feature of national gender law—the presence of cross-sectoral institutions, which is further confirmed by the existence of regulatory, protective, and constitutive institutions within gender law. Within the analysis of the legal regime of gender law, a set of legal categories is identified that form a distinct regime for ensuring gender equality in society.

Within the framework of substantiating the elemental composition of gender-legal relations, a comprehensive classification of the subjects of gender law of Ukraine is proposed, based on the following characteristics: functional role in legal relations; age status; biological attributes; gender identity; and the presence of specialized competence in the field of gender policy. According to this classification, subjects of gender legal relations include: natural persons (citizens of Ukraine), state authorities, local self-government bodies, and competent state agencies in the field of gender law. The study also highlights the challenges of categorizing subjects based on gender identity, which currently requires the transformation of normative acts and provisions regarding legal gender change, in a way that does not result in recognizing an individual as legally incapacitated due to a presumed mental disorder.

Separately, the legal characterization of the object of gender-legal relations is analyzed based on current national gender legislation, and a scientifically grounded definition is proposed: it is a set of social values, both material and intangible, which collectively constitute the ideal and desirable good that the legislator seeks to realize in the context of gender lawmaking in Ukraine. Given the diversity of normative acts regulating this area, an extended list of values is provided, which, according to scholarly interpretation, constitute the object of gender-legal relations.

Additionally, the content of gender law is defined as an important element of the legal system, which integrates within its internal structure various legal relations that are indirectly related to gender law. For example, relations concerning protection against gender-based violence form part of criminal law relations; the prohibition of discriminatory norms and oversight of their compliance is part of administrative relations; equality in family, property, or labor rights constitutes elements of civil and labor law relations, among others.

Within the framework of comparative legal analysis, the regulation of gender law in the legal systems of countries belonging to the Romano-Germanic and related legal families is examined. A characteristic feature common to all these countries is the codified, systematized, and specially established gender legislation as a means of influencing the formation of national gender policy. Within these legal systems, separate institutions exist that control, shape, and ensure the practical implementation of gender legislation, and legislative provisions allow the use of positive measures as a means of achieving gender equality without discriminatory constraints. At the same time, it is noted that some countries integrate customary law and national legislation within their legal systems to preserve traditional gender conceptions while adopting progressive gender lawmaking.

The study analyzes gender law in countries of the Anglo-American legal family, which consists of two main components: English law and U.S. law. A characteristic feature shared by both groups is the prioritization of judicial practice over codified legislation. In the case of English law, this refers to Acts of Parliament approved by the reigning monarch and enacted as laws; for U.S. law, it refers to federal statutes. Moreover, in both cases, precedents serve as the basis for adopting gender-oriented legislation, establishing concrete applications of norms in all analogous situations concerning the recognition and protection of gender rights.

Special attention is given to the study of gender law within the religious legal family, highlighting the challenges of moderate gender reforms due to the close interconnection between religion and legislation. Specifically, national legislation cannot contradict Sharia principles, which leaves a number of internationally recommended resolutions and conventions in a state of uncertainty. It is determined that the challenges of approving and ratifying international standards in such countries place transgender individuals in a disadvantageous position.

Keywords: gender law, international organizations, legal system, discrimination, war, justice, methodology of jurisprudence, modern society, methodological approaches, human rights, competence, legal understanding, values, legality, citizens' appeal.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білоус О.А. Гендерна свідомість законодавця – ключ до створення справедливого й рівноправного законодавства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 2. С. 163-168
2. Білоус О. А. Структура гендерних правовідносин у системі чинного законодавства України. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С. 536-542
3. Білоус О. А. Предмет правового регулювання гендерних відносин в Україні. *Правові новели*. 2025. №2. С. 260-263
4. Білоус О. А., Завальнюк В.В. Новітні підходи та концепції методології дослідження гендерного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 761-763
5. Білоус О. А., Завальнюк В.В. Антропологічний вимір гендерного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 909-911

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Білоус О. А. Парадигма рівності як основної складової гендерного права в умовах війни. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 128-130.*
2. Білоус О.А. Білоус О. А. Гендерне право як сучасна навчальна дисципліна. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 107-108.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ГЕНДЕРНЕ ПРАВО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ.....	33
1.1. Генеза та еволюція гендерного права.....	33
1.2. Концептуальні засади та методологія гендерного права	66
1.3. Гендерна свідомість законодавця в аспекті творення гендерної політики України: виклики та перспективи.....	82
1.4. Проблема гендерної рівності в умовах ведення війни: основні порушення прав та шляхи до їх захисту.....	112
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО - ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	127
2.1. Предмет та метод правового регулювання гендерного права України.....	127
2.2. Системно - структурна характеристика національного гендерного права.....	137
2. 3 Елементний склад гендерно - правових відносин у правовій системі України.....	156
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства.....	168
3.1. Правова характеристика гендерного право в романо-германській та дочірніх правових сім'ях.....	168
3.2. Гендерне право в англо - американській правовій сім'ї: теоретико- правовий аналіз.....	195
3.3. Особливості існування гендерного права у релігійній правовій сім'ї.....	218
ВИСНОВКИ.....	230
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	235
ДОДАТКИ.....	253

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Існування суспільних відносин в державі супроводжується його етапами формування та розвитку. В період заснування люди, які відносять себе до окремої держави, відокремленої територіально, пізнають межі своїх прав та обов'язків, тим самим породжуючи вимогу прийняття кодифікованих норм права чи прецедентів, які регулювали б належні суспільні відносини та забезпечували рівність всім громадянам без виключення.

Під час інтегративних процесів, міжнародні інституції відповідно до викликів сучасності закріпили одну з основних фундаментальних ідей, згідно якої забороняються прояви будь якої дискримінації та забезпечується захист порушених прав справедливими судом. З огляду на це, визнаним є факт існування цивілізованого світу за умов рівності, справедливості та відсутності будь яких утисків та обмежень.

Наразі глобалізаційні процеси вимагають від держав постійного вдосконалення та закріплення новітніх ідей в правовій системі країни. Таким чином, готовність до оновлення та певних змін в законотворчих процесах, є одним з найбільш прогресивних підходів для подальшого розвитку ідей гендерного права. Оскільки, сучасне суспільство втомлене довгим правовим нігілізмом, потреба у законотворчих процесах, які втілюються в суспільне життя зі статусом «без кордонів» та інкорпорує нове, набуває нового значення.

Зокрема, через низький рівень суспільної правової свідомості та надто тривалої емансипації жінок, інтерпретовані зміни часто сприймаються суспільством як щось невідоме та не надто лояльне, в аспекті закладених патерних правових традицій. Тому, аналіз даного питання стосовно зміни рівня гендерної свідомості пересічних громадян, шляхом подолання вже закладених гендерних стереотипів у суспільстві є досить логічним. Так як, сучасне суспільство виховує себе здебільшого без стереотипів та нав'язаних бажань, глобального визнання набувають гендерні ідеї, в яких зокрема виховується повага до себе, як людини, своєї біологічної статі, гендерної ідентичності та захисту гендерних прав у разі

посягань на них. Таким чином, однією з невід'ємних складових інтеграцій новітніх цінностей є подолання гендерних упереджень, удосконалення та впровадження ідеї гендерної рівності.

Так як, поняття «гендерне право» є доволі видозміненим та гнучким, слушним є детальне вивчення історичного формування гендерного права від часів існування Античних держав та до сучасних. З огляду на це, логічно звернути увагу на етапи усвідомлення власних гендерних прав та гендерної ідентичності, початок збільшення рівня гендерної свідомості та гендерної культури серед населення, а також формування інституту юридичної відповідальності за порушення визнаних законодавчо гендерних прав як засіб впливу на певного роду правовідносин.

Через постійні міжнародно-правові зобов'язання України, важливим буде приділити увагу: дослідженню перспективам розвитку національного гендерного законодавства, впровадженню нових напрямів гендерної політики, подоланню гендерних стереотипів та упереджень. Окремої уваги потребує аналіз національних нормативно-правових актів, які є частиною гендерного законодавства, однак містять ряд прогалин та колізій, які порушують гендерні права громадян та залишають місце вчиненню дискримінаційних дій.

Також, в зв'язку із існуванням воєнного стану та активного ведення війни на території України, детальної уваги потребує аналіз дотримання міжнародної гендерної політики в даних умовах. Так як, систематичні порушення гендерних прав під час ведення війни спотворюють не лише імідж країни, але й характеризують міжнародну спільноту як пасивного опонента даним діям, дослідження питання порушення гендерних прав під час ведення війни в межах міжнародного-гуманітарного права є важливим.

Крім того, проблематика розмежування гендерного права від інших галузей права шляхом визначення предмета гендерного права набуває глобального значення в контексті його постійної соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людського буття. Також, в межах даного дослідження важливим постає врахування багатьох факторів: соціально-економічних, політичних, культурних та освітніх тощо.

Разом з тим, окремої уваги при розмежуванні та відокремленому аналізі гендерного права потребують методи гендерно-правового регулювання як фактор підвищення якості правової регламентації, шляхом ефективного впровадження дозволів та обов'язків. З огляду на це, аналіз проблематики правового регулювання гендерних правовідносин має практичне значення, оскільки результати наукового аналізу можуть бути використані для удосконалення національного законодавства та спрямування реалізації гендерної політики в її слабких місцях.

Також, слід зазначити, що в межах існуючої правової системи, національне гендерне право, виокремлюється своєю системно-структурною характеристикою та елементним складом гендерно-правових відносин, які в єдності забезпечують його безпрецедентну реалізацію. Таким чином, постає нагальна потреба в детальному аналізі його теоретико-правової характеристики в контексті існування відповідного правового режиму, а також для повноцінного обґрунтування гендерних правовідносин також доцільно виокремити важливість аналізу згідно чинного законодавства суб'єкта, об'єкта та змісту гендерних правовідносин.

Належна регламентації гендерно-правових відносин сприяє утвердженню ідеї гендерної рівності в соціальному житті країни, значно підвищує рівень гендерної свідомості та покращує розуміння гендерної культури, шляхом подолання консервативних традиційних стереотипів та впровадження інтеграційних процедур, регламентованих міжнародною спільнотою у національне законодавство України.

Гендерне право є відносно новою галуззю права та наразі є актуальною темою для обговорення у науковій спільноті, хоча однозначно наукового спрямування на дослідження всіх аспектів гендерного права небагато, однак можна виокремити ряд дослідників, які зробили внесок у подальший розвиток даної тематики. Серед яких варто зазначити наукові напрацювання: Аніщук Н. В., Смоляр Л. О., Краснопольська Т. М., Логвиненко І. А., Оніщенко Н., Лазар І. Г., Уварова О.О., Щербак К. А., Заїка А. А., Євтушенко О. С., Болотіна Н., Пархоменко Н. М., Ткалич М. Г., Зінченко Т.П., Пищуліна С. І., Крочук М.І., Томашевська М., Чухим Н. та ін.

Серед зарубіжних авторів, які розглядали гендерне право та його сучасну проблематику, можна виділити таких дослідників: Ненсі Тюна, Джоан Скотт, Льєна-Марі Пелтома, Брієна Перелі-Гарріс, Сью Бріджер, Меланія Ілік, Марія Реваковіч, Ерік Бланк, Лора Бьїрема та ін..

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентриському вимірі в цифрову еру» на 2021 – 2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також в межах плану науково-дослідної роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» - «Право і держава ХХІ століття: генезис, сучасність, перспективи» на 2021 – 2025 роки та у межах плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія».

Мета і задачі дослідження у визначенні теоретичних та методологічних засад гендерного права, аналізі чинного законодавства та розробленні перспективних напрямів удосконалення національної гендерної правотворчості, обґрунтуванні внутрішньої структури гендерного права та його складових, аналізу предмету гендерно-правових відносин, виокремленні методів правового регулювання, введенні класифікації для суб'єктів гендерних правовідносин, визначенні об'єкту та змісту згідно чинного законодавства, а також виявленні характерних ознак правового регулювання гендерного права в різних правових сім'ях.

Для досягнення постановленої мети в дисертації необхідно виконати такі основні завдання:

- дослідити історичні витоки та становлення гендерного права, від античності та до сучасності;
- охарактеризувати поняття «гендерне право» відповідно до його змістовного наповнення;

- визначити концептуальні засади та методологію гендерного права, обґрунтувати адаптацію напрацьованого методологічного апарату загальної юриспруденції відповідно дослідження гендерного права.;
- визначити рівень гендерної свідомості законодавця, шляхом аналізу чинного гендерного законодавства України, виділити позитивні та негативні риси гендерно-правової регламентації;
- розробити науково - обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення регулювання гендерного права, з урахуванням подолання суперечностей між національними нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, які є ратифікованими Україною;
- розкрити проблематику регламентації та виконання гендерно-правових норм в умовах ведення війни та виокремити основні види злочинів проти гендерних прав за даних обставин;
- надати теоретико-правову характеристику гендерно-правових відносин в Україні;
- розкрити зміст предмету гендерного права та удосконалити його наукове визначення;
- виокремити методи правового регулювання національного гендерного права та їх характерні особливості;
- охарактеризувати системно-структурні компоненти гендерної правової регламентації;
- проаналізувати елементний склад гендерно-правових відносин згідно чинного гендерного законодавства та запропонувати: класифікацію суб'єктів гендерних правовідносин; визначити об'єкт, шляхом виокремлення соціальних цінностей, які становлять бажане благо; аналіз категорій гендерного правового режиму та зміст гендерно-правових відносин;
- охарактеризувати особливості правової регламентації гендерного права в романо-германській та дочірніх, англо-американській та релігійній правових сім'ях.

Об'єктом дослідження є історичні етапи становлення та функціонування гендерного права, теоретичні основи правової регламентації, а також порівняльно-правові особливості правової регламентації гендерного права в різних правових сім'ях.

Предметом дослідження виступає загальнотеоретичне та порівняльно-правове дослідження гендерного права.

Методи дослідження. Всебічне дослідження гендерного права як повноцінної галузі права, загальнотеоретичні положення, чинне законодавство, перспективи удосконалення правового регулювання та порівняльний аналіз регламентації у правових сім'ях вимагало застосування комплексу концептуальних засад, загальнонаукових підходів та спеціально-наукових методів. Достатньо уваги приділено їх взаємному існуванню та доповненню один одного, що надало цілісності методології гендерного права, в аспекті законотворчої та практичної діяльності.

Доцільно, в межах дослідження проблематики гендерного права виділити концепцію гендерної правової доктрини в контексті існування сучасної правової доктрини як наявної системи ідей та нових наукових поглядів на гендерне право, гендерну рівність та визначення гендерної ідентичності, покращення гендерної свідомості, а також дотичних до цього правових явищ. Фактично гендерна правова доктрина є аналогічною до доктрини прав людини та громадянина, проте вважається узагальнюючою та доповненою ідеями інклюзивності, однак має місце бути в межах даного аналізу.

Серед наукових підходів, які застосовувались до змістовного дослідження гендерного права виділяємо гендерний підхід, безпосередньо в аспекті аналізу еволюції традиційних гендерних уявлень про рівні права та можливості до вже сучасно регламентованих (розділ 1.1). Антропологічний підхід застосовувався для детального розуміння проблематики самопізнання особи, через наявність відповідних норм, які регламентують усвідомлення гендерної ідентичності та бажання змінити або залишити природно закладений гендерний маркер (розділ 2.1).

Разом з тим, застосування онтологічного підходу до розуміння гендерного права, крізь призму тлумачень законодавчо визначених понять «гендер», «жінка», «стать» дозволило усвідомити наявні прогалини в гендерній свідомості законодавця та виокремити перспективи її удосконалення (розділ 1.3).

Аксіологічний підхід був доцільним у використанні досліджень норм як структурних елементів національного гендерного права, які ілюструють систему цінностей закріплених в кодифікованих актах та міжнародних Конвенціях, а також відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» складають систему джерел права (розділ 2.1).

Цивілізаційний підхід допоміг дослідити зародження та становлення гендерного права від існуючих Античних цивілізацій та до сучасних днів, таким чином були інтерпретовані перші уявлення про рівність чоловіків та жінок, однакові можливості та обов'язки, покарання за порушення гендерних прав та розмежування санкцій за злочини вчинені відносно жінок та чоловіків (розділ 1.1).

Системний підхід застосовувався для дослідження основних складових компонентів прав жінок та прав чоловіків у системі прав людини, а також допоміг окреслити суб'єктний склад гендерних правовідносин за наявними функціональними особливостями їх забезпечення (розділ 2.2).

За допомогою історико-правового підходу детально досліджено історію зародження гендерного законодавства на території сучасної України в часи існування Київської Русі, перспективний вплив Литовських Статутів на повсякденне життя етнічних українців, регламентації гендерних прав за панування звичаєвого права Речі Посполитої, політичний вплив Московського царства та Російської імперії, насадження штучних гендерних стереотипів радянським союзом, а також вплив на прийняття євро інтегрованого гендерного законодавства країною-агресором (розділ 1.1).

Адаптований потребовий підхід в методології гендерного права дозволяє виокремити прогалини національного гендерного законодавства, які потребують удосконалення та впровадження новел у чинних нормативно-правових актах на рахунок забезпечення очікуваних потреб населення, серед яких: недопущення

дискримінації за гендерною ідентичністю, спрощена процедура зміни статі, зрівнювання у несення військової служби та ін. (розділ 2.1).

Актуальний синергетичний підхід надав гендерному праву різносторонності та виокремив у ньому наявність деяких суперечностей, які неоднозначно впливають на його тлумачення, зокрема в аспекті впровадження гендерної рівності шляхом застосування позитивних дій, відкидаючи ідею рівності від природи та встановлення її штучним способом. Разом з тим, аналіз введення квот для парламентського представництва жінок, створює протиріччя того, що чоловікам право бути обраним надано від природи, в той час як жінки його отримали за рахунок внесення поправок до чинного законодавства (розділ 2.3).

Інституційний підхід в методології гендерного права обумовлений існуванням в його складі інститутів як загальних так і спеціально створених, орієнтованих забезпечувати дотримання гендерних прав у суспільстві (розділ 2.1). Разом з тим, виокремлення підходу правового моніторингу окреслене обов'язком даних інститутів вести постійне спостереження та надавати звіти, щодо виконання гендерного законодавства на практиці (розділ 2.2).

Також, застосовано матеріалістично-діалектичний метод при розгляді регламентації гендерного права з безпосередніми факторами, які прямо або опосередковано впливають на його формування та існування, зокрема економіка, політика, культура, війна тощо (розділ 1.3 – 1.4). Особливу увагу приділено даному взаємозв'язку та обумовленому впливу даних факторів на формування гендерної культури та гендерної свідомості в суспільстві.

Метод системно - структурного аналізу використовувався для тлумачення позиції державних органів щодо захисту гендерних прав та їх реалізації в межах юрисдикції України, зокрема рішення Верховного Суду України, напрям діяльності Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, координаційну роботу Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Разом з тим, додатково було розглянути окреслену позицію Європейського Суду з прав людини

відносно захисту гендерних права та позицію Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (розділ 2.1).

Герменевтичний метод застосовувався при тлумаченні положень правових документів, зокрема національного законодавства України, ратифікованих Конвенцій Організації Об'єднаних Націй, рішень Європейського Суду з прав людини, Рекомендацій в рамках Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та ін (розділ 1.3).

За допомогою методу аналогії досліджено окреслену проблему рівності жінок і чоловіків, яка характеризується створеними гендерними стереотипами та традиційними переконаннями, що жінки відповідальні за домашній побут, а чоловіка за матеріальне забезпечення. Доведено, що тривале існування консервативних поглядів на шлюб, освіту, працевлаштування та ідеології жіночої репродуктивності сягало поширення по всьому цивілізованому світу (розділ 1.1).

Відповідно догматичного методу був розкритий зміст оціночних понять: «гендерна рівність» та «дискримінація за ознакою статі», згідно Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також зазначено, що згідно отриманих результатів нормативне закріплення даних понять вважається відправною точкою створення національного гендерного права (розділ 1.3).

Використання порівняльно-правового методу було обумовлено аналізом правової регламентації гендерного права в таких правових сім'ях як: романо-германська, англо-американська та релігійна. Отримані результати свідчать про наявність характерних особливостей притаманних кожній, а також виокремлено переваги та недоліки даного правового регулювання (розділ 3).

Соціологічний метод використовувався для визначення національної проблеми рівності чоловіків та жінок в громадському житті країни, проблему трансгендерності та її законодавчого визначення, а також визнання одностатевих шлюбів (розділ 1.3).

За допомогою статистичного методу отримано характерні результати, щодо систематичних порушень міжнародного гендерного законодавства в умовах ведення війни, актів насильницької дії сексуального характеру та вчинення злочинів проти людяності (розділ 1.4). Також, згідно застосування даного методу окреслено індекс гендерного дисбалансу та індекс гендерної рівності під час дослідження правової регламентації гендерного права світовими країнами та її результативність (розділ 3).

Філологічний метод застосовувався для змістовного тлумачення: античних праць Аристотеля та Платона; ідеї рівності закріпленої в Біблії; прав чоловіків та жінок прописаних в Корані; покарань за злочини вчинених проти жіночої статі закріпленої в Руській правді та Статутах князя Ярослава; зміни соціального статусу представниць жіночої статі в Литовських Статутах та ін. (розділ 1.1).

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження склали праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі історії гендерного права, філософії фемінізму, порівняльного правознавства та теорії держави і права.

Нормативна база дослідження включає Конституцію України від 28.06.1996 року, Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року, Кодекс законів про працю України від 23.07. 1996 року, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 08. 09. 2005 року, Наказ № 1041 Міністерства охорони здоров'я України «Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення» від 05.10. 2016 року, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 06. 09.2012 року, Закон України «Про місцеві вибори» № 595-VIII від 14. 07. 2015 року, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07. 12. 2017 року, Кримінальний Кодекс України № 2341-III від 05. 04. 2001 року, Цивільний кодекс України № 435-IV від 16. 03. 2003 року, Законопроект № 12198 «Про внесення змін до деяких законів щодо забезпечення рівних прав та можливостей громадян із представництва у наглядових радах та органах управління державних

унітарних підприємств, господарських товариств та державних банків, комунальних унітарних підприємств» від 13. 11. 2024 року, Законопроект № 12376 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшої гармонізації законодавства про компанії із законодавством Європейського Союзу» від 06.01.2025 року, а також низку міжнародно-правових актів та рішень Європейського суду з прав людини. Також, у роботі були використані профільні нормативно-правові документи різних країн.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дане дослідження є першим в контексті об'ємного аналізу гендерного права, крізь призму адаптації методологічного апарату загальної юриспруденції, який раніше не використовувався в межах дослідження гендерного права для його використання, обґрунтування концепції гендерної правової доктрини з урахуванням існуючих наукових концептів, поглядів та ідей, визначення змісту гендерного права з урахуванням існуючого правового режиму та виокремлення конкретних категорій, визначення рівня гендерної свідомості законодавця шляхом аналізу та тлумачення правотворчої діяльності, надання актуальних пропозицій для удосконалення національного гендерного права в довгостроковій перспективі, визначення особливостей теоретико-правової характеристики гендерних правовідносин в Україні та правової регламентації гендерного права в сучасних правових сім'ях. У ході дослідження сформульовано нові наукові положення та висновки, запропоновані здобувачем особисто. Основні з них такі:

Уперше:

- охарактеризовано гендерне право як комплексну галузь права з притаманним їй особливим правовим режимом гарантійної рівності та відповідними юридичними засобами забезпечення: недискримінації та врахування гендерних відмінностей у різних сферах суспільних відносин;
- обґрунтовано концепцію гендерно-правової доктрини як окремої системи ідей та нових наукових поглядів щодо сучасної проблематики гендерного права;
- адаптовано напрацьований методологічний апарат загальної юриспруденції, який раніше не використовувався в межах дослідження гендерного

права, зокрема: потребовий підхід, синергетичний підхід, інституційний підхід та підхід правового моніторингу, що значно розширило зміст розуміння гендерного права;

- визначено рівень гендерної свідомості законодавця в контексті правотворчої діяльності спрямованої на правове регулювання гендерно-правових відносин в Україні, недоліки національної гендерної політики та перспективи вдосконалення;

- обґрунтовано класифікацію суб'єктів гендерно-правових відносин згідно чинного законодавства та запропоновано їх виокремлення за: функціональною роллю у правовідносинах, віковим статусом, належності за біологічними показниками, гендерної ідентичністю та наявністю спеціальної компетенції у сфері гендерної політики;

- виявлено особливість об'єкту гендерних правовідносин крізь призму соціальних цінностей гендерного права закріплених в сучасному законодавстві.

Удосконалено:

- наукове визначення гендерного права як комплексної галузі права, яка встановлює засоби забезпечення та контролю за дотриманням прав людини незалежно від наявного гендеру, а також створює ефективні засоби захисту порушених гендерних прав та присутня в країнах з паритетною демократією;

- концепції гендерно-правової експертизи та надання її структурованості в межах законодавчого закріплення у відповідних нормативно-правових актах ;

- визначення предмету гендерного права в контексті законодавчо визначених умов та порядку забезпечення й дотримання гендерної рівності безпосередньо в процесі соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людського буття.

- теоретичну концепцію правової регламентації гендерного права в романо-германській та дочірніх правових сім'ях, з виокремленням характерних спільних та відмінних властивостей;

- теоретичну концепцію правової регламентації гендерного права в англо-американській правовій сім'ї, з виокремленням схожої та відмінної прецедентної практики;

- порівняльно-правову концепцію існування релігії та гендерного права, в контексті виокремлення особливостей гендерної регламентації в релігійній правовій сім'ї.

Дістали подальшого розвитку:

- комплексне визначення гендерного права як комплексної галузі права, яка за рахунок існування в суспільстві паритетної демократії встановлює засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від наявного гендеру, а також створює ефективні засоби захисту порушених гендерних прав;

- концепція гендерно-правової доктрини як окремої системи ідей та нових наукових поглядів щодо сучасної проблематики гендерного права;

- адаптація напрацьованого методологічного апарату загальної юриспруденції, який раніше не використовувався в межах дослідження гендерного права, зокрема: потребовий підхід, синергетичний підхід, інституційний підхід та підхід правового моніторингу, що значно розширило зміст розуміння гендерного права;

- визначена характеристика гендерної свідомості законодавця в аспекті творення правотворчої діяльності, яка регулює забезпечення та дотримання гендерної рівності, заборони дискримінації у суспільних відносинах країни;

- авторська класифікація суб'єктів гендерно-правових відносин, відповідно до ряду існуючих чинних законів, міжнародно-правових договорів та підзаконних актів;

- сформульовано класифікації суб'єктів гендерно-правових відносин згідно чинного законодавства та запропоновано їх виокремлення за: функціональною роллю у правовідносинах, віковим статусом, належності за біологічними показниками, гендерної ідентичністю та наявністю спеціальної компетенції у сфері гендерної політики;

- визначений об'єкт гендерно-правових відносин крізь призму соціальних цінностей гендерного права закріплених в сучасному законодавстві.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у даних сферах:

- правотворчій діяльності – для перспективного вдосконалення гендерного законодавства, з урахуванням попередньо існуючих прогалин, суперечностей та колізій, що значно сприятиме підвищенню гендерної культури та гендерної свідомості серед населення України;

- правозастосовній діяльності – для вдосконалення процедури зміни статі орієнтованої на потреби громадянина, внесення запропонованих поправок до ряду існуючих законів для поліпшення існування паритетного середовища в країні;

- науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку правової доктрини гендерних прав, впровадження новітніх концептів та методологічних підходів дослідження гендерного права та об'ємного аналізу гендерної рівності в порівняльно-правовому аспекті.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно. Наукові результати і висновки отримані дисертантом на підставі власних досліджень. Особистий внесок у публікаціях, виконаних у співавторстві, вказано у списку праць, опублікованих за темою роботи.

У статті “Новітні підходи та концепції методології дослідження гендерного права “ с. 761-763, № 3, 2025 рік, опубліковано в Юридичному науковому електронному журналі, запропоновано адаптувати концепти та наукові підходи з методології загальної юриспруденції для комплексного дослідження гендерного права, крізь призму: існуючих потреб цільових груп, наявних суперечностей в чинному законодавстві, державного моніторингу та виокремлення відповідних інституцій. Разом з тим, окреслено важливість визнання доктрини гендерного права для отримання цілісності в контексті наукового пізнання.

У статті “Антропологічний вимір гендерного права” с. 909-911, № 1, 2025 рік, опубліковано в Юридичному науковому електронному журналі, проаналізовано гендерне право в антропологічному вимірі, зокрема охарактеризовано людину як цілісну істоту, котра поєднує в собі біологічне та соціальне, пізнаючи нові межі

власної свідомості. Також, сформульовано особливість взаємо існування гендеру та статі, в контексті тіла та духу, як двох нерозривних елементів, котрі формують у людини еволюцію світосприйняття.

Апробація результатів дисертації. Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення та висновки обговорено на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», а також доповідались 17 червня 2022 року на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» в місті Одеса та 19 травня 2023 року на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» в місті Одеса.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 7 наукових публікаціях, з яких 5 статей у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань з юридичних наук МОН України, 2 публікації – тези доповіді на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (2 додатки на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи складає 257 сторінок, з яких основний зміст – 217 сторінок, список використаних джерел (193 найменування, що розміщено на 18 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ГЕНДЕРНЕ ПРАВО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

1.1. Генеза та еволюція гендерного права

Існування суспільних відносин в державі супроводжується такими етапами розвитку як: заснування, розквіту та занепаду. В період заснування люди, які відносять себе до певної комуні, общини чи держави, відокремленої територіальними межами, що свідчить про належність до певної адміністративно-територіальної одиниці, пізнають межі своїх прав та обов'язків, тим самим породжуючи вимогу прийняття кодифікованих норм права чи прецедентів, які регулювали б належні суспільні відносини.

Під час еволюції людства та інтегративних процесів міжнародні інституції, відповідно до викликів сучасності, закріпили одну з основних фундаментальних ідей, згідно якої забороняються прояви будь якої дискримінації та забезпечується захист порушених прав справедливими судом. Таким чином, статтею 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 року передбачено, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Надалі, статтею 53 Конвенції визначено, що ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи применшує будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є[126]. Таким чином, був закріплений один з основних принципів існування цивілізованого світу – заборона дискримінації за ознакою статі.

Відповідно, сучасні глобалізаційні процеси вимагають від держав постійного вдосконалення та закріплення новітніх ідей в відповідних кодифікованих актах або прецедентах. Таким чином, готовність до оновлення та певних змін в законотворчих процесах, є одним з найбільш прогресивних підходів до розвитку

новітніх ідей про гендерне право. Оскільки, наразі суспільство втомлене правовим нігілізмом, законотворчі процеси втілюються в суспільне життя зі статусом «без кордонів» та інкорпорують нове, впроваджуючи його в життя країни.

Низький рівень правової свідомості зумовлює громадян сприймати інтерпретовані зміни як щось невідоме та надто лояльне, в аспекті закладених часом патернів. Проте, потрібно детальніше проаналізувати дане питання стосовно зміни рівня свідомості пересічних громадян, шляхом вдосконалення підходів до тлумачення питання гендерної рівності. Так як, сучасне суспільство - це люди без стереотипів та нав'язаних побажань, які потребують життя за власними потребами та впровадженими ідеями: поваги до себе, як людини, своєї статі, власних кордонів та захисту їх у разі посягання. Саме тому, однією з невід'ємних складових інтеграції новітніх цінностей є удосконалення розуміння гендерного права та його правових компонентів.

В свою чергу поняття «гендерне право» є доволі видозміненим та гнучким, так як століттями воно адаптувалося під суспільство і його потреби. Таким чином, впродовж свого існування гендерне право пережило стадії прийняття суспільством, державним органами та церквою. Однак, деякі аспекти, все ще потребують визначення, оскільки його інтерпретація досі залишається контраверсійною. Беручи до уваги саму цінність заборони дискримінації за ознакою статі, має проводитись неабияка робота з чинним законодавством, оскільки незважаючи на проголошення декларативної рівності, воно все ще містить викривлені гендерні постулати, зумовлені виникненням все нових феміністичних теорій, які так чи інакше впливають на формування законодавчих норм, регламентуючих гендерну рівність.

Досліджувати дане питання потрібно з часів Античності (VIII – V століття н.е.). Стародавня Греція та Стародавній Рим, від початку свого існування та до занепаду, регламентували докорінно різну гендерну політику. При аналізі, простежується відсутність рівності двох статей, відсутність поваги до жінок та виділення чоловіків як повноправних їх власників тощо. Тому, в частині дослідження гендерного права Стародавньої Греції, ми стикаємось з відчуженням

або ж зовсім несприйняттям жінок, як рівноправних фігур суспільства. З цієї причини, тривалий час дослідники намагаються відтворити важливий аспект давньогрецької історії, як роль жінок у суспільному житті античного полісу.

В результаті складається уявлення, що доля давньогрецьких жінок – це усамітнення та відчуження. Типові погляди часів античності на місце жінок у суспільстві посіли своє місце у філософії Аристотеля, який не був прихильником гендерної рівності та відвів у своїх працях жінкам другорядну роль. Під час тлумачення давньогрецьких праць вченими за часів Середньовіччя, філософія схоластики сформувала досить дискримінаційний погляд на жінку, яка ніяким чином не відрізнялась від інших речей, знярядь праці, якою чоловік міг розпоряджатися на власний розсуд. Серед відомих прихильників даної ідеї були Августин Блаженний та Фома Аквінський[91, с.11]. Саме тому, існування жінок у полісі зводиться лише до їх репродуктивної здатності, тобто народження дитини, яку потім передадуть на виховання в общину, на цьому соціальна відповідальність жінки фактично завершилась. Внаслідок цього, для полісу жінка вважалась чимось гріховним та нищим на кшталт покарання, а отже створінням безчесним, яка не мала права існувати в рівності з чоловіками.

В свою чергу інший давньогрецьких вчений - Платон в свої філософських працях просуває егалітаристські ідеї створення суспільства, в якому чоловіки та жінки матимуть рівні права та можливості до існування[91, с.11]. Він стверджував, що жінки та чоловіки мають однакові природні здібності, завдяки чому можуть виконувати однакові функції в суспільстві. Також зазначав, що: «Якщо ми збираємося використовувати чоловіків і жінок однаково у захисті держави, то ми повинні дати їм однакове виховання та навчання»[153, с. 147]. Головним завданням на його думку було надати жінкам право нарівні з чоловіками отримувати освіту, займатись музикою, гімнастикою, військовою справою[110, с. 152]. Таким чином, ідея рівності, яку виокремлювали, була однією з складових існування на його думку справедливої держави, проте навіть в такому випадку, коли жінки могли обіймати поважні державні та військові посади, вони все одно не були рівнею з чоловіками.

Одночасно, в іншій частині стародавньої Греції, а саме у войовничій Спарті жінки та чоловіки мали майже однаковий статус. Вони рівноправно з чоловіками здобували освіту, володіли військовою справою та ходили у воєнні походи. Таким чином, їхня соціальна сутність не зводиться лише до народження дітей та їх виховання, вони були рівноправними членами полісу, що регламентувалось законами легендарного спартанського законодавця Лікурга, прийнятими IX – VIII століттями до нашої ери.

Звісно, це відбилось і на інституті шлюбу, як наслідок, дружина, яка традиційно вважалась у патріархальній сім'ї власністю чоловіка, у Спарті не була і не могла бути такою, так як вище власних прав могла бути лише община (поліс). Свобода жінки стала чи не найпарадоксальнішим породженням спартанського тоталітаризму і його мілітаристської, максимально маскулінізованої культури.

В своїх працях вчений Плутарх писав: «Лікурґ надав жінці повну, воістину не жіночу свободу...». Мораль жінок стояла дуже високо; їх відданість державі й патріотизм найкраще зазначений у словах матері, яка, відправляючи сина на війну, передавала йому щит зі словами: «З ним або на ньому»[191]. Таким чином, позиція Античної Спарти була своєрідним зародженням ідеї гендерної рівності та самосвідомості жінок відносно їхніх прав та обов'язків. Відданість полісу, який наділяв їх правом на рівне існування з іншими представниками общини, свідчило про високий для того часу рівень правової свідомості.

Звідси слідує, що Давня Греція в силу своєї територіальної роздробленості регламентувала різний підхід в контексті розуміння гендерної рівності. Відмінність у політиці та суспільному устрої породила розбіжності з приводу відношення до жінок як повноправних громадян та членів полісу. Через це, Афіни були прихильниками ідеї підвладної жінки та абсолютно гіперболізували сутність чоловіків, в той час як Спарта перевершила попередньо існуючі уявлення та зрівняла жінок в правах та обов'язках з чоловіками, як повноправних членів общини, оскільки дані статі були власністю лише громади та слугували для суспільних потреб комуни.

У ході розвитку цивілізацій, докорінно іншу картину відносин чоловіка та жінки ілюструє не менш видатна своїм існуванням держава - Стародавній Рим (VIII ст. до н.е. – V ст. н.е.). Права жінок було явищем перехідним, оскільки далеко не кожна жінка мала рівні права з іншими громадянами. Так як, всі суспільні відносини підпадали під законодавче регулювання «Corpus Juris Civilis», шлюб між чоловіком та жінкою закріплювали контрактом, що стало юридичним підґрунтям регламентації прав жінок.

В той час, як правило, жінки перебували під владою батька, а потім і своїх чоловіків, опікунів. Правовий статус римського громадянства жінки, народженої в законному шлюбі або успадкований від незаміжньої матері або матері, що перебуває у незаконному шлюбі, характеризувався соціальним становищем, місцем проживання, статусом свободи. Можна охарактеризувати «правовий статус жінки», як: «нездатність робити певні заходи, притаманні жіночому характеру, які спричиняють так звану недієздатність жінок»[192].

Відповідно, існували три основні обмеження на жіночу дієздатність:

- батьківська влада (*patria potestas*) батька сім'ї (*pater familias*)[192];
- опікунство (*tutela*), яке замінило батьківську владу для неповнолітніх і жінок після смерті батька[192];
- манус (буквально «рука» – традиційно використовуване латинське позначення такого роду подружньої сили) подружжя в рамках традиційного шлюбу[192]. Отже, у Давньому Римі наявність обмежень за статевою ознакою зробила жінку лише частково дієздатною.

Як зазначав римський юрист Гай. І.: «жінка підпадає під опіку особи чоловічої статі внаслідок свого природнього «легкодумства»[150, с.32]. Роками пізніше, з виникненням та впровадженням юстиніановського права обмеження дієздатності жінок були скасовані.

Навіть незважаючи на те, що римські юристи ідеалізували шлюб як союз чоловіка і жінки, заснований на праві Божому та людському, жінка впродовж існування рабовласницької держави ніколи не мала рівного становища з чоловіком.

Це зумовлювалося тим, що вона завжди була залежна від волі батька, брата та самого чоловіка[150, с.45].

Відносини подружжя у шлюбі *cum manu* (шлюб з переходом дружини під владу чоловіка) істотно відрізнялися від відносин у шлюбі *sine manu* (шлюб без переходу жінки під владу чоловіка). Це були два суттєво різні види шлюбних зв'язків, оскільки відносини подружжя у шлюбі з чоловічою владою («*cum manu*») в архаїчній сім'ї передбачали, що дружина за своїм юридичним становищем прирівнювалась до становища доньки («*loco filiae*») і визнавалась *persona alieni iuris* (особа чужого права), тобто недієздатною у сфері приватного права. Проте, відносини подружжя у шлюбі без переходу жінки під владу чоловіка («*sine manu*») будувались на основі визнання майнових прав жінки, оскільки жінка залишається під владою батька та є членом своєї родини, а головне зберігає право власності на власне майно.

Відносини у подружжі такого виду як «*manus*» (влада чоловіка над дружиною), позбавляли жінку правоздатності в галузі майнових відносин, тому вона не могла самостійно укласти цивільно-правові угоди і виступати в суді. Усе майно, яке жінка мала до шлюбу або набула будь-яким чином за час шлюбу, автоматично ставало власністю чоловіка[56].

З початку зародження релігії – християнства (I ст. нашої ери), Константинополь (стародавнє грецьке місто Візантія засноване греками близько 667 року до н.е.) постав як центр розвитку даної релігії починаючи з IV століття нашої ери. Після підписання Костянтином Великим (римський імператор - повне ім'я якого Флавій Валерій Костянтин) у 313 році нашої ери Міланського едикту - християнство стало дозволеним та рівноправним з іншими релігіями, тим самим започаткувавши нові підходи до визначення гендерної рівності у суспільному житті[49].

Зокрема, отці церкви визнавали жіночу неповноцінність і природну слабкість, сприймаючи жінок як знаряддя диявола, оскільки Єва порушила першу Божу заповідь і була відповідальною за гріхопадіння, проте з іншого боку, церква проголошувала духовну рівність жінок і чоловіків, оскільки жінка була створена за

образом Божим і викуплена так само, як і чоловік. Жінки були рівні чоловікам у мучеництві, деякі благочестиві дружини та матері досягли святості, а культ Діви Марії був надзвичайно популярним[49].

Нечисленні жінки з імператорських та аристократичних родин відігравали значну роль у соціальному, політичному, культурному та релігійному житті імперії. Роль жінок зростала в періоди криз: вони брали активну участь у релігійних конфліктах (наприклад, в опорі іконоборству) та політичних повстаннях; у деяких випадках вони долучалися до оборони обложених міст. Хоча початкова освіта була доступною для дівчат, жіноча грамотність не була широко розповсюдженою[49].

У пізньоримський період жінки, вочевидь, зберігали відносну свободу. Після середини VII століття імперія була зосереджена на реагуванні на військові загрози, в яких жінки не відігравали майже жодної або й зовсім ніякої ролі. Ситуація змінилася наприкінці одинадцятого століття, коли войовничі Комніни (династії Комнінів — правлячої сім'ї у Візантійській імперії в XI–XII століттях) визнали важливу роль, яку відігравали їхні жінки[49].

З розвитком релігійного письма, низка візантійських текстів укладалася здебільшого жінками. Найбільший з них - це історична праця Анни Комнін «Алексіада» (початок XII ст. н.е.), часто аналізувалась з гендерної точки зору[86]. Оскільки, Анна мала амбіції зійти на престол після смерті батька й навіть брала участь у змові проти свого кровного брата Іоанна II, дана нетипова поведінка для жінки того часу, свідчить про зміни в розумінні ролі самої жінки в політичному житті.

Також, донині збереглася поетична спадщина черниці Кассії (IX століття)[86]. Дана пам'ятка свідчить про релігійну освіту представниць жіночої статі того часу та можливість себе реалізувати, лише самою назвою «поетична спадщина». Таким чином, це є унікальний культурний, літературний та духовний доробок в першу чергу жінки, а потім вже монахині у сформоване візантійське суспільство. Внаслідок цього, змінилось традиційне нівелювання соціальної жіночої ролі того часу.

Типікони жіночих монастирів цінні як джерела відомостей про організацію закладів, створених жінками і для жінок. Ці статuti не створювалися за зразком статутів чоловічих монастирів і враховували специфіку життя черниць. Самим докладним з них є статут монастиря Кехарітомене, заснованого імператрицею Іриною Дукинею в XII столітті і існуючого як мінімум до початку XIV століття[86]. Хоча типікон міг бути єдиним для богослужіння чоловіків і жінок, жіночі монастирі утворювали свої адаптації, з приводу структури життя в самій спільноті жінок, духовної опіки на котру часто запрошували священників ззовні собору. Таким чином, обмеження щодо подорожей для проповідування та участі в певних зовнішніх справах були відсутні для жінок.

Разом з тим, із зародженням такої релігії як християнство, жінки - черниці або жінки - монахині урівнювалися в правах з чоловіками – священниками, оскільки під час навчання при монастирі вони достеменно вивчали старолатинську мову, якою укладались типікони (так звані «статuti» монастиря) та переписувались священні писання, вивчали поезію, музику, літургію, що свідчило про неабияку освіченість того часу. Проповідували «Слово Боже» для відповідного населення та головне, мали змогу розвиватись всебічно без утисків зі сторони чоловіків.

Одним із яскравих прикладів утвердження гендерної рівності з приходом християнства є постать княгині Ольги (правління: 945–960 роки), чия діяльність значно посприяла посиленню ролі жінки в суспільному житті, зокрема у державному управлінні. Після загибелі свого чоловіка - князя Ігоря, вона посіла місце престолу в Києві, що було незвичним для того часу, і успішно правила Київською Руссю, показуючи, що княгиня – жінка, не обмежується лише народженням нащадків, але й здатна на державницькі справи. Окрім того, вона створила придворних дівчат, які навчалися в неї різним наукам та християнству, що також свідчить про її детальну увагу до жіночої освіти[120].

Надалі, з офіційним прийняттям християнства у 988 році Київською Руссю жорстокі звичаї язичництва були замінені. Найбільш відомі документи, що регламентували суспільні відносини в сфері рівності прав чоловіків та жінок були

- Руська Правда (приблизно 1113 рік) та Статут князя Ярослава про церковні суди (1030–1050 роки)[90, с.108].

Руська Правда в багатьох аспектах вигідно відрізнялася певним гуманізмом і юридичною технікою від аналогічних європейських “варварських прав”. В той час як Ярославів Статут – був укладений як збір постанов про гріховно-злочинні вчинки, суд за яким, над усіма християнами, духовенством і мирянами, доручено було руській церковній раді. Таким чином, удосконалене законодавство передбачало нові злочини в аспекті проблеми насильства щодо жінок. Вони отримали назву «злочинів проти сім’ї та моралі». Зокрема, до них належали: умикання, пошибання (згвалтування) боярських дружин і дочок, організація масового пошибання дівчин та ін [90, с.108].

Однак, слід зазначити, що життя вільної жінки оцінювалося в декілька разів дешевше, ніж життя вільного чоловіка, що і підкреслювало існування патерної гендерної нерівності. До прикладу, життя жінки захищалося лише половиною вірою, або полувір’ям в 20 гривень. В той час, як за вбивство чоловіка була встановлена подвійна віра в 80 гривень кун у разі вбивства княжого чоловіка, а у разі вбивства простого вільного чоловіка 40 гривень [90, с.109]. Таким чином, санкції за вбивство для чоловіка та жінки суттєво відрізнялися, оскільки жінки не мали такого важелю впливу як свого роду чоловіки. Дана різниця здебільшого зумовлена тим що, жінки того часу лише збільшували демографічний фон Київської Русі та обробляли землю і господарство, допоки чоловіки (здебільшого дружинники) були в походах та захищали територіальну цілісність держави. Тому логічним видається факт, що в пріоритеті у князя було збереження того ресурсу, який був необхідним для суворих реалій тих часів. Таким чином, Київська Русь в певному аспекті постала наслідувачем феодального соціального устрою, де вже самим законодавством регламентувалось пригнічене становище жінки.

Проте, порівнюючи устрій давньослов’янських племен, професорка Аніщук Н. зазначає, що жінка в Київській Русі отримувала значно більше прав та свобод. Русь була на той час єдина країна в Європі, де жінка з початку другого тисячоліття нашої ери мала право спадкування власності після смерті чоловіка. Але, при цьому

в державі існувала соціальна нерівність, унаслідок якої права жінок у багатьох випадках визначалися соціальним походженням, і звичайно закон насамперед оберігав заможних жінок[91, с.91].

Згодом, зі значним поширенням християнства поступово змінюються становище та самосвідомість жінки. Притримуючись Слова Божого та пізнаючи церковні писання, жінки зайняли активну позицію, адже сама ідея Адама і Єви, зокрема створення їх за образом Божим, проголошувала рівність і рівноцінність обох статей перед Богом. Тобто, у ранніх християнських громадах жінки та чоловіки займали рівні позиції, у них були спільні ідеали, норми та заняття[54].

Не менш відомим прикладом такої середньовічної держави стало Велике князівство Литовське (середина XIII–кінець XVIII століття), яке увібрало в себе гуманістичні ідеї давньоруського законодавства та заклало підвалини формування концепції рівності. Основним кодифікованим законодавством були Литовські Статути: 1529, 1566 та 1588 років. Відповідно до їх основних положень предметом захисту виступали не лише життя, а й честь, гідність та свобода жінки. Причому, в цьому питанні жінки мали навіть деякі переваги над чоловіками, оскільки найвища кара – смерть, застосовувалась за зґвалтування жінки та дівчини, вбивство матері, сестри. Таким чином, дане законодавство відіграло важливу роль у викоріненні насильства щодо жінок та впровадженні рівних прав між двома статями. Однією з заборон для жінок того часу була реалізація права на аборт. За дані дії, норми Статутів передбачали смертну кару, оскільки вони відносились до злочинів проти моралі[90, с.110]. Таким чином, створювались певного роду протиріччя, які пропагували тотальну дискримінацію жінок, зокрема права розпоряджатися власним тілом, оскільки в ту епоху очікуваним та пріоритетним для держави було поповнення громади та збільшення загальної чисельності самого населення. Мораль тих років характеризувалась суспільним осудом жінок, які з певних причин взагалі не могли мати дітей, більше того вони піддавались загальному осоромленню.

Разом з тим, з негативних моментів даного законодавства також можна визначити положення I Статуту про відсутність можливості розлучення, які в свій

час містились в Статуті Ярослава [91, с. 91]. В даному випадку жінка втрачала свою рівність поряд з чоловіком, оскільки не мала права скасувати шлюб за певних підстав. Так як, в канонічних державах – шлюб розглядався як священний союз, він фактично був нерозривним. Легкої процедури розлучення не існувало, воно могло здійснюватися лише через рішення церковного суду або церковної влади, проте ніяким чином не світської. Єдиною гарантією для жінки була законодавча заборона чоловікам спекулювати виселенням з дому, без вагомих, визнаних законодавчо причин, які до того ж має підтвердити церква.

З підписанням Люблінської унії 1 липня 1569 року - угоди між Королівством Польським і Великим князівством Литовським, було створено нову спільну державу - Річ Посполиту Обох Народів («Rzeczpospolita Obojga Narodów»). Основними джерелами права якої були: Литовський статут, польське звичаєве та сеймове право, магдебурзьке право, церковне право та так зване «право шляхти». В звичаєвому праві важливу роль відігравало законодавче закріплення «віно» або так званого майнового внеску чоловіка перед укладенням шлюбу, який ставав власністю його дружини [183, с. 100]. Таким чином, у жінки створювалась соціальна гарантія, що вона не залишиться не забезпеченою, проте, це позбавляло її права успадкування рухомого і нерухомого майна після смерті її чоловіка.

Говорячи про «право шляхти», слід зазначити про вибірковість закріплення статусу, обов'язків та повноважень лише шляхетського стану у Речі Посполитій. Іншими словами це є привілейоване право, що виділяється окремим юридичним станом. Таким чином, дещо відсторонене становище доньки - шляхтянки в батьківській родині пояснювалося тимчасовістю її перебування там, що завершувалося переходом дівчини внаслідок заміжжя в родину чоловіка. При цьому соціальний статус чоловіка значною мірою опосередковував становище жінки. Так, у випадку одруження шляхтича з не шляхтянкою, дружина і діти, народжені в цьому шлюбі, вважалися за шляхтичів, тобто чоловік «ошляхетнював» дружину. Однак, така жінка втрачала статус шляхтянки в разі повторного заміжжя з чоловіком «простого» стану. Проте, жінка-шляхтянка, виходячи заміж за чоловіка простого стану була позбавлена права успадковувати нерухомість по батьку і

матері, але не втрачала особистого шляхетства. Тобто, приналежність жінки до вищого соціального стану за фактом народження, не залежало від подальших змін у її громадянському стані. Втім, непоширення на дружину відповідальності за політичні злочини чоловіка, а на дочок – за злочини батька, можливо, було одним з елементів комплексу правових приписів по охороні жінки як «генофонду»[98, с. 86]. З огляду на це, порівняно з чоловіком-шляхтичем, жінка-шляхтянка мала нижчий соціальний і правовий статус. Її місце в родині окреслювалось тимчасовістю, так як соціально-правове життя починалося вже зі шлюбу, де вона фактично перебуває під опікою чоловіка. Таким чином, соціальний статус жінки був похідним від статусу чоловіка, що ілюструє патріархальну модель тогочасного суспільства.

Правовий статус жінок за часів Гетьманщини (1648–1782 роки), крім Литовських Статутів, визначався нормами Магдебурзького права та кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ». Дані законодавчі норми закріплювали правосуб'єктний статус жінки, формально він був майже рівним з чоловіками, але недоліком того часу була наявність за середньовічним феодальним суспільством законодавче закріплення ієрархії станів, внаслідок цього жінки різних соціальних верств мали не однакові права й можливості. Закон оберігав жінок шляхетних українських родин: князівського походження, козацької старшини тощо. Правовий статус жінки-шляхтянки в Україні вигідно відрізнявся від статусу селянки. Жінка із заможної сім'ї майже нічим не відрізнялась у своїх правах та можливостях від чоловіка. Єдине, чим на той час не могла скористатись жінка, - це правом обіймати якусь державну посаду, оскільки вона цього права за фактом не мала. Були присутні також деякі майнові обмеження, наприклад у спадкуванні батьківщини, тобто спадкування по батьківській лінії[91, с.92]. Таким чином, гендерне право за належністю до стану шляхти, дійсно практично зрівнювало жінок та чоловіків в майнових та немайнових правах, що створювало хибне уявлення про рівність того часу.

Оскільки, становище звичайної жінки не шляхетського походження все ж таки було залежним від чоловіка чи батька, вони були відсторонені від права

володіння землею, що ставило їх в повну залежність від чоловіків. По суті, вони вважались звичайною робочою силою, що застосовувалася на чужій землі. У рідному домі – на землі батька, у заміжжі – на землі чоловіка[97, с. 20]. Таким чином, почала формуватись соціальна та правова залежність жінок, через відсутність у них юридичної та економічної самостійності. Їхнє положення в суспільстві обґрунтовувалось наявністю поруч людини протилежної статі (батька або чоловіка). Отже, становище звичайної жінки того часу було пригнічене та обмежене, фактично з відсутністю можливостей реалізувати себе поза межами сім'ї або господарського підпорядкування.

З другої половини XVIII століття тенденції обмеження прав жінок поширювались, оскільки на території тогочасної України діяло російське законодавство. За умов його впровадження, в судочинстві почали надавати перевагу свідченням чоловіків над жінками. Тоді з'явилося обмеження права жінки свідчити проти пана, проти законного чоловіка, яким до цього вони користувались згідно III Литовського Статуту. Тобто, запроваджувались негативні зміни соціального статусу жінки, яке регламентувало законодавство Російської імперії [91, с.93]. Звідси слідує, що влада в такий спосіб нівелювала світове формування першого покоління прав, яке існувало на теренах тогочасної України. З огляду на це, громадянські та політичні права, спрямовані на захист особистості від свавілля дій з боку органів державної влади, зокрема - право на справедливий суд, втратило свою значимість та чинність.

Також при аналізі правового становища жінок XVIII століття необхідно враховувати соціальні групи в яких вони перебували (наприклад, селянка і поміщиця, робітниця і господарка підприємства). Нерівність за рахунок розподілення їх обов'язків: вища категорія (дворянство, духовенство), середня (купецтво, міщани), нижча (селяни) створила диференційовану нерівність не лише між протилежними статтями, але й відповідними соціальними станами, оскільки у кращому становищі було дворянство, а ось селянки та робітниці, були обмежені в правах по відношенню до чоловіків своєї соціальної групи[182, с. 19].

Вплив епохи Просвітництва глибоко закарбувався у французькому суспільстві. Ідеї рівності, гуманізму, раціоналізму, панування розуму над релігією, критики деспотизму, широко приймалися, створюючи нову систему цінностей. До початку французької революції 1789–років статус жіночої половини суспільства був дуже низьким. Жінки не мали права голосу, не могли займати посад в уряді, не мали рівноцінної чоловікам освіти та рівних умов праці. Більшість жінок залежали від своїх чоловіків чи родини. Варто зазначити, що революція в очах невдоволеного суспільства створила можливість покращення свого становища, побудованого за новими принципами, і жінки даному контексті не становили винятку. У жовтні 1789 року понад 8 000 жінок, вимагаючи хліба, попрямували до Версалю, вони усвідомили себе здатними захистити свої права, життя та життя своїх нащадків[115,с. 18]. Однією з головних активісток стала Олімпія де Гуж відома тим, що боролась за права жінок і скасування рабства. Вона запропонувала на розгляд французького Конвенту «Декларацію прав жінки і громадянки» (1791 року). У ній були викладені ідеї того, що жінка не менш здібна виступати як повноправний суб'єкт основних громадянських прав – на свободу та володіння власністю[91, с. 11 -12].

Після прийняття Декларації жінки вимагали свого представництва в парламенті, проте їхні вимоги залишились нереалізованими, а Конституція 1791 р. зарахувала їх до «пасивних» громадян, залишивши без права голосу[108, с. 169]. Попри те, що здоровий глузд вимагав встановити законодавчу рівність обох статей, суспільство все ще не було готове це прийняти. Саме тому, в листопаді 1793 року Олімпію було страчено - відправлено на ешафот [91, с. 11 -12].

Надалі 1804 року Конвент прийняв Цивільний кодекс Наполеона, в якому статтею 312 передбачалось, що жінка немає абсолютно ніяких громадянських прав та перебуває виключно під опікою чоловіка[91, с. 12]. Таким чином, було юридично закріплено правову залежність жінки від чоловіка, обґрунтовуючи це патріархальним устроєм французького суспільства того часу. Тому, фактично жінка прирівнювалась до неповнолітньої або недієздатної особи, яка не могла вільно розпоряджатися своїм життям та майном без дозволу на те чоловіка.

Початок XIX століття знаменується появою феміністських ідей соціалістів-утопістів, представниками яких були Шарль Фур'є та Анрі Сен-Симон, гаслом яких стала боротьба за справжню свободу жінок, проте передбаченого результату змін це не дало. Пам'ятними є слова Шарля Фур'є, що в кожному суспільстві ступінь емансипації жінки є природним мірилом загальної емансипації[91, с. 12].

Від 1840 року статус жінки в українських регіонах, які перебували під впливом Російської імперії, регламентувався «Зводом законів Російської імперії» котрий мав доволі дискримінаційний характер в аспекті питань з розділу майна. Так, статті Зводу закріплювали першочергове право спадкування за представниками чоловічої статі. Дочки за наявності синів (братів) у разі смерті батька отримували лише чотирнадцяту частину нерухомого майна та восьму частину – рухомого. Дружина отримувала у спадщину після чоловіка сьому частину нерухомого й четверту частину рухомого майна[91, с.93]. Така позиція обґрунтовувалась потребами військової справи того часу, Російська імперія, як країна постійно з кимось воююча (лише за XIX століття це були: російсько-перська війна, російсько-турецька війна, кавказька війна та кримська війна) потребувала людських ресурсів для захоплення чужих територій. Далеко не всі чоловіки мали патріотичну мотивацію, саме тому впроваджувалися привілеї в регламентації майнових прав.

Щодо виборчих прав, то жінки законодавством Російської імперії перебували у статусі недієздатних громадян. При цьому, лише заможні жінки, власниці значного нерухомого майна, мали право, через вибраних самостійно уповноважених осіб, брати участь у виборах[91, с.93]. Отже, більшість тогочасних українських жінок взагалі були сепаровані від політичного життя суспільства.

Однак, цікавим є той факт, що в обов'язках регламентованих імперією утиски жіночої статі були відсутні та податки представниці жіночої статі платили в тому самому розмірі, що й чоловіки. Перед кримінальним судом вони відповідали на тих самих підставах, як і чоловіки. Більше того, лише відносно вагітних були впроваджені певні полегшення, заради майбутньої популяції населення. В інших випадках ставлення кримінального закону до жінок закріплювало зневагу[91, с.93].

Також, за законами Російської імперії, чинними на території України з кінця XIX століття, жінка мала право розпоряджатися лише своїм майном. Вона була позбавлена таких прав як: право працевлаштування чи зарахування на навчання, права мандрувати. Видача паспорта необхідного при зміні місця проживання, також була можлива лише зі згоди чоловіка. Однак з позитивних рис того законодавства була заборона фізичного насильства над жінками як засобу впливу на них[91, с.93]. В даному контексті, обґрунтовуємо вже утиски другого покоління прав людини, зокрема економічних, соціальних та культурних прав, так як дані права вимагали активних дій влади Російської імперії для забезпечення гідного рівня життя жінок, проте залишилися без уваги.

Загрозою для існування підкорених та обмежених в правах жінок стала праця Джона Стюарта Мілля “Про підкорення жінки”, що вийшла в Російській імперії 1869 року. Її популярність пояснювалась тим, що вона фактично відповідала на більшість питань, які хвилювали прогресивну громадськість. Мілля проголошував принцип підкорення жінки чоловікові соціальним злом, гальмом на шляху до соціального прогресу. Обґрунтовуючи необхідність допуску жінок до державної служби, до участі у виборах, він також проголосив особисті якості жінок, які давали їм переваги в чоловічому суспільстві: проникливість, вміння розрізняти людей, обережність, швидкість реакції тощо. На його думку, на користь самої емансипації жінок говорив їх позитивний вплив на спосіб мислення і почування мас, їх миролюбство в конфліктах та складних ситуаціях[46]. Попри те, що дані думки науковця лунали досить революційно та фактично заперечували усталені Російською імперією уявлення про соціальний статус жінки на теренах України, вони ніяким чином не спричинили підвищення гендерної освіченості жінок, через відсутність правових можливостей подолати тотальне безправ’я, зумовлене біологічною належністю до певної статі.

Таким чином, кінець XIX – початок XX століття ілюструє все ще встановлену попередньо не рівноправність статей за законом. Саме тому, пригніченість та дискримінація жіночої статі була обумовлена такими причинами як: розподіл праці, де при важкій роботі набагато більше цінувалась мускульність

чоловіків, наявність військової справи, до якої жінки не допускались та відсутність майбутнього опору, тому що людина неосвічена, не створить загрози деспотичній владі.

Право голосу, вперше, жінки отримали в Новій Зеландії, оскільки, 19 вересня 1893 року парламент прийняв Закон про виборче право («Electoral Act»), який надав усім жінкам віком від 21 року право голосу на парламентських виборах. Вже 28 листопада понад 90 тисяч жінок проголосували, чим спровокували історичний прорив у боротьбі за жіночі права. А право бути обраними жінки отримали в 1919 році та змогли балотуватися до парламенту Нової Зеландії[52].

Таким чином, ХХ століття відкрило нову епоху – закріплення рівності двох статей та зменшення дискримінації. Під впливом феміністичного руху та зростання правової свідомості формуються кодифіковані норми, які регулюють гендерні відносини у світі.

Не дивлячись на те, що станом на 1906 рік Фінляндія (на той час Велике князівство Фінляндське) перебувала у складі Російської імперії, вона змогла вибороти автономію та незалежність в управлінні державними справами. Внаслідок цього, надала жінкам право голосу та право бути обраними. Таким чином, Фінляндія стала першою країною Європи, яка запровадила юридичний механізм виборчого права для жінок. Перші вибори відбулись 1907 року, в яких 19 жінок стали повноправними депутатами Едускунти (фінського парламенту). На той час, він вважався найбільшим жіночим парламентським корпусом у світі[24]. Отже, реалізувавши принцип політичної автономії, вони змогли самостійно реформувати систему виборчих прав. Це був революційний крок у контексті європейського законодавства і закріплення політичного визнання жінок як суб'єктів виборчого процесу. В свою чергу, це сприяло підвищенню гендерної рівності у політичному представництві та заклало правову основу для подальшого розвитку інклюзивного законодавства. Обрання 19 жінок до Едускунти створило прецедент формування найчисельнішого для тих років жіночого парламентського корпусу.

На превеликий жаль, не всі країни, які того часу перебували у владі Російської імперії, могли автономно заявляти про свої права та виборювати їх.

Наприклад, відсутність правового становища жінки в суспільстві, матеріального забезпечення, низький рівень правової свідомості, невизначений правовий статус дітей, спровокований алкоголізм серед населення, спричинили створення нелегальних організацій, які займались проституцією та торгівлею жінками і дітьми. Завдяки даним незаконним діям на території сучасної України, зокрема в Києві, Одесі, Луганську, неосвічених завербованих дівчат переправляли через Кавказ до Персії та Туреччини. За історичними даними за 50 дівчат з України, вони отримували за кожен 600 карбованців. Основною діяльністю таких дівчат – виступала проституція, вони служили тільки для ганебної втіхи пана та його гостей, їх примушували існувати лише при панові, наприклад: купатися при ньому, ходити роздягненими при гостях тощо. Такого роду заходи називалися “райськими вечорами”, де задля утримання дівчат застосовувались залякування та фізична розправа. Щоб захистити жінок, які стояли поза законом держави, допомогти їм протистояти спокусам, підтримати у важку хвилину, почали створюватись: «Товариства опіки молодих дівчат» та «Товариств оборони жінок»[180, с.158-159].

Саме тоді, вперше 1901 року було засноване «Одеське товариство опіки над молодими дівчатами», організація якої нараховувала 110 членкинь. Основна увага в діяльності товариства приділялася освіті дівчат, їх вихованню та навчанню жіночим ремеслам. Також, 1904 року було створено «Одеське товариство оборони жінок», яке прагнуло захистити дівчат та жінок від небезпеки бути втягнутими в розпусту, торгівлю тілом та намагалось створити їм умови для чесного життя[180].

Другим таким великим товариством оборони жінок на території України було Київське товариство, що офіційно розпочало свою історію 27 лютого 1905 року. Діяльність його базувалась на охороні дівчат та жінок як повнолітніх, так і неповнолітніх від небезпеки бути втягнутими в розпусту і направити їх на чесний життєвий шлях[181].

Як зазначалось вище, відсутність у жінок права влаштуватись на певну роботу або бути зарахованим до вищого навчального закладу, дискримінація виїзду за межу імперії та права мандрувати світом - створили підґрунтя формування латентної злочинності у сфері торгівлі жінками.

Не менш важливим був доступ до освіти, а саме шкільної, оскільки основний попит серед пошуку на таку роботу складали діти, а саме дівчата віком 14 - 16 років. Однак, законодавство Російської імперії ніяким чином не намагалось соціально захистити такі вразливі стани серед населення. Саме тому, більшість дівчат та жінок, які були не освіченими легко піддавались вербуванню з боку організаторів нелегального бізнесу.

Таким чином, виникнення наукових поглядів до поняття “гендер” та введення його в нормативно-правовий обіг було спричинене необхідністю подолання стереотипних іде про жіночу роль, які надавали характеристику різниці в розмежуванні статі, лише з біологічних якостей [45]. Починаючи з кінця XX століття, відмінність між чоловіками та жінками починають характеризувати не лише як надані природою особливості, але й як систему набутих соціальних ознак рольової поведінки в соціумі.

Так, вперше термін «гендер» ввів у науку американський психоаналітик Роберт Столлер, у своїй науковій праці «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності» (1968 рік). В своїй праці він обґрунтував, що гендер – це поняття, яке базується на психологічних і культурних поясненнях, достатньо незалежних від тих, які тлумачать біологічну стать. Стать – це термін, що означає ті анатомо-біологічні особливості людей, на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. В той час, як гендер – це соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості людини в будь-яких сферах життєдіяльності. Це також моделі поведінки та діяльності, які конкретне суспільно очікує від жінок та чоловіків[111].

Саме це спричинило зародження патерналістського типу правового регулювання, метою якого є захист прав та свобод жінок, закріплення додаткових гарантій для забезпечення рівності її з чоловіком, поліпшення становища жінок у сфері виробництва й праці, охорону материнства й дитинства[145]. Як зазначає Лазор. І. даний вид правового регулювання притаманний для країн з патерналістською політикою, яка становить собою напрям державної діяльності щодо жінок, змістом якої є проголошення та захист прав і свобод нарівні з чоловіками, організоване залучення жінок до державних форм організації влади й

управління, створення системи пільг і захисту материнства й дитинства, регулювання участі жінок у системі виробництва, пропаганди образу жінки як рівної з чоловіками[102]. Таким чином, спроби урівняти становище жінок та чоловіків із застосуванням позитивних дій віддзеркалено вплинули на скасування обмежень.

З огляду на це, вчена Оніщенко Н. характеризує поняття «гендер» як комплексну категорію, яка проходить крізь усі зрізи юридичної матерії та суспільного життя. Саме через це, гендерний вимір правової площини характеризується передусім рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей. Встановлення такої рівності на практиці вимагає подолання патріархальних стереотипів, статевої ієрархічності соціальних зв'язків, у яких чоловіки сприймаються як вищі за розумовими та фізичними здібностями істоти, тобто їхня діяльність є більш значущою та пріоритетною порівняно з діяльністю жінок[144]. З огляду на це, аспекти юридичної дійсності, сформовані століттями, через правові норми та гендерні правовідносини, створюють гендерну правосвідомість за допомогою різноманітних ідеологічних підходів, які характеризують стан правової реальності та надають поглибленого розуміння природи гендера та його впливу на розвиток суспільство.

Саме тому, вже у 1917 році в радянській Україні були закладені правові підвалини гендерної рівності з прийняттям таких законодавчих актів: Декрет про громадянський шлюб, про дітей та про ведення книг та Декрет про розірвання шлюбу. Таким чином, були скасовані чинні імперські закони, що ставили жінку в нерівноправне становище з чоловіком у родині, щодо дітей, у майнових правах, при розлученні та навіть при виборі місця проживання[91, с.95]. Скасування імперських законів фактично змінили хід історії та внесло радикальний злам у визначення передбачених прав жінок, саме тому жінки отримали юридичне визнання гендерної рівності у ключових сферах сімейного життя. Дані дії, вже ілюстрували далекосяжні перспективи для подальшого розвитку сімейного права та ролі жінки в соціумі. Прийняття вищенаведених декретів усунуло помилки попереднього законодавства про юридичну дискримінацію жінок в майнових

питаннях. Це був перший крок, до емансипації жінки в умовах радикальної соціальної трансформації, започаткованої більшовицькою владою. В межах даного політичного підходу, гендерна рівність розглядається як соціалістичний проект де всі громадяни мають рівні права.

В епоху сталінізму Конституція Української радянської соціалістичної республіки від 30 січня 1937 року детально окреслила конституційно-правовий статус жінок, розширивши їх зміст. Так, стаття 121 розділу X «Основні права та обов'язки громадян» Конституції УРСР проголошує, що жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях господарського, державного, культурного і суспільно-політичного життя. Можливість здійснення цих прав забезпечується наданням жінці рівного із чоловіком права на працю, оплату праці, відпочинок, соціальне страхування і освіту, державною охороною інтересів матері та дитини, наданням жінці при вагітності відпусток з збереженням утримання, широкою сіткою родильних будинків, дитячих ясел і садків. А, стаття 136 вищезгаданого розділу надає жінкам право обирати й бути обраним нарівні з чоловіками[91, с. 95-96]. Такими чином, при прийнятті даних норм, словом «гендер» керувались з приналежністю до певного соціально-рольового статусу, який передбачає відповідні соціальні можливості людини в сферах життєдіяльності.

Так у 80-х роках ХХ століття, в багатьох юридичних закладах Сполучених Штатів Америки й Канади засновано спецкурси «Феміністська теорія та право», «Гендерна теорія та право», в яких викладались методологічні й теоретичні основи адаптування названих теорій до правової науки та практики. Надалі, з 1983 року Міністерство освіти США постійно повідомляло про тих, хто отримав науковий ступінь у міждисциплінарній галузі знань із жіночої проблематики та захистив докторські дисертації. Каталог з жіночої проблематики у США свідчить про те, що лише за період з 1981-го по 1984 рік було написано понад 2000 таких дисертацій[91, с. 13]. Так, для сприяння розвитку освіченості жіночої статі, у 1977 році була заснована Національна асоціація жіночих, гендерних студій «National Women's Studies Association» (діє донині), яка сприяла розвитку у сфері освіти, досліджень та науки. Станом на 1980 рік, вже багато університетів США мали програми з

жіночих студій, що сприяло значному зростанню публікацій дисертаційних досліджень з даної тематики. Наприклад, журнал «Women's Studies» публікує такі дослідження з жіночих студій, починаючи з 1972 року, чим значно розширює еволюцію сприйняття фемінізму, статусу жінки в соціально-політичному житті тощо. Також, університет Кентуккі, має відкритий доступ до великої колекції дисертацій та магістерських робіт через свій інституційний репозиторій «Uknowledge», який містять інформацію про дослідження з жіночої проблематики на такі теми як: «Гендерні та жіночі студії», «Англійська філологія, яка аналізує феміністичні теми», «Філософія фемінізму у контексті етики» тощо.

Таким чином, у процесі розвитку різних наукових думок, формування феміністичних ідей, підходів та теорій, сприяло так званому становленню поняття «гендерної рівності» та в свою чергу заклало основу для створення нормативно-правової бази, спрямованої на недопущення дискримінації за ознакою гендеру та забезпечення повної реалізації людиною наданих державою прав і свобод. Більше того, це був неабиякий поштовх до зміни санкцій за порушення передбачених нормативно гендерних прав, системної дискримінації та утисків за ознакою статі.

Так, Конституцією УРСР від 20 квітня 1978 року були відображені новітні підходи рівноправності жінок і чоловіків. Згідно з статтею 33 передбачалось, що жінка і чоловік мали в УРСР рівні права, а здійснення цих прав забезпечувалось наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у здобутті освіти й професійної підготовки, у праці, винагороді за неї та просуванні по роботі, у суспільно політичній і культурній діяльності, а також спеціальними заходами з охорони праці й здоров'я жінок; створення умов, які дозволяють жінкам поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства й дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, поступовим скороченням часу жінок, які мають малолітніх дітей[91, с. 96]. Проте, з певних причин таке декларування рівності прав жінок і чоловіків було лише на папері, у реальному житті жінки зустрілись з дискримінацією зумовленою стереотипами. Наприклад, вчена Брієна Переллі-Гарріс за допомогою методу Каплана-Мейєра вирахувала відсоток жінок,

які станом на 1970-1980 роки могли отримати вищу освіту та реалізувати свій кар'єрний потенціал. Отримані результати ілюструють, що жінки, які не мали змоги отримати вищу, відразу після закінчення школи починали народжувати приблизно у віці близько 18 – 19 років та не могли надалі розвивати кар'єру, займатись саморозвитком тощо[10, с.12-13]. Але, жінки, які спочатку мали змогу отримати вищу освіту народжували пізніше, через навчання та працевлаштування, для подальшого соціального забезпечення матері та дитини.

Також, у період між 1970 і 1985 роками, за даними радянської статистики, кількість жінок, зайнятих у виробництві в Українській РСР коливається у межах 50-52%[142]. Як і в попередні десятиліття, радянське керівництво очікувало, що водночас із активною участю в економічній сфері, жінки також будуть продовжувати доглядати за сім'єю та вести домашнє господарство, народжувати та виховувати дітей. Скорочення показників народжуваності, яке відмічалось від початку 1970-х років, підштовхнуло радянське керівництво повернутися до риторики, яка підкреслювала, що материнство залишається основною соціальною функцією жінок [142]. Так як жінки і надалі активно брали участь у виробництві, саме робітниці опинились у центрі дискусій про важливість поєднання їхніх робочих обов'язків із доглядом за сім'єю і дітьми[9, с. 190]. Оскільки, в основі ідеї захисту жінок лежало бачення материнства як їхньої головної соціальної функції, проблеми поєднання репродуктивної та продуктивності ролей вирішувались з точки зору захисту материнства[54, с. 229].

Не менш важливим аспектом того часу було створення офіційної ідеології, яка пропагувала дискримінацію не лише в законодавстві, а й в газетах та журналах. Саме тому жінку часто зображували в традиційних їй ролях — домогосподарки, матері, виховательки тощо. Літературні або наукові публікації, що критикували підхід до розуміння радянської гендерної рівності часто піддавались цензурі. Їхнє інтерпретаційне повернення до письменниць, які були визнані як такі, що критикували соціальний статус жінок, отримало нового погляду. Марко Вовчок, Ольга Кобилянська, а особливо Леся Українка були удостоєні хвали не за їхній заклик до соціальної справедливості, як це часто бувало за радянського режиму, а

за їхню феміністичну програму та позицію нових жінок в українській літературі. Наприклад, Марко Вовчок (Марія Вілінська, 1833-1907) ніколи не зображувалася в радянських літературних історіях як український еквівалент Жорж Санд (письменницький псевдонім відомої французької романістки Амандін Аврора Люсіль Дюпен), проте її творчість зосереджувалася на долях жінок та їхньому прихованому прагненні до незалежності, що часто залишалось поза увагою, а її власна бурхлива біографія, яка включала численні романтичні стосунки та була позначена фінансовою незалежністю завдяки її літературній діяльності, майже не підкреслювалась[53].

Саме тому, радянське регулювання гендерних відносин було повне котраверсійності та спотворене так званою соціалістичної ідеологією того часу, оскільки жінки хоча й набули рівних прав та обов'язків з чоловіками, проте не змінили закладеного паттерного патріархального ставлення до жінок, як людей нищого гатунку та тих, хто не має соціального визнання, а лише примус до репродуктивних дій.

Відбулась лише підміна понять, ідея «природного призначення», що освячувала колись патріархальні відносини, перетворилась на ідею «соціального материнства». Материнство стало вважатись громадським обов'язком жінки перед державою. Тільки та жінка, яка поєднувала трудову діяльність із вихованням дітей, визнавалась повноцінною та гідною поваги радянською громадянкою. Прикладом цього є, дослідження Тамар К., в якому вона наводить історію радянська жінки 1970-х років та ділиться спогадами про зростання попиту на працевлаштування жінок. Жінка, яка в цей період працювала на одному з ювелірних заводів і брала участь у профспілковій діяльності з 1985 року, згадувала, що в цей період обіцяли щедre заохочення після повернення з декретної відпустки, цитуючи: «Коли у мене народилася перша дитина, я залишила її вдома на 4-му місяці життя. Мене вмовляли: «Виходь на роботу і ти отримаєш автомобіль». Це тоді було великою розкішшю, і я б не відмовилася від неї. Дійсно, за кілька місяців я отримала Нуль-Три, який вважався найновішою моделлю автомобіля. Тож, якщо в той час ви були

вмотивованим працівником, а тим паче жінкою, ви б точно не залишилося без уваги, такі кадри завжди були потрібні»[122, с. 27].

Таким чином, радянська влада намагалась орієнтувати працівника на працю, ігноруючи врахування сімейного стану. Ранній вихід з декретної відпустки, робота понад визначені години, підвищена інтенсивність робочих годин, які того часу вимагались через класову політику держави та введені «добровільні» соціалістичні заходи (конкурси, змагання, загальне прибирання) ніяким чином не поліпшили ситуацію з материнством та виконанням материнських обов'язків. А жінки, які навпаки хотіли більше часу приділяти родині, не могли розраховувати на підвищення в роботі чи в заробітній платі.

В свою чергу, чоловіки певним чином теж зазнали дискримінації, через введення квот та пільг, які стосувались лише жінок. Усі соціальні гарантії, які були пов'язані з вихованням дітей надавались суцього жінкам, як засіб утримання жінки вдома, і тим самим виштовхувало чоловіка на роботу. Наприклад, батько дитини не мав права взяти лікарняний по догляду за дитиною та отримати допомогу на нього. Цей стан ще раз підкріпив паттерн, що чоловік це годувальник сім'ї, а дружина – берегиня сімейного вогнища. Йому слід було просуватись по службі, а їй служити для нього надійним тилом[91, с. 97].

Для викорінення таких підходів Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 18 грудня 1979 року було прийнято Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку ще називають так званим міжнародним біллем про права жінок. В ній було визначено поняття дискримінації щодо жінок і план дій на національному рівні з усунення даної проблематики. Дана Конвенція набрала чинності 3 вересня 1981 року та займає особливе місце, оскільки є першим міжнародним документом присвяченим проблематиці прав жінок[125, с. 29].

Українською РСР Конвенцію було підписано 17 липня 1980 р. й ратифіковано 12 березня 1981 р. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року № 1543-XII Україна підтвердила свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України[186,с. 29].

Як зазначає Уварова О. в цій Конвенції вперше була сформульована необхідність та легітимність застосування державами тимчасових спеціальних заходів, які спрямовані на прискорення досягнення рівності і ліквідації дискримінації за ознакою статі. Було запроваджено міжнародний механізм утвердження гендерної рівності і заснований Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, який здійснює контроль за реалізацією державами положень Конвенції. Даний міжнародно-правовий акт базується на принципах рівності і недискримінації й покладає на держави-учасниці зобов'язання, спрямовані на досягнення дійсної рівності: по-перше, ліквідувати всі форми дискримінації щодо жінок; по-друге, покращити фактичне становище жінок; по-третє, подолати культурні й структурні бар'єри на шляху до утвердження рівності, включаючи гендерні стереотипи й традиційні ролі[186, с. 29].

Тобто, дана Конвенція є єдиним міжнародним договором у сфері прав людини, який встановлює стандарти захисту в галузі існування гендерних відносин. Не менш важливим є те, що вона закріплює юридичні обов'язки для держав учасниць, які її ратифікували і зобов'язує їх імплементувати в національне законодавство.

Саме тому, в статті 1 Конвенції вперше було вжито розгорнуте визначення «дискримінації» як будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на послаблення або зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного положення, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основоположних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері[125].

Дане визначення охопило собою як пряму, так і непряму дискримінацію. Пряма дискримінація стосувалась виборчого права (зокрема обирати та бути обраним), здобуття освіти, право власності та права спадкування, а також зайнятість. Зокрема, дані види утисків були закріплені попереднім чинним законодавством багатьох країн, доки не була прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Непряма дискримінація виявилась скритою,

тобто законодавство здавалось таким, що зберігає нейтралітет, проте латентно утискало певні права. Наприклад, вимога, щоб чоловік був тим, хто добуває гроші та їжу, автоматично виключає жінок та їхнє право на працю, також зворотне від цього, що декретна відпустка надавалась лише жінкам, в свою чергу анулювало право батька займатись дитиною, лише в вільний від роботи час. Не менш важливими є так званий «захист жінок» від важких умов праці та небезпечних професій, що виглядало цілком позитивно, проте містить в собі обмеження обирати професію на власний розсуд.

Наступним кроком до поглиблення та імплементації вищенаведеної Конвенції до національного законодавства країн, є сама позиції країни та її уряду. Багато євроорієнтованих держав дану позицію підтримали та шляхом трансформації або прямої імплементації ввели положення Конвенції в національне законодавство, зокрема у 2007 році Великобританія поклала моніторинг даних питань на Державне управління з питань рівності. Управління в свою чергу відповідає за загальну стратегію уряду і пріоритети уряду в питаннях забезпечення рівності, його діяльність спрямовано на скорочення масштабів дискримінації і поліпшення становища всіх, хто знаходиться в уразливому становищі. Також даний орган несе основну відповідальність за виконання міжнародних зобов'язань уряду щодо забезпечення гендерної рівності та є «національним механізмом в інтересах жінок», інституційним механізмом, який відповідає за виконанням зобов'язань Сполученого Королівства[186, с. 50].

1954 року у парламент Швеції (Риксдаг) входить Міністр з питань гендерної рівності[186, с. 42].

При уряді Японії, починаючи з 1999 року діє Рада з питань гендерної рівності, до якої також входить така структура як Комітет спеціалістів з моніторингу[186, с. 42].

Франція у травні 2012 року поновила функціонування Міністерства у справах жінок. У 2017 році структура міністерства була змінена та створено Секретаріат з питань рівності між жінками та чоловіками, який діє станом на 2025 рік[186, с. 43].

В 2016 році уряд Словенії створив міжвідомчу робочу групу для розробки всеосяжних інституційних механізмів в сфері забезпечення рівноправності і захисту від дискримінації, зокрема було запропоновано визначити статус Уповноваженого з питань рівноправності[186, с. 45].

Уряд Нідерландів 2007-го року обов'язки з координації політики забезпечення рівного ставлення поклав на Міністра освіти, культури і науки. Він в свою чергу активно співпрацює з міністрами внутрішніх справ і у справах Королівства, соціальних справ та з питань зайнятості, безпеки і юстиції, охорони здоров'я, добробуту та спорту, оборони та закордонних справ, щоб домогтися досягнення цілей урядової програми в галузі забезпечення рівних можливостей[186, с. 47].

В Чехії була створена посада Міністра з прав людини і національних меншин та проіснувала до 2010 року, правонаступником якої стала Урядова рада з питань рівних можливостей жінок і чоловіків, яка існує донині[186, с. 47].

Урядом Іспанії було сформовано Комітет з проведення політики забезпечення рівноправності у 1988 році. Він є професійним органом уряду, створеним за погодженням з Радою міністрів на підставі Королівського указу[186, с. 49].

В Данії для дотримання норм Конвенції, 1999 року дані обов'язки були покладені на Міністра з питань гендерної рівності, який координує роботу уряду щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків[186, с. 49].

2023 року Хорватія - управління з питань рівності чоловіків і жінок виклала у Національній стратегії забезпечення рівності чоловіків і жінок, як найважливішої національної програми, спрямованої на ліквідацію дискримінації щодо жінок. Кожні два роки уряду Хорватії надається звіт про хід її реалізації[186, с. 50].

В Норвегії починаючи з 1982 року діє Міністерство у справах дітей, з питань рівності і соціальної інтеграції, яке, серед іншого, координує процес підготовки доповіді, в якому беруть участь усі міністерства[186, с. 53].

Парламент Ірландії ухвалив в липні 2014 року Закон про Комісію Ірландії з прав людини та рівності, який встановлює об'єднання Управління з питань рівності

та Комісії з прав людини в єдиний орган. Внаслідок цього злиття створено єдину Комісію, що забезпечує координацію та ефективний захист прав людини і рівності на національному рівні[186, с. 54].

1971 року Канада створила в рамках нового федерального уряду повноцінне Міністерство у справах жінок[186, с. 54].

1996 році в Люксембурзі почав діяти Міжвідомчий комітет з питань рівності жінок і чоловіків, який представляє собою професійний орган, відповідальний за координацію політики та заходів, прийнятих міністерствами для забезпечення та підвищення ефективності рівності жінок і чоловіків[186, с. 55].

Зі здобуттям незалежності, Україна також впровадила абсолютно новий тип правового регулювання – егалітарний, як новий підхід до забезпечення гендерної рівності. Тобто, егалітарний тип правового регулювання є системою правових норм та реальних механізмів правореалізації, які створюють для чоловіків та жінок рівні права та можливості в усіх сферах, забезпечують паритет їх участі у формуванні інститутів влади й суспільства, гендерно-рівномірний розподіл власності та свободу професійної та особистісної самоідентифікації[91, с. 99]. Дана політика характерна для країн орієнтованих на демократичне управління, а саме створення рівних за своїм змістом прав та можливостей для чоловіків та жінок, забезпечення реального їх волевиявлення, а також утвердження та реалізація їх фактично та юридично. Концепцією, яка покладена в основу даного підходу, є подолання усталених патріархальних стереотипів, ієрархічності з приналежністю до статі, утворенням соціальних зв'язків, які в першу чергу керуються вищими ідеями, а не лише здатністю до репродуктивності.

Вже 6 жовтня 1999 року Україна як незалежна держава ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, тим самим обравши новий курс реалізації соціальної політики держави. Оскільки, на конституційному рівні було визнано право на рівність чоловіків та жінок, утвердження гендерної демократії та підвищення сприйняття гендерної культури.

Згодом 8 вересня 2005 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», основною ідеєю якого було

переосмислення самого принципу гендерної рівності, в аспекті захисту не лише прав жінок, а і чоловіків також, наприклад охорони та забезпечення батьківства. Аналізуючи історичну несправедливість, законом запропоновані шляхи її подолання, зокрема створення умов для рівноправного вираження жінки та чоловіка в усіх сферах життя, починаючи від розвитку, закінчуючи правом розпоряджатись своїм тілом на власний розсуд. Також, в тексті самого закону вперше з'являється такий термін як «гендерно-правова експертиза», що ілюструє появу нового «гендерно-правового» підходу в законодавстві. Таким чином, егалітарний тип правового регулювання в даному аспекті виступає гнучким засобом для реалізації поставлених цілей.

Не менш цікавим є нормативно-правовий акт Сполученого Королівства, а саме Закон про набуття статі («Gender Recognition Act»), який набув чинності 1 липня 2004 року, формально визнавши право людини змінювати юридичні ознаки статі та розглядаючи поняття «стать» не лише за медичним критерієм, а соціально-особистісним. Наприклад, як таке словосполучення «гендерне право» не вживається, проте відносини, які регламентуються даним законом охарактеризовуються саме так. В розділі «Заяви на отримання сертифіката про визнання статі» («Applications for gender recognition certificate»), слово «стать» характеризуються не лише як вроджена характеристика, але й набута, тобто положеннями закону передбачено, що у разі подання заяви про видачу свідоцтва щодо визнання статі, Комісія повинна задовольнити заяву, якщо вона переконана, що заявник має намір продовжувати жити в набутій статі до смерті[31]. Таким чином, в контексті даного закону коректно вказати не Закон про набуття статі, а Закон про набуття гендеру, оскільки до уваги беруться соціальні характеристики особи, а також юридичне визнання гендерної ідентичності відносно гендерних переконань особи.

Дотичним до вищенаведеного закону був Закон про зміну імені та визначення статевої приналежності у виняткових випадках («Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen») підписаний Бундестагом 8 вересня 1980 року в Німеччині. Це був перший

німецький федеральний закон, який дозволяє людям, які не відчували приналежності до своєї статі, змінювати ім'я та стать у своєму цивільному стані. Для зміни імені або статі, суддя мав призначити двох незалежних медичних експертів. Їх просили оцінити, чи особа «не ідентифікує себе з статтю/гендером, визначеним при народженні, а з іншою», і «відчуває потяг жити відповідно до своїх уявлень протягом щонайменше трьох років», і можна з високою ймовірністю припустити, що почуття приналежності до іншої статі/гендеру не зміниться»[1]. Не дивлячись на оновлені законодавчі погляди, положення даного закону мали досить принизливий характер, оскільки нормами вимагались: дві психологічні експертизи з надто відвертими та інтимними питаннями; обов'язкова стерилізація, яка включала в себе втрату репродуктивної здатності, а також шалений психологічний та фізичний тиск; довгий судовий розгляд від 6 до 12 місяців, з правом продовження строків; розлука в шлюбі, котра означала втрату гідності. Федеральний Конституційний Суд Німеччини неодноразово визнавав окремі положення вищенаведеного закону, такими які порушують права людини та позбавляють її гідності, в контексті обов'язкової стерилізації, віку, який передбачався, анулювання шлюбу та проведених операцій. У 2011 році Федеральний Конституційний Суд Німеччини нарешті визнав обов'язкову стерилізацію неконституційною та скасував дане положення. А вже з 1 листопада 2024 року ця вимога медичних та хірургічних умови для зміни статі, була офіційно скасована новим Законом про самовизначення (в перекладі на німецьку «Selbstbestimmung Gesetz»). Згідно якого, ім'я дозволено змінювати за простою заявою у реєстраційному офісі. Таким чином, нове правове регулювання питань гендерних відносин та самого гендеру було адаптовано до сучасних міжнародних стандартів, зокрема рекомендаціям Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу.

Слід зазначити, що наразі у вітчизняній юриспруденції вже склались певні наукові підходи, щодо теоретичного визначення самого поняття «гендерне право». Так, деякі з вчених вважають, що його слід визнати як комплексну галузь права, яка складається з правових норм, що встановлюють засоби забезпечення рівності

прав людини незалежно від статі, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі. Як відзначає вчена Болотіна Н., виходячи з даного визначення норми гендерного права мають два спрямування. З одного боку, вони передбачають систему гарантій для забезпечення рівності прав і свобод жінок і чоловіків, а з іншого – відмінності та їхні межі в правах і гарантіях на їх здійснення, які зумовлені належністю людей до різних статей. За сферою дії норми гендерного права, які забезпечують здійснення політичних, цивільних, економічних, соціальних та культурних прав людини[95].

Однак, існують вчені, які не підтримують дану позицію та визнають, що гендерне право – це комплексний правовий інститут, який складається з правових норм, що встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі[140, с. 40].

З огляду на це, пропонуємо визначити гендерне право як комплексну галузь права, так як його норми містять подвійний регулятивний вплив: по-перше, вони встановлюють певні правові механізми для забезпечення рівних прав жінок і чоловіків, а по-друге — формують допустимі межі відхилень у правах, зумовлені належністю до певної статі. Тобто, гендерне право охоплює широкий спектр регулювання прав, фактично всі покоління прав людини, зокрема: політичних, цивільних, економічних, соціальних, культурних, забезпечуючи їх практичну реалізацію.

В аспекті даного дослідження взаємодія гендера й права має взаємозумовлений характер, оскільки з одного боку, правова система включає гендерні відмінності та наділяє жінок і чоловіків певним соціальним статусом, а з іншого – існуючі гендерні стереотипи й усталена система гендерних відносин впливають на формування й реалізацію окремих правових інститутів та норм[144]. Таким чином, наявна взаємодія гендера й права є двостороннім процесом, у якому відповідно синхронізуються гендерні відмінності та встановлюється законодавчо передбачений соціальний статус жінок і чоловіків. Проте неможливо виключити вплив усталених століттями паттерних патріархальних стереотипів та морально

прийнятних моделей гендерних відносин. Такий характер гендерно-правової взаємодії ілюструє необхідність радикального та критичного переосмислення сучасних правових норм з урахуванням так званих гендерних соціальних очікувань та наявних станом на сьогодні соціальних умов.

В свою чергу, співвідношення понять “гендер” та “стать” ілюструють взаємообумовлений перехід від біологічного до соціального, як і під час еволюції самого людства. Однак, поняття “стать” обмежене відповідно визначеними біологічними ознаками: система геніталій, репродуктивна спроможність та від народження закладений набір хромосом. В той час, як поняття “гендер” характеризується культурно-соціально та окреслює особливості поведінки, притаманні для чоловіків та жінок, що не є набутими від природи, а можуть формуватись та змінюватись протягом життя.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що генеза гендерного права сягає свого початку утворення та функціонування Античних держав, за існування яких прослідковується відсутність рівності двох статей, поваги до жінок та виділення чоловіків як повноправних їх власників. Надалі, з приходом в світ християнства, представниці жіночої статі отримали більше правових можливостей, однак все ще стикались з мінімізованим захистом своїх майнових та немайнових прав. Розвиток науки, вчень та освіченості населення стали переломним моментом для створення феміністичного руху за права жінок та рівність у суспільстві. Таким чином, зароджувались перші опозиційні рухи проти дискримінації та різних форм насильства за ознакою статі. Більшість світових країн з часом ввели гендерне право в область наукових досліджень та можливості отримання наукового ступеня з проблематики дослідження прав жінок та гендерного права. Однак, відсутність рівних можливостей оплати праці та здобуття освіти, спровокувало виникнення злочинів проти статевої недоторканості та торгівлі людьми. Брак освіти серед населення та доступу до оплачуваної праці, змушував жінок та дівчат піддатись вербуванням з боку незаконних злочинних організацій. Саме тому, в XX столітті розвитку набули наукові погляди розуміння поняття «гендер» та застосовувалися вони задля тлумачення соціально-психологічних та культурних якостей, які

відносяться до біологічного поняття «стать». Саме тоді більшість світових країн створили стратегії урядів та пріоритетні напрямки роботи в питаннях забезпечення гендерної рівності серед населення. Також, в другій половині XX століття вперше приймаються та затверджуються законодавчі акти, щодо визначення своєї статі та зміни її в разі потреби.

Оскільки, термін «гендерне право» юридично не фігурує ні в одному світовому законодавстві, хоча окремі його структурні елементи затверджені у відведених нормативно-правових актах, аналізуючи наукові підходи до розуміння гендерного права, визначаємо його як комплексну галузь права, яка за рахунок існування в суспільстві паритетної демократії встановлює засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від наявного гендеру, а також створює ефективні засоби захисту своїх порушених гендерних.

1.2. Концептуальні засади та методологія гендерного права

Від початку XXI століття зростає розвиток методології юриспруденції та формування нових сучасних методологічних концепцій. Основними викликами для створення сучасних методологічних концепцій стало: подолання світоглядно-філософських підходів, закладених радянською владою; обмеження категорії компаративної методології дослідження права, без урахування відповідної однотипності категорій; створення підходів до оцінки державно-правових явищ крізь призму суб'єктивності; орієнтація сучасної методології не лише на цінність права, але й на його соціальне та теоретичне значення; створення нових здобутків у галузі антропології, герменевтики та синергетики.

Таким чином, гендерна методологія здебільшого розвивалась у вітчизняному праві як більше порівняльно-правовий аналіз емансипації жінок та світової дискримінації гендерних прав, проте з часом набула самостійності та певної структурної комплексності.

Станом на сьогодні ми спостерігаємо становлення окремого самостійного апарату методологічних підходів, як способу отримання знань про гендерну ідентичність, гендерну свідомість та гендерну правотворчість. Основним

завданням вбачається дослідження впливу паттерних стереотипів на вибір статусу та ролі обраної людиною в суспільстві, а також сутність морально-біблійних принципів їх зв'язок з гендерним усвідомленням.

Таким чином, в основу гендерної методології був покладений гендерний підхід. Цей підхід є одним із основоположних наукових підходів щодо дослідження гендерної тематики. Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, тих специфічних внесків, які кожен із них робить у розвиток суспільства, неможливо сьогодні уявити будь-яке серйозне наукове дослідження у сфері таких соціальних наук як: право, психологія, політологія, соціологія тощо [91, с. 16]. Отже, гендерний підхід досліджує цінність сформованих гендерних орієнтацій та значень гендерних відмінностей, які соціум вважає прийнятними для себе.

Наприклад Лазар І. зазначає, що гендерний підхід у науці, по-перше, вважається принципово новим підходом, що означає зміну ціннісних орієнтацій людини та перегляд багатьох звичних уявлень про світ, а по-друге, ґрунтується на ідеї про те, що важливим є не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками та жінками, а те культурне й соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям [102, с.90]. Таким чином, при застосуванні його у дослідженні проблематики гендерного права, акцентуємо на аналізі традиційних гендерних стереотипів, відповідно допустимих або не допустимих відмінностей гендерних ролей, подолання консервативних поглядів та зростання гендерної самосвідомості.

При реформуванні правової системи, окремих галузей права та сфер законодавства обов'язково має бути враховано гендерний підхід, через впровадження в соціальне життя нових моделей суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. Гендерний підхід як зазначає Аніщук Н., є один з методологічних прийомів та надає можливість нового погляду на традиційні проблеми суспільно-правових процесів, позитивно впливає на модернізацію й демократизацію українського суспільства. Він здебільшого характеризує, що відмінності в правовому статусі жінок і чоловіків не мають біологічного підґрунтя, а є соціальним конструктивом, який відтворюється всією соціокультурною

системою суспільства[91, с. 16]. Зрештою, гендерний підхід фактично допомагає оцінити якість та ефективність чинного законодавства, в аспекті поліпшення соціальних потреб та бажань громадян. Разом з тим, є важливим при відстеженні роботи інституціональних механізмів, котрі забезпечують виконання законів державно-владними органами та посадовими особами.

Серед важливих підходів комплексної методології гендерного права виділяють також і антропологічний. Оскільки, людина - істота активна: вона шукає, вибирає, орієнтується, діє, пристосовується до обставин або змінює їх відповідно до своїх потреб, створює предмети, яких немає в природі, формує взаємини, оточує себе особливим, штучним середовищем і сама час від часу його руйнує, щоб потім із новими силами братися до його відтворення й удосконалення. Наслідками її зусиль стають не тільки зміни навколишнього світу, але й істотні зміни в ній самій. Накопичувальний з розвитком цивілізації культурний досвід збагачує внутрішній світ людини. Її «Я» стає більш складним і багатомірним, набуває нових, додаткових граней, що дозволяють їй не тільки виступати в ролі творця, але й у ролі руйнівника (наприклад, створення зброї масового знищення, створення несприятливих для людини природних умов)[112, с. 63]. В контексті розуміння гендерної антропології мова йде про грані самопізнання своєї гендерної ідентичності та свідомості, руйнування усталених та нав'язаних суспільством гендерних ролей та будування нового гендерного свідомого громадянського суспільства.

Як зазначає Завальнюк В. антропологію права цікавлять зміни у правовому бутті людини залежно від ускладнень соціальної організації суспільства й способів управління соціумом. Але й цей інтерес не важливий сам по собі. Дослідження у давній, новій, новітній історії необхідні для того, щоб вияснити, які історичні форми нормативного регулювання сучасна держава може без особливої шкоди для свого суверенітету повернути громадянському суспільству й тим самим розвантажити свій адміністративний і судовий апарат, а які віджили безповоротно. На заході цей пошук іде вже давно, проте в нас він лише починається[112, с. 64-65]. Таким чином, аналіз історичних етапів світового сприйняття поняття рівності та його складових, ілюструє важкість та навіть подекуди спротив у розумінні

глобальних євроінтеграційних процесів України на шляху до досягнення бажаних гендерних орієнтирів та цілей. Удосконалення законодавчої бази та контроль за діяльністю державних органів, надасть громадянам більше можливостей для захисту власних прав, зокрема порушених та невизнаних. З огляду на сучасну світову позицію, стверджуємо, що розвиток, формування та наявність ідеї пошуку бажаної гендерної дійсності, стримується через війну внаслідок повномасштабного вторгнення країни - агресора на територію України. Саме тому, в єдності з економічними, політичними та соціальними факторами практична діяльність в даній сфері здається недосяжною.

За допомогою онтологічного підходу гендерне право можливо дослідити, з погляду природи буття, яка містить в собі ідею правової реальності. Фундаментальними сутностями світу за даного підходу виступають ідеальне та матеріальне. Ідеальне взагалі у світі виражається у свідомості людини, матеріальне у решті світу, у сфері права ідеальне – у правовій свідомості, а матеріальне – як результати втілення змісту правосвідомості у реальному житті суспільства, тобто як сукупність правових відносин, правових норм та інститутів. Таким чином, правосвідомість та правова реальність знаходяться у діалектичних взаємовідносинах. Можна також сказати, що вони мають місце взаємного переходу одного в друге. Правосвідомість переходить в правову реальність, а правова реальність переходить у правосвідомість тією мірою, якою вона її формує[92, с.50]. Отож, для розуміння природи гендерного права зі сторони онтологічного підходу береться його так зване «ідеальне», яке виражається у бутті правової свідомості людини. Також, відмічається вплив сутності самого буття, тобто яким чином формувався, і за допомогою яких чинників, фактор усвідомлення особою своїх гендерних прав.

Також, онтологічний підхід розглядається в контексті гендерного права як певний детермінізм, зокрема у тлумаченні таких понять, явищ і гендерних категорій, як: «гендер», «жінка», «стать» та досліджується зі сторони глибинних відчуттів гендерного буття та його соціального значення для осмислення суті даного явища. Серед важливих даних ідей виділяємо такі: зміст приналежності до

жіночих або чоловічих гендерних ролей; суть сучасної правотворчості як об'єктивності вираження гендерної ідентичності; ідеальні та матеріальні показники вираження різниці між визначенням «статті» як біологічного фактора, а «гендера» як соціокультурного; присутність гнучкості в формуванні поняття «гендер».

З даної точки зору можна також охарактеризувати онтологічний детермінізм, як певну причинність, сформовану генетичним зв'язком між двома явищами – тим, яке породжує, і тим, що воно породжує. Таким чином, принцип причинності є логічною та методологічною формою, що втілює в собі зміст об'єктивного причинно-наслідкового зв'язку. У знанні він постає як лінійний зв'язок між причиною та висновком. У методологічній формі відтворення онтологічного змісту причинності на перший план виходить неперервність причинно-наслідкових зв'язків[177, с. 136]. Звідси слідує, що створення сучасного гендерного законодавства, містить в собі причинно-наслідковий зв'язок, оскільки причиною гендерної правотворчості виступають тотальні утиски жінок століттями, а також дискримінаційна політика відносно чоловіків. Однак, вирішенням даної проблематики є прийняття справедливих та законодавчих нормативно-правових актів, які регламентують гендерну рівність на практиці та знижують рівень правового нігілізму серед населення.

Послідовним за онтологічним та антропологічним підходами в методології гендерного права є аксіологічний підхід. Важливою його суттю є те, що він тлумачиться як пропагування ідеї гендерної рівності як найважливішої цінності людини, визнаної на світовому та національному рівнях. За словами Аніщук Н. даний підхід дозволяє встановити, як визнання цінності жіночого начала впливало на розширення кола прав і свобод жінки[91, с. 18]. Проте, в даному аспекті ми не говоримо лише про жінок, як причину визнання гендерної рівності та урівнювання прав, а також і про дискримінацію відносно чоловіків, котра є не менш важливою для подолання її в демократичних країнах.

Квінтесенцією аксіологічного підходу є відображення системи цінностей, їх ієрархії, критеріїв, способів пізнання. У юриспруденції даний підхід використовується при дослідженнях цінності права, правової культури, суспільної

значущості діянь у сфері права[135, с. 27]. Звідси слідує, що в гендерному праві ми використовуємо аксіологічний підхід для характеристики цінності таких факторів, як: гендерна рівність, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи, задля розуміння їх місця та відведених ролей у чинному законодавстві.

Цивілізаційний підхід дозволяє усвідомити, яким чином існуючі цивілізації сприймають проблему рівності жінок і чоловіків та, які вживають правові реформи, щодо їх вирішення[91, с. 18]. За допомогою даного підходу розглянуто зародження гендерного права та його становлення, а також історичні фактори, які цьому зумовлювали. Таким чином, отримані результати ілюструють впровадження перших ідей гендерного права ще з часів Античності. Також, за допомогою цивілізаційного підходу як тлумачення гендерної рівності в аспекті його постійного розвитку, яке виникло у період глобальних зрушень розуміння терміну «гендер», ми спостерігаємо, як саме дані зміни спровокували зрівнювання потенційних можливостей чоловіків і жінок для справедливого правового забезпечення гендерної рівності у постіндустріальному суспільстві.

За допомогою системного підходу всебічно вивчаються основні складові компоненти прав жінок та прав чоловіків у системі прав людини[91, с. 18]. Зокрема, тут йдеться про: політичні права (право обирати та бути обраним), соціальні та економічні права (право на освіту, право подорожувати, право на працю та справедливу оплату, право на соціальне забезпечення), сексуальні та репродуктивні права (охорона материнства, право на розпорядження своїм тілом на власний розсуд, право захисту від примусу до шлюбу, стерилізації чи вагітності), право на захист від будь яких проявів насильства та право на повагу гендерної ідентичності.

Завдяки історико-правовому підходу в дослідженні гендерної проблематики до уваги береться аналіз процесів та подій, які вплинули на формування та розвиток правового статусу жінок, а також узагальнення поглядів на роль жінки в політиці, визначенні етапів розвитку феміністичного руху, вивченні релігійних доктрин на рахунок наявності ідеї гендерної рівності. Стратегією такого напрямку насамперед є вивчення правового становища жінок у різні історичні часи, якого не визнавала

традиційна наука історія держави та права, що забезпечило новий правовий погляд на історію цілих епох та країн загалом щодо гендерної проблематики. Безперечно, що гендерно-правова оцінка історичного процесу розширює ракурс розуміння ролі та місця жінок на різних етапах розвитку людства. За допомогою історико-правового підходу розкриваються внесок жінок та чоловіків, значення змін у їхніх правовідносинах для цілісної картини соціокультурних перетворень і трансформацій у їх історичному вимірі[91, с. 18]. Таким чином, спостерігаємо вплив територіально домінуючих країн на формування гендерно-правової свідомості українців, в той час, коли етнічні території України входили до різних адміністративно-територіальних одиниць. Подекуди значення словосполучень «маю права» змінювалось на «зобов'язаний», що спричинило сплеск правового нігілізму та низької правової свідомості. Припинення гендерної ідентичності, нарощення гендерних стереотипів та впровадження тоталітарних підходів відносно гендерної правової регламентації, зумовило умисні виїзди за кордон наших пращурів. Тлумачення релігійних доктрин суб'єктивно, позбавляло жінок права на самовизначення та знецінило їх внесок в громадськість. Звідси слідує, що попередньо існуючі історичні події значним чином вплинули на існування сучасного гендерного права.

Також, в межах методологічного апарату загальної юриспруденції, деякі наукові концепції та підходи було адаптовано в контексті дослідження гендерного права, зокрема потребовий підхід. Оскільки, як зазначає Рабінович П., потребовий підхід виявляється у вирішенні таких завдань:

- осягання загального розуміння потреб різних суб'єктів суспільства (що вимагає, зокрема, з'ясування співвідношення цих потреб з такими суміжними, «спорідненими» явищами, як інтереси, мотиви, цілі відповідних суб'єктів)[173, с. 50];

- виокремлення основних різновидів таких потреб, зважаючи на їх певну класифікацію[173, с. 50];

- здобуття змістовних знань стосовно потреб: загальносоціальних, групових та індивідуальних у тому суспільстві, де сформовано, функціонує і розвивається досліджуване правове чи державне значення[173, с. 50];

- здатність досліджуваного феномену бути засобом, інструментом задоволення певних потреб[173, с. 50].

З огляду на це, потребовий підхід актуально вписується в концепцію методології гендерного права, оскільки, по-перше, воно вже стосується різних суб'єктів суспільства (чоловіків та жінок), проте націлене на споріднені мотиви, такі як: заборона та недопущення дискримінації, заборона гендерного насильства тощо. По-друге, гендерні потреби можливо виокремити в такі групи: потреба в справедливій оплаті праці, потреба справедливості в військовій галузі, потреба в справедливому виборі професії тощо. По-третє, через формування гендерних загальних, групових та індивідуальних потреб в Україні виникає обов'язок в захисті прав на гендерну ідентичність, порушених прав на зміну статі, одностатевого шлюбу тощо. І головним чинником, який вказує на доцільність застосування потребового підходу в дослідженні гендерного права є те, що визначення гендерних потреб, актуалізація ідеї гендерної свідомості та культури, вирішення гендерно-правових питань, є фактично засобом їх задоволення, в аспекті прийняття відповідно раціональних гендерно-правових законів та творення правотворчості спрямованої на досягнення не демократичної рівності.

Наступним важливим введенням у методологію гендерного права є застосування синергетичного підходу, який обумовлений існуванням аномалій правової сфери та її особливостями. Аномалії правової сфери визначаються, як складний соціально-правовий феномен, який охоплює правові, філософські, культурологічні, соціологічні, економічні та інші аспекти, кожен з яких має свою специфіку. Вони зумовлені як багатогранністю так і міждисциплінарністю об'єкта і предмета дослідження. У межах синергетики відбувається формування нової пізнавальної парадигми самоорганізації як нового міждисциплінарного напрямку досліджень складних систем, що самоорганізується[96, с. 344–347].

На думку Чувакової Г., синергетика здатна забезпечити нові ракурси дослідження правової сфери за допомогою механізмів спонтанного формування і виявлення її складних явищ, зокрема аномалій правової сфери, як різного роду відхилень від норм[190, с. 61] .

Тобто, синергетичний підхід у дослідженні аномалій гендерного права складає його методологічну концепцію та ілюструє в ньому нові характеристики, крізь межі сприйняття та подолання суперечливих норм. Так як, українське гендерне законодавство всупереч бажанню досягти декларативної демократії, рівності та справедливості, все ще містить в собі певні недоліки, колізії та прогалини, застосування даного підходу є фактичним засобом до їх подолання. Дані ускладнення формують необ'єктивність відповідних нормативно-правових актів та породжують виникнення таких аномалій, як: латентна злочинність, низька правова свідомість та активність, корупційні ризики та несанкціоновані дискреційні повноваження. Саме тому, гендерне право, яке регламентує захист гендерних прав від будь яких посягань, стає інструментом вирішення даної проблеми. Таким чином, при дослідженні певного роду аномалій, до уваги беруться й відповідно існуючі фактори: правові, моральні, культурні, соціологічні та економічні, які в взаємодії з передбаченими суб'єктами їх породжують. З огляду на це, синергетичний підхід в методології гендерного права обумовлений дослідженням головних ідей, змісту та насамперед мети існування гендерного права, за допомогою аналізу наявних недоліків, колізій та прогалин сучасного гендерного законодавства.

Доволі влучним та цікавим є застосування в методології гендерного права інституційного підходу. Зокрема, в науковій праці Ковбасюка С. зазначено, що ключовою категорією інституційного підходу є «інститут» як феномен, покликаний забезпечити спадкоємність системи державної влади, послідовність нормативного регулювання суспільного життя[123, с. 90]. Важливість визначення інститутів як предмета дослідження має прояв і в тому, що це поняття забезпечує широкий погляд на розвиток різних сфер соціального буття, уможливлює аналіз політичної, економічної, правової системи та суспільства як цілісності[132, с. 4]. З

огляду на це, застосування інституційного підходу буде актуальним оскільки, в системі сучасного гендерного регулювання є наявність чітко визначених інститутів, наприклад інститут жіночого парламентського представництва, інститут жіночих громадських організацій, інститут охорони материнства та батьківства, інститут гендерної освіти, інститут статевої недоторканості тощо.

Також, гендерні інститути в сферах буття сучасного суспільства пройшли етапи історичного формування та наразі забезпечують ідейну цілісність соціального життя. Гендерне право фактично формується під впливом гендерних інститутів, зокрема від початку існування людства, гендерні ролі в сім'ї характеризувались поділом жінки та чоловіка на «берегиню сімейного вогнища» та «годувальника». Існування стереотипу, що дівчата спроможні більше до гуманітарних наук, а хлопці до точних, створює певну гендерну десоціалізацію. Церква, всупереч Біблійним канонам, що Бог створив жінку рівною чоловіку, спекулює на темі материнства. Засоби масової інформації транслиують нам ідеали жіночності та маскулінності, не беручи до уваги реальні умови життя населення та засоби їх досягнення. З огляду на вищезазначене, можемо зауважити, що інституційний підхід в методології гендерного права пояснює, яким чином воно формується та змінюється під впливом відповідних гендерних інститутів.

Разом з тим, адаптація до гендерного права такого наукового підходу як правовий моніторинг обумовлено існуванням в його відповідній системі інститутів, які зобов'язані відстежувати його динаміку. Сферою дії моніторингу є наука та соціальний досвід. Особливо складні пізнавальні у своїй основі функції здійснює моніторинг у складі системних, комплексних, глобальних досліджень. Науковиця Іванчук В. зазначає, що у цілому правовий моніторинг можна охарактеризувати як перспективний метод пізнавальної практики та дослідної науки, як інструмент для вирішення конкретних життєвих завдань і управління ситуацією, особливо в умовах сучасної модернізації[117, с. 109-110]. Більше того, терміном «правовий моніторинг» вже послуговуються в юридичній практиці України. Наприклад, у зразку «політичної пропозиції» (доповідна записка Кабінетові Міністрів України щодо реалізації державної політики), який додається до Регламенту Кабінету

Міністрів України, ідеться про проведення моніторингу процесу реалізації рішень. Завданнями правового моніторингу є активізація системи постійного спостереження всього життєвого циклу нормативно-правового акта, включаючи етапи його підготовки, прийняття, застосування, внесення змін і доповнень, а також виконання, відстежування у процесі правозастосовної практики в діяльності органів влади[193]. В контексті дослідження гендерного права за допомогою правового моніторингу ми звертаємо увагу на міжнародну регламентацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яку Україна ратифікувала 20 червня 2022 року та згідно Закону України «Про правотворчу діяльність» є частиною національного законодавства. Зокрема, в статті 10 передбачено, що країна-виконавиця зобов'язана створити офіційний орган та призначити відповідальну посадову особу для моніторингу із запобігання всім формам насильства, які передбачені даною Конвенцією, також, в обов'язки яких входить збір даних, їх аналіз та поширення результатів. Таким чином, адаптація правового моніторингу в методологію гендерного права є доцільною та важливою для надання об'єктивної оцінки ефективної правової регламентації гендерного права в Україні.

Також, серед великої кількості наукових концептуальних підходів слід зазначити про важливість існування в ньому доктрини гендерного права, яка за своїм змістом та характером пізнання повністю розкриває суть наукових поглядів та підходів щодо визначення проблематики гендерної рівності, дискримінації гендерних прав, існування гендерної свідомості та ідентичності тощо.

Зокрема, даний концепт є похідним від концепту сучасної правової доктрини, доцільність використання якого професорка Мельничук О. обґрунтовує через призму впровадження нової методології дослідження, аналізу та оцінки правових питань, такі як міждисциплінарність, комп'ютерне моделювання, інтерсуб'єктність, індетермінізм тощо, що може відрізнятися від підходів, що використовувалися раніше в рамках попередніх правових доктрин. Таким чином, вона зосереджується на таких аспектах права, як права людини, верховенство права, гендерна рівність, інформаційне право, кібербезпека тощо. Сучасна правова

доктрина робить акцент на практичній спрямованості щодо вирішення конкретних правових проблем сучасного суспільства та допомоги у вдосконаленні сучасних правових систем[141, с. 86]. З огляду на це, доктрина гендерного права формується в межах існуючих наукових обґрунтувань, ідей та поглядів відносно проблематики забезпечення гендерної рівності, дотримання гендерних прав та підвищення рівня гендерної свідомості. Зокрема, вперше, офіційно викладені підходи до розуміння гендерної рівності були присутні в історичній праці «Декларація прав жінки і громадянки» від 1791 року, авторкою якої є Олімпією де Гуж. Завдяки аналізу причин та наслідків емансипації жіночої статі суспільства, вперше викладених в даній Декларації, з часом були започатковані нові наукові та практичні підходи до подолання даної проблематики, крізь призму невдач французької революції. Фактично вперше була сформована, проте не визнана доктрина прав жінок. Зокрема, основними рушійними ідеями стали надання повної правосуб'єктності в розпорядження своїми основними громадянськими правами.

Також, підставою впровадження доктрини гендерного права в методологію гендерного права, є феміністичні наукові погляди та теорії, які підтверджують їх визнання у правовій сфері та є доцільними для їх практичного застосування, а також розвитку гендерної правосвідомості серед фахових юристів та пересічних громадян. Зокрема, у 80-х роках ХХ століття в багатьох юридичних закладах Сполучених Штатів Америки й Канади було засновані спецкурси з «Феміністська теорія та право», «Гендерна теорія та право», в яких викладались методологічні підходи й теоретичні основи гендерно-правової науки. Також, після цього, Міністерство освіти Сполучених Штатів Америки надало ліцензію на отримання наукового ступеню у міждисциплінарній галузі знань із жіночої проблематики та захисту докторських дисертацій. Таким чином, було написано понад 2000 дисертацій та сформовано ряд наукових поглядів, ідей з проблеми регламентації гендерного права, а також запропоновано теоретичні розробки до удосконалення гендерного законодавства.

Звідси слідує, що доктрина гендерного права є структурною системою ідей та нових наукових поглядів на саме гендерне право, гендерну рівність, гендерну

ідентичність та гендерну правову свідомість, а також дотичних до них правових явищ. Фактично доктрина гендерного права є аналогічною до доктрини прав людини та громадянина, проте вважається узагальнюючою та доповненою ідеями інклюзивності. Вона формує теоретичну базу для розуміння цінності застосування гендерно-правових норм, містить головну ідею та формує свій відповідний постулат рівності, який не підлягає доведенню та доказуванню. Важливим якісним показником існування доктрини гендерного права є її універсальність, ілюстрація відповідних національних традицій та звичаїв, а також прогностична оцінка розвитку гендерно-правового мислення серед кваліфікованих юристів.

Щодо наукових методів, які є доцільними в контексті існування методології гендерного права, то серед філософських методів, які підлягають застосуванню варто виділити насамперед матеріалістично-діалектичний метод, який дозволяє дослідити права жінок та чоловіків як реальні об'єктивні явища, що постійно перебувають у розвитку та не існують самі по собі, а в тісному взаємозв'язку з економічними, правовими, політичними, духовними умовами життя суспільства, з природою буття. Використання даного методу дозволяє виявити основні закономірності розвитку ідеї рівності чоловіка та жінки, а також особливості її прояву в різних правових системах[91, с. 18]. Як зазначалось вище, вплив таких факторів як економіка, політика, культура фактично допомагає сформувати в суспільстві розуміння гендерної свідомості та гендерної культури зокрема. Оскільки, правотворчість періодично трансформується зі зміною певних факторів, вона обумовлює його вплив, навіть опосередкований на правове регулювання та юридичне забезпечення. До прикладу, неможливо об'єктивно оцінювати справедливість оплати праці без урахування відповідного прожиткового мінімуму, відомостей Державного бюджету України станом на поточний рік, а також трудового стажу найманого працівника, який регламентується нормами трудового законодавства. Також, гендерну свідомість дітей та молоді, неможливо сформувати без впливу таких культурних факторів, як: школа, університет, гуртки тощо. Саме завдяки соціальному обміну в процесі дискусії, вивчення та обговорення з'являється розуміння певної істини. Політика у гендерній правотворчості відіграє

одну з ключових ролей, як певний важіль впливу на курс інтеграцій, який обрала держава задля забезпечення потреб своїх громадян.

Метод системно-структурного аналізу є основним прийомом при дослідженні правового механізму захисту прав жінок, що включає внутрішньодержавні, регіональні та міжнародні інституційні структури в системі правового захисту, за допомогою яких забезпечується реалізація принципу гендерної рівності[91, с. 18]. Отже, за допомогою даного методу, ми досліджуємо позицію державних органів та установ, які реалізують захист прав громадянина в межах юрисдикції України, зокрема рішення Верховного Суду України, напрям діяльності Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, координаційну роботу Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Також, для всебічного аналізу до уваги беруться ідеї правового захисту своїх гендерних прав, які викладають: Європейський суд з прав людини, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Рада ООН та Суд Європейського Союзу. Серед міжнародних інституційних структур, які борються за визнання та захист порушених гендерних прав є Міжнародний кримінальний суд, ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці тощо.

Серед методів, які застосовуються насамперед для інтерпретаторської роботи є герменевтичний метод, основна концепція якого полягає у тлумаченні правових документів щодо гендерної рівності та гендерної дискримінації і тісно пов'язаних з ними проблем жінок[91, с. 19]. На нашу думку, даний підхід є дещо застарілим в контексті суголосно жіночої проблематики, оскільки з часом виникли ряд нормативних вимог, які дискредитують чоловіків та піддають їх певного виду дискримінації. Саме тому, при тлумаченні правозастосовних національних актів ми звертаємо уваги не лише на утиски жіноцтва, проте й чоловіків також.

Застосування методу аналогії в гендерному праві допомагає довести, що проблема рівності жінок і чоловіків має схоже коріння в різних країнах світу[91, с. 19]. В дослідженні формування гендерного права, вбачаємо в результатах схожого дискримінаційного картину багатьох закордонних країн від початку їх формування.

Умисна дискримінація та невизнання прав жінок містить в собі тисячолітню історію, яка зумовлена існуванням насаджених гендерних стереотипів та упереджень. Зокрема, паттерні установки зумовлювали сприймати жінок як слабких особистостей, в той час як чоловіки були сильними та мусили нести тягар пріоритетної відповідальності на собі. З часом, країни, що першими визнали хибність гендерних утисків і стали осередками становлення феміністичного руху, відіграли роль поштовху для гендерної трансформації в інших державах.

Принципово важливим для методології гендерного права є застосування догматичного методу, зокрема, при дослідженні норм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який вперше заклав основи понятійного апарату для гендерної методології в правовій сфері. Наприклад, застосування догматичного методу у сфері гендера дозволяє розкрити у даному законі зміст основних таких оціночних понять, як «гендерна рівність» та «дискримінація за ознакою статі»[91, с. 19]. Так як, ці поняття вважаються відправною точкою дослідження змісту вітчизняного гендерного права, вони містять в собі підходи нормативних приписів щодо жінок та чоловіків, а також ідеї та позиції запобігання гендерної дискримінації та гендерного насильства. Таким чином, нормативні акти міжнародних інституцій забезпечують юридичне тлумачення забезпечення міжнародної гендерної рівності та справедливості.

А ось за допомогою порівняльно-правового методу, або так званого методу компаративістики, можна виявити відповідність та невідповідність положень чинного законодавства України міжнародно-правовим нормам у сфері гендера. Цей метод також використовується при вивченні досвіду інших країн щодо питань, пов'язаних із реалізацією принципу гендерної рівності[91, с.19]. Відповідно, окреслюється об'єкт порівняльно-правового дослідження, в даному контексті - це є правова регламентація гендерного права та виокремлюється характеристика, яка безпосередньо цікавить, зокрема особливості правового регулювання в правових сім'ях.

Соціологічний метод вивчення гендерного права дає змогу визначити будь які гендерні параметри, співвіднести їх з іншими соціальними характеристиками.

Застосування соціологічного методу в сфері гендерного права є доцільним при вирішенні таких проблем як сімейні правовідносини, трудові правовідносини тощо [91, с. 19]. Згідно даного методу в дослідженні можна отримати результати про проблеми рівності чоловіків та жінок в громадському житті країни, проблему трансгендерності та її законодавчого визначення, а також визнання одностатевих шлюбів. Разом з тим, важливим є визначення соціумом зміни статі, не як психологічного відхилення, а як права на усвідомлення гендерної ідентичності.

Статистичний метод гендерного аналізу передбачає введення й застосування показників, які відбивають ступінь справедливості розподілу та користування національними благами і послугами між соціальними групами в системі загальних досягнень країни чи окремого її регіону з урахуванням гендерного чинника[91, с. 20]. Фактично гендерну статистику збирає та аналізує державний орган, саме так 4 березня 2025 року в Києві вперше було представлено виключну оцінку гендерної рівності згідно європейських стандартів визначення індексу гендерної рівності та гендерного балансу. Відповідно до наявних результатів, Україна посіла 20-те місце, як асоційована держава, серед 27 країн, засвідчуючи бажання будувати справедливу гендерно-правову країну.

Лінгвістичний або так званий філологічний метод застосовується при аналізі певної текстової інформації, наприклад при дослідженні змісту історичних пам'яток вітчизняного права щодо проблеми гендерної рівності[91, с. 20]. В аспекті даного дисертаційного дослідження, за допомогою нього були досліджені філософські тлумачення в працях Аристотеля та Платона. Також, детермінація утисків жінок відповідно до Руської Правди та Статутів князя Ярослава, які містили в собі як економічний так і соціальний характер. Надалі, відповідно до аналізу Литовських Статутів ми спостерігаємо відлигу в кількості заборон для жінок до приходу на етнічні землі Російської імперії та нової хвилі жорстких, тоталітарних настроїв. Таким чином, філологічне дослідження культурних історичних пам'яток в методології гендерного права, відіграє одну з ключових ролей, оскільки містить в собі зміст та суть правотворчої діяльності від античності до сьогодення.

Отже, підсумовуючи аналіз наведеної методології гендерного права, слід зазначити, що був проведений результативний пошук відповідних наукових підходів та методів, а також адаптованих концептів, які розкривають сутність гендерного права з багатьох сторін, зокрема: зміст його історичного тлумачення, ідеї ціннісної значущості для сучасного громадянського суспільства, структурно систематизованого за сучасними правовими канонами та герменевтично охарактеризованого дефініція головних понять тощо.

1.3. Гендерна свідомість законодавця в аспекті творення гендерної політики України: виклики та перспективи

У правовій сфері українського суспільства, в умовах європейських інтегративних процесів, гендерна правотворчість посідає провідне місце. Україна, яка обрала від початку проголошення своєї незалежності курс на демократію та паритетність у суспільних відносинах чоловіків та жінок, створює національне законодавство виходячи з даних параметрів. Тобто, сучасний етап впровадження законотворчої політики, вимагає урахування гендерного аспекту та гендерно-правового регулювання.

Беручи до уваги доробки законодавця, все ще залишається не розв'язаною проблема утвердження морально-правових гендерних цінностей у державі та суспільстві в цілому, зокрема в аспекті подолання штучно створених гендерних упереджень. При цьому виникає потреба дослідження певних правових категорій, зокрема самої гендерної свідомості та комплексного аналізу розуміння гендерної правотворчості.

Як зазначають Оніщенко Н. та Пархоменко Н. правові явища як продукт свідомості, конструкція будь-якої правосвідомості є результатом нашої інтерпретації, нашого суб'єктивного розуміння, і тому завжди є дещо неадекватним, не тотожним і дещо новим порівняно із засвоєними свідомістю людини реальним явищами[148, с.24]. Таким чином, особливість правового утвердження гендерної дійсності полягає у свідомому та суб'єктивному характері її сприйняття. Тобто, питання створення об'єктивності в гендерній свідомості

нівелюється, оскільки не може бути подоланий соціально-суб'єктивний, суб'єктивно-ціннісний, а також історичний підхід. До того ж даний факт має загальний характер, не беручи до уваги конкретне суспільство чи державу та її історичний етап існування.

Загалом, гендер трактується як соціальна конструкція, яка, з одного боку, створюється завдяки соціальному та культурному досвіду, соціальному розподілу праці, інститутам соціалізації, а з іншого боку, є результатом рефлексії, інтерпретації, інтернаціоналізації, що забезпечує процес трансформації із зовнішнього у внутрішнє[113]. Саме тому, інтерпретація гендерної свідомості можлива лише при міжособистісній співпраці, завдяки якій суспільство створює та впроваджує загальне уявлення про статус чоловіків та жінок у відповідній культурі. Даний підхід обумовлений соціальною та культурною природою поняття «гендер», при цьому він розкриває більше можливостей щодо інтерпретації гендерної свідомості як соціально-культурного чинника.

Звідси слідує, що в центрі гендерної свідомості існує важливий фактор який визначається як «гендерна ідентичність». Зі слів Ткалич М., це є одним із центральних компонентів самосвідомості, який описує переживання людиною себе як представника певної статі, що формується в результаті психологічної інтеріоризації чоловічих і жіночих рис, у процесі взаємодії «Я» та інших у ході самої соціалізації[82]. Таким чином, виокремлені характеристики гендерної ідентичності можна розділити за трьома структурними компонентами. Когнітивний (пізнавальний) компонент включає усвідомлення приналежності до певної статі та визначення себе в категоріях мужності-жіночності, усвідомлення міри своєї відповідності характеристикам гендерної групи. Афективний (оцінний) компонент передбачає оцінку психологічних рис і особливостей рольової поведінки та їхньої відповідності еталонним моделям маскулінності - фемінності в категоріях «позитивна й негативна ідентичність». Конативний (поведінковий) компонент відображається в презентації себе як представника гендерної групи, а також відбиває засоби вирішення криз ідентичності на основі вибору засобів поведінки в певних ситуаціях відповідно до особистісно значущих цілей і

цінностей[82, с. 102]. Таким чином, гендерні стереотипи та гендерні ролі в культурі існують в так званому симбіозі єдності та протилежності. Вказана єдність зумовлена тим, що в гендерних ролях зазвичай закріплюються традиційні для даного суспільства стереотипи. А протилежність в свою чергу, зазначає, що гендерні стереотипи є більш жорстокі й обмежувальними, ніж самі гендерні ролі.

Відкинуті концепції витісняються із свідомості людини, вкорінюючись в підсвідоме й породжують певне світосприйняття. Серед яких, не менш важливе місце займають гендерні ролі як суб'єктивно позитивні очікування громадян, пов'язані з соціальними та економічними факторами. При цьому, вони швидше засвоюються суспільством та вкорінюють гендерно-правові трансформації. З наростаючими змінами статусу жінок і чоловіків в соціумі, гендерні стереотипи та гендерні ролі все більше відрізняються, і згодом ця відмінність переходить в конфлікт, який проявляється як феміністичний рух або боротьбою за власні гендерні права.

Стосовно гендерних стереотипів, які позбавляють соціум бачити об'єктивність в сфері регулювання гендерних відносин, то вони переважно функціонують як стандартизовані уявлення про модель поведінки чоловіка та жінки. Тобто, гендерні стереотипи – це уявлення про норми поведінки чоловіків і жінок, проте в будь-якої людини можуть виявлятися як чоловічі, так і жіночі риси. Більше того, не існує цілковито чоловічої й жіночої особистості, будь-яка жінка може поводити себе як чоловік, а будь-який чоловік може наслідувати поведінку жінки, проте андрогінність не вважається відхиленням у розвитку особистості, а швидше його нормою[137, с. 61]. Відповідно, гендерні стереотипи існують як внутрішні установки кожної людини, щодо значення ролі та статусу чоловіка та жінки в державі.

Станом на сьогодні, в галузі науки термін «гендерна свідомість» все ще залишається до кінця невизначеним та постійно вдосконалюється для детального обґрунтування. Наприклад Бісрема Л. зазначає, що багато жінок і чоловіків ніколи не відчувають високого рівня гендерної свідомості, натомість функціонуючи у стані «гендерної несвідомості», вони не ставлять під сумнів статус-кво і не

працюють над його зміною. Гендерна несвідомість також може усвідомлювати гендерні владні відносини, але вирішує заперечувати, мінімізувати або ігнорувати їх, оскільки ціна для вирішення занадто висока[47]. Це означає, що гендерна свідомість — фактично рівень усвідомлення громадянином того, як розуміння гендерних ролей, усталених стереотипів та встановленої історично соціально-економічної нерівності впливають на її життя та вибір, а також чи відповідають вони певним соціальним очікуванням, які особа потребує від держави, законодавчо в знак належності до неї, за фактом громадянства.

Змістом гендерної свідомості, як і будь-якої правосвідомості та правових норм, що виникають на її основі, є вираженням свого роду синтезу і взаємозв'язку різних факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних, можливо у деяких випадках і просто випадкових. Іншими словами, з погляду генезису та самого змісту права — це явище є синтетичним, багатовимірним, у значенні відображених у нього реалій[148, с. 25]. Відповідно, зміст норм, які регулюють гендерні відносини, дещо відрізняються, та можуть призвести до певних соціальних наслідків, зокрема видозмінена правова форма прогнозує дотичні зміни у самій соціальній дійсності.

Активно точаться дискусії у науковій сфері з приводу деформації гендерної свідомості і підходами до їх подолання. Зокрема, йдеться про правовий нігілізм, зміст якого становить змінений стан свідомості особи або суспільства, який ілюструє умисне, усвідомлене ігнорування норм закону, самої цінності законодавства, правових звичаїв, принципів та традицій. Проте, як зазначає Пархоменко Н. правовий нігілізм розглядають як антипод правової культури та він абсолютно виключає злочинний намір[148, с. 26]. Правовий нігілізм гендерного права виникає в суспільстві через ряд факторів, зокрема: історичних, економічних, політичних та суспільних, та проявляється в недовірі до парламенту, уряду держави щодо забезпечення власних потреб і прав, наприклад, через ігнорування рівності чоловіків та жінок, різну гендерну відповідальність за протиправні дії, а також недостатнє соціальне забезпечення тощо.

Попри різні тлумачення, визначення та дефініції правового нігілізму, усі без винятку вчені зазначають, що це явище є абсолютним результатом певної деформації правової свідомості на певному етапі розвитку суспільства.

Звідси слідує, що під час формування сучасного законодавства, законодавець все ще не встигає за динамікою розвитку суспільних відносин та інколи вступає в суперечність з раніше прийнятими правовими актами. Крім того, встановлені державою правові норми не додержуються державними органами, відомчими та посадовими особами, які постійно порушують вимоги дотримання законності, що призводить в свою чергу і до появи так званого відомчого правового нігілізму, а часто і правового нігілізму з боку вищих посадових осіб держави. Як наслідок, правоохоронні органи починають діяти відповідно до принципу пріоритету доцільності над правом і законом[148, с. 27]. Таким чином, на рівні правотворчості та виконання законів, правовий нігілізм проявляється у вигляді певної протиправності, а саме прийнятих несанкціонованих законів, постанов, декретів чи інших видів нормативно-правових актів. Даний підхід, значно шкодить репутації країни в аспекті її дотримання прав людини, оскільки фактично законодавство ігнорує суб'єктивні права самої особи та в загальному суспільства.

Не викликає сумніву той факт, що дане явище правового нігілізму (негативного ставлення до права та невизнання законів як таких), при якому найбільш поширеною є деформація правової свідомості, характерне для країн в яких присутній авторитарний та тоталітарний режим. Тобто, в таких державах фактично від початку зростається деформована свідомість та недовіра до законів у відповідних масштабах, невірно трактовані порядки, приписи, які встановлюються законодавчо, формують так званий масовий правовий нігілізм. Крім того, підсилюється даний процес через невиконання законодавства самими ж державними, відомчими органами, а також їх посадовими особами[148, с. 28]. Характеризуючи українське суспільство, можна стверджувати, що правовий нігілізм, а зокрема гендерний правовий нігілізм, розростався серед населення шаленими темпами, за сприяння масових окупацій етнічних територій.

При дослідженні історичного аспекту зародження та існування гендерного права як такого, спостерігаються систематичні утиски українського населення російською владою, а саме осіб жіночої статі, їх прав та свобод, неприйняття демократичних законів, а також невиконання вже прийнятих. Століття тоталітаризму залишили в правовій свідомості громадян недовіру до влади та законодавства.

Разом з тим, в контексті дослідження питання рівнів гендерної свідомості слід зазначити про загальноприйняту класифікацію, котра базується на усвідомленні законодавцем потреб різних цільових груп та їх задоволення. Так, наприклад, виділяють: гендерно-чутливий рівень (“gender sensitive”), який ілюструє врахування впливу політики, проектів та програм на чоловіків, жінок, хлопців та дівчат з метою пом'якшити негативні наслідки; гендерно-упереджений (“gender biased”) рівень надає перевагу соціо-культурним переконанням, котрі надають перевагу лише чоловікам, жінкам, хлопцям та дівчатам; проекти орієнтовані лише на жінок (“women-only projects”) як рівень гендерної свідомості формують гендерно-упереджені проекти, з метою забезпечення користі лише для представниць жіночої статі[34]. Таким чином, в поєднанні з аналізом правової регламентації гендерно-правових відносин в Україні ми говоримо саме про доцільність дослідження та надання критичного аналізу відносно гендерно-чутливого рівня гендерної свідомості законодавця, як показника врахування гендерних потреб громадян та ефективності їх задоволення в суспільстві. Разом з тим, слід зазначити про важливість розширення цільової аудиторії потреби яких мають бути задоволені дієвим гендерним законодавством, наприклад, трансгендери та небінарні особи. Внаслідок цього, наявність або відсутність елементів, які вказують на даний рівень, свідчитимуть про панування гендерно-упередженого або орієнтованого лише на жінок рівня, що йтиме всупереч однієї з основних цілей державної політики - забезпечення паритетного середовища для всіх громадян без виключень.

З огляду на це, за допомогою застосування герменевтичного методу, було здійснено правову інтерпретацію діючих правових документів та чинного

законодавства України, яке пропагує та регламентує гендерно-правову рівність, заборону здійснення будь-якої дискримінації та дотичне до зведення правових засобів захисту порушених прав жінок та чоловіків.

Для початку окреслено дефініцію поняття «гендерна правотворчість», яка відіграє головну роль при дослідженні джерел гендерного права України. Отже, гендерна правотворчість – форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все відповідної держави), спрямованої на створення нормативно-правових актів у сфері гендера, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків[91, с. 51]. Таким чином, даний вид правотворчості є відповідною якістю прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідними державно-владними структурами, перебуваючи в симбіозі з економічними, ідеологічними, політичними чи соціальними умовами життя суспільства.

Відповідно, розкриваючи власне суть вказаних умов (факторів) слід зазначити, що:

- соціально-економічний фактор – це так званий перехід України до демократії та ринкової економіки, який формує потребу у введенні новел та структурного гендерного законодавства у створенні нових правових норм щодо гендерної рівності з урахуванням трансформаційних процесів[91, с. 52];

- політичний фактор – визначається як здебільшого тотальний вплив на правотворчу діяльність у сфері гендера як внутрішньо так зовнішньополітичною діяльністю[91, с. 53];

- ідеологічний фактор – характеризується формуванням гендерної правотворчості із залежністю від рівня розвитку гендерної ідеології в країні[91, с. 53].

Не менш важливим, а навпаки ґрунтовним є існування головного фактора створення гендерної правотворчості, а саме гендерного фактору. Суть якого полягає не просто у виявленні відмінностей між чоловіком та жінкою, а й у впровадженні в право нових моделей суспільних відносин, які підлягають

правовому регулюванню[91, с. 52]. Особливість такої характеристики як «грунтовний» зумовлено потребою у створенні такого законодавства, яке відображає всі соціальні потреби жінок та чоловіків згідно гендерної паритетності (рівного представництва жінок і чоловіків).

Таким чином, інституціоналізація гендерного права як однієї зі складових правової системи незалежної України бере початок з моменту прийняття Конституції України 28 червня 1996 року. В преамбулі якої вказано, що Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, приймає цю Конституцію - Основний Закон України. Тобто, було офіційно сформовано мету діяльності українського уряду - забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, а також зміцнення демократичної, соціальної, правової держави. В статті 24 відзначено, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям[131]. Фактично – це був один із стимулів заохочення у праві та зміцнення гендерної свідомості, оскільки Конституція проголосила материнство одним з об'єктів державної охорони (стаття 51) та підкріпила свою позицію прийняттям низки законів, зокрема: Сімейного Кодексу України, Кодексу законів про працю, Основ законодавства про охорону здоров'я тощо.

Таким чином, вперше пільги були надані не лише жінкам, а й також було на законодавчому рівні встановлено право на батьківство. Оскільки, відповідно до частини 1 статті 5 розділу I Сімейного кодексу України передбачається, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. А частиною 2 регламентовано, що держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство[179]. Звідси слідує, що дані норми також слугували і заохоченням до батьківства серед чоловічої групи населення, оскільки передбачались соціальні та економічні гарантії для батька. Також, за допомогою даних положень створювались ряд заходів для поліпшення матеріального становища як одиноких матерів так і самотнього батька, що ілюструє про гендерно-чутливий рівень забезпечення батьківства нарівні з материнством та подолання гендерних стереотипів в контексті соціально відведеної ролі чоловіка.

Водночас, народження дитини стало не лише природним викликом до збільшення популяції громади, а й важливим правовим засобом для закріплення рівноправності та безпосередньої її регламентації. Завдяки даним нормам, як чоловіки так і жінки могли поєднувати кар'єру та батьківство, при цьому в повній мірі реалізуючи свої конституційні права.

23 липня 1996 року вперше Верховною Радою Української радянської соціалістичної республіки був прийнятий Кодекс законів про працю України, в статті 2-1 якого було зазначено, що Україна забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин[124]. Проте, даний закон діяв лише в синергії з Наказом про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок (ДНАОП 0.03-8.08-93) від 29 грудня 1993 року. Основний зміст даного наказу складав перелік робіт, які були заборонені для представниць жіночої статі, оскільки містили в собі небезпеку для жіночого організму та майбутнього материнства. Як наслідок, така орієнтованість на

здоров'я жінок створила деяку дискримінаційність, оскільки дослідивши даний наказ, доходимо висновку, що далеко не всі види робіт негативно впливали на жіночу статтю, зокрема такі види робіт: кондуктор, підсобний робітник, водій, інженери та техніки, зайняті на технічному обслуговуванні літаків, водолаз та інші, в загальному могли виконуватись не лише чоловіками. Складається враження, ніби заборона на даного роду професії були не застереженням для представниць жіночої статі, а більше примусом для чоловічої, так як детальний поділ робіт, які могли виконувати представники двох статей поставили чоловіків в дещо скрутне становище через тяжкість робіт та відповідне навантаження.

Наступним кроком до встановлення юридично гендерної рівності та впровадження гендерного права, стало прийняття 8 вересня 2005 року Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Зокрема, досить інформативною для дослідження є сама преамбула даного закону, оскільки метою зазначено - досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України[161]. Іншими словами, даним законом визначено правові та організаційні засади реалізації гендерної рівності, а також безпосередньо механізми їх реалізації, які застосовуються у всіх сферах громадського життя.

Зокрема, у статті 1 вищенаведеного Закону, вперше наводяться ключові терміни, серед яких є: рівні права жінок і чоловіків, рівні можливості жінок і чоловіків, гендерна рівність, а також дискримінація за ознакою статі. Таким чином, рівні права жінок і чоловіків, законодавець визначає, як - відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі. А, рівні можливості жінок і чоловіків як рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків, разом з тим, дискримінація за ознакою статі визначена як дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або

унеможливлюють визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків. Цікавим також є визначення гендерної рівності, яке тлумачиться як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства[161]. При цьому, ніде не вказується відносно осіб, які змінили стать або перебувають в процесі медичного та юридичного переходу. Разом з тим, контраверсійними до цих - є норми, які регулюють зміну статі в Україні, зокрема Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 5 жовтня 2016 року «Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення».

Так як, під час теоретичного дослідження визначення поняття «гендер» до уваги беруться не лише медичні, а й соціальні показники, дивує підхід законодавця, відносно зміни статі і визначення цього як психологічного відхилення. Оскільки, в Медико - біологічних та соціально-психологічних показаннях для зміни (корекції) статевої належності в частині 1 зазначено, що медико-біологічними показаннями для зміни (корекції) статевої належності є психічний і поведінковий розлад «транссексуалізм» за Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду, а частина 2 передбачає, що соціально-психологічними показаннями для зміни (корекції) статевої належності є дискомфорт або дистрес, що обумовлені розбіжністю між статевою ідентичністю індивіда і статтю, встановленою йому при народженні (і пов'язаними з цим гендерною роллю та/або первинними і вторинними статевими ознаками)[160]. Отже, частина 1 вже є дискримінаційною, оскільки в разі, якщо людина має стійке відчуття та морально-соціальні переконання, що вона належить до іншої статі, ніж та, що їй надана при народженні, характерна наявністю таких біологічних ознак: геніталій та хромосом, їй буде вписано такий психологічний розлад як «F64.0 — Транссексуалізм», на все подальше життя, відповідно до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10). З такою міткою в особистій справі, особа втрачає право займати певні державні

посади, займатись адвокатською діяльністю, науково-педагогічною діяльністю тощо. Таким чином, питання про дискримінацію за ознакою статі все ще залишається невирішеним, оскільки сам законодавець юридично не надає реальних умов для відсутності обмежень у визнанні, реалізації або користування своїми гендерними правами і свободами та відстоюванні своєї гендерної ідентичності, яка є складовою загальної гендерної свідомості та ключовою у формуванні гендерної правотворчості.

Також, із змісту даного закону випливає, що будь-яка негативна гендерна дискримінація, передбачена статтею 6 забороняється, проте позитивні дії, визначені як спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету (зазначені в статті 17), спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, можуть здійснюватись у певних випадках, зокрема роботодавці можуть здійснювати дані дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також в межах застосування даних тимчасових дій, певного роду заходи не беруться до уваги, як щось обмежувальне, оскільки спрямовуються для знищення самого гендерного дисбалансу та за складом не розглядаються як злочинні дії. Саме тому даний механізм входить до гендерно-чутливого рівня гендерної свідомості законодавця, особливо через дану форму сприяння рівноправності в суспільстві, вирівнювання гендерного балансу з орієнтацією на паритетну демократію.

Досить цікавою введеною новелою для тогочасної України, було визнання гендерно-правової експертизи, яка передбачалась вищенаведеним законом. Слід зазначити, що це фактично був поштовх до євроінтеграції, оскільки в статті 4 передбачалось, що чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі, у разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт[161]. Звідси слідує, що існував чітко обраний курс на Європу, який віднайшов місце у чинному законодавстві завдяки правовим трансформаціям, які

здійснювались відповідно до діючих Європейських конвенцій та резолюцій. Фактично вперше сформовано цінність розуміння верховенство прав людини, в аспекті творення та дотримання законодавства. За даного гендерно-чутливого підходу дискримінаційної політики в країні бути не могло, так як в межах існування демократичної держави напрям політичної діяльності характеризувався прогресивними змінами, однак, пізніше ряд суперечливих факторів надто сильно вплинув на правову регламентації гендерних відносин.

Заслужовують на увагу також рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи», ухвалені Постановою Верховної Ради України від 27 червня 2007 року № 1241-V. У цьому документі прямо зазначається, що в Україні є прояви гендерної дискримінації у відкритій або прихованій формі, спрямованої на обмеження в правах та можливостях тієї чи іншої статі. У зв'язку з цим наголошується на тому, що гендерна ситуація в країні потребує активізації гендерної політики, поглиблення гендерних перетворень, спрямованих на подолання гендерної нерівності в соціально-статевому розвитку українського суспільства, відмінності у становищі жінок і чоловіків у різних галузях та регіонах, подолання гендерного розриву в усіх сферах життя, в усуненні розбіжностей у рівності статей перед законом, у доступі чоловіків та жінок до матеріальних, економічних, соціальних та інших ресурсів[91, с. 116].

Також, учасники парламентських слухань наголосили на тому, що основна мета насамперед - це сприяння реалізації прав жінок, зокрема виконання рекомендацій парламентських слухань 2004 року "Становище жінок в Україні: реалії та перспективи" та Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", щодо ліквідації проявів гендерної дискримінації та розширення можливостей жінок у політичній, економічній та соціальній сферах. Більше того, було зазначено, що гендерний дисбаланс виражений, зокрема, в такому - представництво жінок у законодавчій владі станом на 2007 рік становить 8,5%, у складі Кабінету Міністрів України не було жодної жінки. В економічній сфері вся велика власність перебувала в руках чоловіків, які контролюють 90-95%

економічних ресурсів. Жінки становили лише 38 % усіх підприємців, які займаються індивідуальною діяльністю. У промисловому бізнесі жінки обіймали 2% керівних посад. Також, жіноча заробітна плата є меншою від чоловічої на третину. Як було зазначено, у соціальній сфері в найближчі 20-30 років передбачається постійне зниження пенсій жінок порівняно з пенсіями чоловіків[170]. До речі, зміни в рамках реформування пенсійного забезпечення почались лише у 2017 році та станом на 2025 рік відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» наявність страхового стажу як для чоловіків так і для жінок, складає не менше 32 років.

Більше того, під час парламентських слухань піднімалось одне з важливих питань, проблематика міграції серед жінок, так як жінки в країнах Європи мали великий попит на роботу, в той час як в Україні спостерігалась низька заробітна плата та значні скорочення серед жіночої статті. Ескалації дане явище набрало через економічні, соціальні та культурні фактори. Також, дане явище почали називати «фемінізацією трудової міграції» у 2000 – 2010 роки.

Зі зміною політичного керівництва країни, 6 вересня 2012 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Серед позитивних моментів, слід відмітити, що фактично вперше, було законодавчо закріплено, таке поняття як «принцип недискримінації у законодавстві України» і статтею 2, його було визначено як: Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб[163]. З огляду на це, логічним продовженням мало б стати удосконалення принципу недискримінації, який мав встановити гендерну рівноправність до всіх груп населення, відкидаючи статус, клас тощо. Однак, зміни, які впроваджував законодавець хоча й були прогресивними, але в практичному застосуванні механізми правового захисту функціонували менш ефективно, доказом цього є рішення Європейського Суду з прав людини проти України від 6 червня 2019 року.

Громадяни України: Беляєв М. І., Карпенко І. І. та Фарзієв Р. З. звернулись до Європейського суду з прав людини з заявою про те, що 11 липня 2003 року Верховна Рада України прийняла Кримінально-виконавчий кодекс України. Відповідно до статті 150 даного Кодексу («Місця відбування покарання у виді довічного позбавлення волі») засуджені до довічного позбавлення волі відбували своє покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки. Відповідно до статті 151 («Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі»), *inter alia* (з латинського «між іншим»), засуджені до довічного позбавлення волі мали право на одне короткострокове побачення раз на шість місяців. Жодного посилання на статтю засудженого в цих статтях не було. Водночас, відповідно до статті 18 («Виправні колонії») засуджені до довічного позбавлення волі жінки відбували своє покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки. У свою чергу, відповідно до статті 139 («Виправні колонії середнього рівня безпеки») засуджені, які відбували покарання у таких колоніях, мали право, *inter alia*, на одне короткострокове побачення щомісяця та одне тривале побачення кожні три місяці. Стаття 110 уточнювала, що короткострокове побачення з родичами або іншими особами могло тривати до чотирьох годин, а тривале побачення з родичами – до трьох діб. Листом від 27 червня 2007 року заявники скаржилися за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 Конвенції на дискримінацію у зв'язку з різними правами на побачення, встановленими національним законодавством для засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків і жінок. 16 травня 2018 року про зазначені скарги було повідомлено Уряд, а решту скарг у заявах було визнано неприйнятними відповідно до пункту 3 Правила 54 Регламенту Суду. Уряд заперечив проти розгляду заяв комітетом, але не навів на це жодних підстав. Розглянувши заперечення Уряду, Суд відхилив його. В оцінці Суду зазначено, що стаття 14 Конвенції доповнює інші основні положення та протоколів до неї. Вона не існує незалежно від інших статей, оскільки застосовується лише щодо «користування правами та свободами», гарантованими цими положеннями. Також вказується, що такі абсолютні обмеження, як обмеження кількості побачень з родичами, нагляд за цими побаченнями та, навіть якщо це

виправдано характером злочину, застосування до засудженого спеціального режиму виправної колонії або спеціальних умов для побачень без оцінки індивідуального ризику становлять втручання у його права за статтею 8 Конвенції. Так як, заявники стверджували, що зазнали дискримінації за ознакою статі, через те, що до 2014 року засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки не мали таких самих прав на тривалі побачення, як засуджені до довічного позбавлення волі жінки. Суд, з огляду на це зазначив, що «стать» прямо зазначена у статті 14 Конвенції, як заборонена ознака для дискримінації. Отже, своїм рішенням Суд постановив, що заявники, як засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки, перебували в аналогічній ситуації, що і засуджені до довічного позбавлення волі жінки[176].

Таким чином, позиція Уряду починаючи з 2010 року, коли першою до ЄСПЛ надійшла заява від Бєляєва М. І. характеризувалась як тотальне ігнорування проблеми та відсутність дії до вирішення її. Оскільки, не було проведено гендерно – правової експертизи передбаченої статтею 4, попередньо прийнятим Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», передбаченої для встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків[161]. З огляду на це, підхід законодавця в даному питанні схиляється до ігнорування потреб чоловіків у місцях відбування покарання та формує своєрідну політику орієнтації виключно на потреби представниць жіночої статі, що є регресом у забезпеченні паритетного середовища країни.

Досить цікавою є регламентація за даним Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» процедури антидискримінаційної експертизи. В частині 1-2 статті 8 вказано, що проведення антидискримінаційної експертизи регламентовано лише у процесі нормотворення, так як розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу недискримінації. З метою виявлення у проектах нормативно-правових актів норм, що містять ознаки дискримінації, проводиться антидискримінаційна експертиза[163]. Слід зазначити, що в даному контексті існував ризик людського

фактору, який чітко впливав на законотворчу діяльність та впровадження прогресивних реформ до національної політики. Планів для створення спеціального механізму аналізу законопроектів на факт безпосередньо гендерної дискримінації не існувало, це була загальна процедура, яка не виокремлювала гендерні права та впроваджувала реформи універсально. Також, виникає цілком логічне питання відносно доцільності проведення кількості експертиз та їх ефективності, якщо відповідно даного закону дана експертиза проводиться на етапі нормотворення, а гендерно-правова експертиза в процесі визначення даного нормативно-правового акту чинним законодавством України. Тобто, яким чином функціонує законодавчий орган влади, якщо для надання об'єктивної оцінки прийнятим законам потрібно дві експертизи відносно одного закону. Внаслідок цього, формується імідж неефективності роботи законодавчого органу та можлива нелогічність прийнятих законопроектів.

Зазначимо, що на дану ситуацію вплинуло політичне представництво попередників, котре за час свого перебування в політиці не сприяло впровадженню ефективної реалізації та захисту прав людини, в контексті формування верховенства права, дотримання гендерної рівності та забезпечення ефективної процесуальної процедури захисту гендерних прав. Фактично передбачені системні ревізії законодавства з метою мінімізації дискримінації не проводились, адже це могло б викликати конфлікти з олігархією чи посадовими особами при владі, ставити під сумнів патріархальні норми, а також створювати юридичний тиск на державні інституції, які намагались існувати в умовах низької гендерної правової свідомості та культури.

Безпосередньо, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» був прийнятий завдяки тиску міжнародних партнерів, особливо Європейського Союзу, з яким йшли перемовини, щодо Угоди про асоціацію. Але, задля існування консенсусу з західними партнерами, політичне представництво нашої країни виконало лише формальні умови, які контролювала країна-агресор, для подальшого політичного впливу на населення. Саме тому, антидискримінаційна експертиза безпосередньо вводилась на етапі нормотворення

документа для пропагування європейських цінностей за прикладом дорожньої карти країни, однак реальних ефективних змін це не принесло та більше того породило в гендерній свідомості українців дисонанс щодо послідовності правотворчості.

Надалі, зі зміною політичного керівництва країни, важливим проявом гендерно-чутливого рівня гендерної свідомості стало прийняття демократичного Закону України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 року, в частині 1 статті 9 якого зазначено, що депутатом, сільським, селищним, міським головою, старостою може бути обраний громадянин України, який має право голосу відповідно до статті 70 Конституції України. Також, в частині 4 статті 4 регламентовано, що рівність прав і можливостей участі у виборчому процесі забезпечується заборонаю привілеїв чи обмежень для кандидатів за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками[164]. Тобто, законодавець введеними положеннями розширив спектр гендерної свідомості громадян, яка за роки насаджених умисно стереотипів стала максимально деформованою та вразливою до новел гендерного права.

Разом з тим, 26 липня 2017 року Організація Об'єднаних Націй прийняла ряд Рекомендацій в рамках Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Основними проблемами, які висвітлювались в даних рекомендаціях були: можливість для жінок брати участь у захисті країни, соціальні гарантії та економічні права, зняття заборони доступу до певного виду професій, знищення гендерних стереотипів та викорінення домашнього та гендерного насильства.

За даним прикладом вже 3 червня 2016 року був прийнятий Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження змін до тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» чим значно розширив можливості жінок нести службу та займати певні військові посади. Задля забезпечення соціальних гарантій, економічних прав та доступу до певного виду професійної діяльності

новим Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22 грудня 2017 року був скасований вищенаведений Наказ «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок». Таким чином, жінки посіли рівне місце з чоловіками в виборі професійної діяльності та оплаті за неї.

Не менш важливим етапом змін відповідно до Рекомендацій ООН стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року. В абзаці 3 частині 1 статті 1, вперше було охарактеризовано поняття домашнього насильства, яке трактується як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Таким чином, законодавець чітко окреслив поняття жертви домашнього насильства, яке розглядається як з боку чоловіка так і з боку жінки. Зокрема, в абзаці 8 цієї ж статті зазначено, що особа, яка постраждала від домашнього насильства є особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі[162]. Тобто, в даному контексті законодавець зазначає про зміщення усталених гендерних стереотипів, що чоловіки за своєю природою є сильнішими та незалежними, ніж жінки. В свою чергу, серед актів домашнього насильства, яке вчиняється стосовно чоловіків можна виділити: фізичне насильство, насильство проти ЛГБТ - чоловіків, домашнє насильство, примусове обрізання та сексуальне насильство, а також військове насильство (військовий обов'язок громадянина та сексуальне насильство під час війни).

Дослідження показують, що латентність насильства щодо чоловіків обумовлена так званою не серйозністю статусу жертви відносно статі. Презирство з боку посадових осіб та правоохоронних органів формує штучну латентність

злочинності відносно гендерних прав та їх захисту. Концепція чоловічої статі, які пережили акти насильства щодо себе, знову ж таки суперечить суспільним ідеям про чоловічу гендерну роль, що в свою чергу призводить до фактичного невизнання їх повноцінними громадянами країни.

Також, відносно дискримінаційними стосовно чоловічої статі є положення Кримінального Кодексу України в чинній редакції. Зокрема, в розділі XII «Звільнення від покарання та його відбування» є так звані дві привілейовані підстави надати жінкам право бути звільненою від покарання та його відбування, в той час як для чоловіків ці підстави не передбачені. Зокрема, в частині 1 статті 79 передбачається, така підстава: у разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку[134]. Таким чином, для чоловіків ця підстава є закритою, однак, виникає питання, що робити з засудженими чоловічої статі, які є єдиним законним представником неповнолітньої дитини, віком до 7 років? Оскільки, частиною 4 статті 3 Кодексу передбачено, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено[134]. Звідси слідує, що чоловік в даному випадку не звільняється від відбування покарання, а неповнолітня дитина направляється до дитячого будинку. Виникає питання, чи є загалом якісь соціальні гарантії для чоловіків, як повноцінних громадян країни, які за нетяжкі злочини потрапляють до установ виконання покарань, характеризуючись позитивно, зокрема, як батько? Бо з огляду на чинне законодавство, вони втрачають можливість до звільнення та виховання дитини строком покарання за передбачений злочин.

Також, дотичною є частина 1 статті 83, в якій вказано, що засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку[134]. В даному випадку, законодавець ігнорує право на батьківство чоловіків, оскільки можлива ситуація при якій батько також відбуває покарання за нетяжкий злочин як і матір дитини, проте матір померла при пологах. Шансу у чоловіка звільнитись від відбування покарання за тих обставин немає, оскільки як зазначалось у попередньому абзаці аналогія в даному випадку заборонена, тому дитина, маючи живого батька, від народження фактично залишається сиротою та потрапляє в будинок дитини.

З огляду на дану ситуацію, потрібно зазначити, що порушується одна з важливих статей Конституції України, зокрема стаття 51, в якій вказано, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою[131]. Внаслідок даного підходу, орієнтованого лише на потреби жінок гендерна свідомість суспільства деформується в контексті того, що державному захисту підлягає лише материнство, а батьківство охороняється законом в разі, якщо особа не вчиняє правопорушень та не проявляє девіантної поведінки, однак в даному контексті треба осмислити важливість дитинства та забезпечити право дитини мати батька за таких умов, а засудженому право соціальної реабілітації.

Разом з тим, відносно виконання вимог міжнародної спільноти щодо надання широких прав та можливостей громадянам України формувати власну сексуальну орієнтацію, а також обирати комфортну особі гендерну ідентичність, ми маємо декілька ґрунтовних прогалин, які ілюструють своєрідний рівень гендерної свідомості законодавця. Наприклад, 2018 року Генеральна Асамблея ООН надала Доповідь незалежного експерта з питань захисту від насилля та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, в якій зазначалась правова регламентація трансгендерності та небінарності, як форм визначення

власної ідентичності. Таким чином, в пункті 5 передбачалось, що термін «трансгендер», який міцно закріпився в Організації Об'єднаних Націй та регіональних правозахисних документах використовується для позначення осіб, які ідентифікують себе з гендерною належністю, відмінною від статі, визначеної при народженні[64]. В той час як “небінарність” в даному міжнародно-правовому документі визначається як «особи з іншою гендерною ідентичністю» для позначення осіб, чия гендерна ідентичність, включно з їхнім гендерним самовираженням, не узгоджується з тим, що вважається гендерною нормою в конкретному контексті в певний момент часу[84]. З огляду на це, Україна як країна-учасниця мала б удосконалити нормативні напрацювання відносно регулювання питання небінарності, надання юридичного статусу даній групі людей, а також введення в дію спеціальних норм, котрі передбачають ефективну процедуру захисту від дискримінації за гендерною ідентичністю. Однак, станом на сьогодні ніяких дій відносно даного питання вчинено не було, тому суспільне життя представників даної групи є мало регульованим, вони систематично зазнають дискримінації та гендерного насильства від інших громадян. Внаслідок цього, в небінарних людей виникає своєрідне невизнання, зокрема в таких галузях як: правосуб'єктність, оскільки людей змушують вибирати стать, всупереч власним переконанням та ідентичності; медична та соціальна сфера існування, так як працівники медичних установ часто просто ігнорують даних громадян, а в соціальній сфері вони не мають юридичного механізму відстоювати власні права, наприклад, якщо це стосується відмови в роботі чи освіті, вони не можуть звернутись до суду, оскільки втрачається один з ключових елементів правовідносин - суб'єкт; мобілізаційна галузь навіть не розглядає даних людей щодо несення військової служби, крізь призму відсутності механізму врахування статі; психологічна складова є однією з найсерйозніших галузей даного несприйняття, оскільки держава власним ігноруванням формує у людини стрес, відразу до себе та формування суїцидальних думок, що також впливає на підвищення рівня гендерно обумовленого насильства. З огляду на це, подолання міфу “не на часі” постає для нашої держави викликом, одак має вирішуватись,

впроваджуватись та інтегрувати до глобально-важливих потреб цільових груп населення. Врахування даної проблематики виводить рівень гендерної свідомості законодавця у відповідність сучасним міжнародним стандартам регламентації прав людини та дотримання принципу недискримінації.

Від 24 лютого 2022 року через повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України, правотворчість в аспекті прийняття нових законів, які регулюють прямо чи опосередковано гендерні відносини призупинилась. Проте, вже через 4 місяці, 20 червня 2022 року, Президент України зробив важливий крок для євроінтеграції гендерних прав, підписавши Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». Кроки до ратифікації даної Конвенції були зроблені, ще при політичному управлінні попередників, однак через політичний вплив країни-агресора, Конвенція так і не була ратифікована у 2011 році.

Більше того, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій більшість якої складали УПЦ МП (до отримання Томосу про автокефалію Православної Церкви України від 6 січня 2019 року) радикально висловлювались щодо недопустимості поняття "гендер" з боку євроінтегрованості, а лише крізь призму традиційних Біблійних цінностей та устоїв. Їхній підхід опосередковувався запереченням ідеї гендерної рівності, оскільки міг знищити традиційні сімейні устої, які формувались століттями. В даній Конвенції поняття "гендер" було розширене за межі біологічної статі, і надихало акультурацією європейських підходів та принципів в українське суспільне життя, що не надто пасувало існуванню традиційних, релігійних, консервативних устоїв.

Саме тому, коли 1 листопада 2022 року Конвенція набула чинності, це створило глобальний поштовх нашої країни до розвитку. Оскільки, по-перше: в преамбулі зазначена глибинна суть нерівності чоловіків та жінок, зокрема, цитуючи: «визнаючи те, що насильство стосовно жінок є проявом історично нерівного співвідношення сил між жінками та чоловіками, яке призвело до домінування над жінками та дискримінації жінок чоловіками та до недопущення

повноцінної емансипації жінок». По – друге, в абзаці «с» статті 3 достеменно визначено поняття «гендер» як соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків[169]. Таким чином, в правовому полі України вперше було визначено поняття «гендер» та закріплено законодавчо, оскільки відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» частини 3 статті 9 чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною законодавства України[167].

Також, в межах Конвенції було піднято питання, про гендерне право як навчальну дисципліну, зокрема для збільшення правової свідомості населення та зменшення відсотку домашнього насильства та насильства щодо жінок. Саме тому, частиною 1 статтею 14 закріплено, що сторони здійснюють, де це доречно, необхідні кроки для включення адаптованого до рівня розвитку учнів навчального матеріалу з таких питань, як рівність між жінками та чоловіками, не стереотипні гендерні ролі, взаємна повага, вирішення конфліктів у міжособистісних стосунках без застосування насильства, насильство стосовно жінок за гендерною ознакою та право на особисту цілісність, у формальні навчальні плани на всіх рівнях навчання[169]. Таким чином, була розроблена «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року», а станом на 1 вересня 2023 рік в українських школах почали викладати навчальні дисципліни з «Гендерної рівності» та також були розроблені дорожні карти з шкільного гендерного права.

Досить цікавим та новим для України є поняття терміну «жінка» за Конвенцією, оскільки в абзаці «f» статті 3 зазначено, що поняття окреслює вікову категорію дівчат віком до 18 років[169]. В той час, як в Сімейному Кодексі України частині 1 статті 6, вказано, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття[179]. В свою чергу, термін «повноліття» закріплений в Цивільному кодексі України в частині 1 статті 34, зокрема, як розуміння того, що повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття)[189]. З огляду на це законодавець, відповідно до пункту 2 статті 30 Конвенції зазначив, що Україна залишає за собою право не застосовувати

положення пункту 2 статті 30 Конвенції до приведення національного законодавства у відповідність із зазначеними положеннями Конвенції[169]. Через даний підхід, який хоча й транслює значну прогресивність захисту вікового цензу в контексті гендерних прав, оскільки розглядає дані дії не лише як щодо злочинів вчинених проти дитини, але й як гендерні злочини, що передбачають окрему міжнародно-правову та національну відповідальність. Однак, даний спосіб ратифікації сформував певну суперечність в національному законодавстві, особливо в контексті ієрархії джерел права та їх регламентації відповідно до послідовності застосування.

Для підтримання системності серед джерел права України, які регламентують і гендерні відносини також, 24 серпня 2023 року був прийнятий вищезгаданий Закон України «Про правотворчу діяльність». Серед важливих змістовних норм, якого зазначено:

- про здійснення оцінки впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини та викладення у пояснювальній записці альтернативних шляхів вирішення проблеми, яка потребує правового регулювання, з визначенням гендерних, дискримінаційних та інших наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних зобов'язань для кожного з альтернативних шляхів (пункт 2 частини 1 статті 30)[167];

- для мови та стилю нормативно-правового акта вказано, що обмеженому використанню при формулюванні норм права підлягають іменники та займенники, що акцентують на гендерних відмінностях осіб (пункт 4 частина 4 стаття 35)[167];

- проект нормативно-правового акта підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС), а також гендерно-правовій, антидискримінаційній та іншим експертизам, визначеним законом (частина 1 статті 44) [167].

Не менш важливою для дослідження гендерного права України – є преамбула вищезгаданого закону, яка фактично вказує політичний шлях до євроінтеграції та імплементації міжнародних нормативно-правових актів в національне

законодавство, цитуючи: «Цей Закон приймається з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України[167]. Таким чином, безпосередньо акцент ставиться на подолання існуючих неточностей, зокрема й в гендерному законодавстві, а також впроваджується процедура подолання колізій, з метою формування чіткої систематизації і узгодженості джерел права.

Проте, наразі все ще існує загроза підвищенню правого нігілізму в Україні та недовіри до державно-владних органів і їх посадових осіб. Зокрема, серед даних факторів ризику можна виділити: інтенсивність прийняття законодавчих актів, яку громадяни сприймають як втрату націленого курсу; вибіркове виконання норм посадовими особами ілюструє пересічним громадянам про привілеї певних груп, яких не має бути за законом; орієнтація спеціалізованих норм до загальних, зокрема це стосується приведення у відповідність норм кодексів до Конституції України; відсутність громадських обговорень, для прийняття загальних нормативно-правових актів, які передбачають регулювання відносин у соціальному житті країни.

Таким чином, серед перспектив подальшого регламентування гендерного права та гендерних відносин в Україні, вбачаємо певні підходи до подолання наявних труднощів. По-перше, подолання гендерних стереотипів, що фактично породжують деформацію суспільної свідомості стосовно гендерних ролей та відведених статусів у соціумі. Для того, аби всі громадяни України були усвідомлені в своїх гендерних правах потрібно запровадити загальні дискусії (конференції, круглі столи, обговорення) на законодавчому рівні, зокрема як обов'язок державних, приватних установ та організацій проводити дані заходи для підвищення кваліфікації працівників. Також, для суспільних потреб дані заходи можуть проводитись раз на півроку у місцевих будинках культури для всіх охочих безкоштовно. Дані новели можна запропонувати, як доповнення до: Закону

України «Про державну службу», Закону України «Про підприємництво» та Закону України «Про місцеве самоврядування».

По-друге, важливими аспектом подолання дискримінації відносно жінок та дискримінації чоловічих прав є введення загальнообов'язкового виховання гендерної свідомості у дітей та молоді країни, не лише за фактом вивчення біології (в аспекті існуючого людського організму) в школі, але й затвердженої навчальної дисципліни: «Гендерне право України», «Гендерні ролі сучасності» та «Гендерна ідентичність».

Зазначаємо, що вищенаведений підхід, вже був раніше запропонований в попередньо опублікованій науковій праці Білоус О. задля виконання таких завдань, як: формування високого рівня правового світогляду не лише як юриста, а як громадянина; надання загальнотеоретичних знань в аспекті реалізації гендерного права; вивчення та дослідження міжнародно-правових інституцій для досвіду захисту гендерних прав; визначення розбіжностей існування гендерних прав у світській та релігійній державі[93].

По-третє, приведення у відповідність всіх національних нормативно-правових актів до основного закону Конституції України, зокрема для усунення контраверсійності, колізій та прогалин, які суттєво впливають на довіру громадян до державно-владних органів та інституцій.

Наступне, внесення змін до Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 5 жовтня 2016 року «Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення». Оскільки, задля зміни статі потрібне встановлення людині наявного психічно та психологічного відхилення, що підкріплюється діагнозом з Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10) - «F64.0 — Транссексуалізм». Таким чином, людина втрачає шанси на отримання престижної роботи, що при наявній вищій освіті є важливим та проблематичним. При тому, що даний вибір говорить не про психічний розлад, а про гендерну ідентичність, яка в першу чергу при даній експертизі має братись до уваги. А також, станом на 2025 рік чоловіки або жінки з

даним діагнозом відповідно до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України від 14 серпня 2008 року вважаються непридатними до служби. При бажанні захищати свою країну та стати добровольцем, РТЦК та СП просто не приймають до уваги фізичний стан, вмотивованість та бажання, отримуючи даний діагноз в супроводжуючих документах.

Разом з тим, виникає певна контроверсійність серед таких законів, як Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 8 вересня 2005 року, зі статтею про те, що все існуюче чинне законодавство підлягає гендерно - правовій експертизі. В той час, як Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року передбачає, що проведення антидискримінаційної експертизи здійснюється лише у процесі нормотворення. А також, 24 серпня 2023 року був прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність», в якому зазначається про здійснення оцінки впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини, з визначенням гендерних, дискримінаційних наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних. Таким чином, існує гендерно-правова експертиза для всього чинного законодавства нашої держави та дві експертизи для проектів нормативно-правових актів. З огляду на це, виникає питання щодо ефективності та доцільності існування даних експертиз, якщо на етапі нормотворення за допомогою двох спеціалізованих експертиз дане питання неможливо вирішити та як наслідок вводиться повторна процедура аналізу чинного законодавства на факт порушення гендерних прав. Таким чином, пропонуємо виділити Закон 2023 року та створити відповідну статтю, цитуючи: «Суб'єкт правотворчої ініціативи здійснює оцінку впливу чинних нормативно-правових актів на суспільні відносини та викладає у пояснювальній записці альтернативні шляхи вирішення проблеми, яка потребує правового врегулювання, з визначенням економічних, соціальних, фінансових, бюджетних, екологічних, демографічних, регуляторних, інвестиційних, гендерних, дискримінаційних, корупційних та інших наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних зобов'язань для кожного з альтернативних шляхів». В статті закону від 2005 року щодо регламентації гендерно-правової експертизи,

доповнити бланкетною нормою: « ...з урахуванням відповідної статті Закону України «Про правотворчу діяльність», а також статтю Закон 2012 року про антидискримінаційну експертизу доповнити аналогічною нормою.

Також, в нормах статті чинного Кримінального Кодексу України дискримінаційні положення, які підлягають змінам задля демократичної рівності. Зокрема, Розділ 12 «Звільнення від покарання та його відбування», містить в собі дві привілейовані підстави для жінок звільнення від покарань та їх відбування, саме тому пропонуємо такі зміни: статтю 79 «Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років» викласти в такій редакції: «Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок, жінок та чоловіків, які мають дітей віком до семи років» та відповідно належно удосконалити частини статті 79 з урахуванням даного підходу. Також, статтю 83 «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років» викласти в наступній редакції: «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років та чоловіків, які є законним представником дітей віком до трьох років» з урахуванням належного удосконалення передбачених частин статті. Вважаємо, що такі зміни суттєво зрівняють гендерні права чоловіків та жінок відповідно до закону про кримінальну відповідальність.

Наступною проблемою постає питання невизначеності конкретного віку з якого дівчина (за чинним законодавством «дитина») вважається жінкою, оскільки відповідно до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, передбачається вікова категорія до 18 років, якщо надалі особа жіночої статі вище 18-ти років зазначає насильства — це трактується як домашнє насильство, таким чином прямо суперечить ряду нормативно-правових актів України. Хоча держава й визначила своє право не приводити у відповідність чинне вітчизняне законодавство, питання суперечностей відіграє певну роль, яка вводить в оману громадян, з приводу їх гендерних прав та відповідного захисту їх. Таким чином, слід звернути увагу також на Конвенцію ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, в якій чітко

зазначено, що дитиною вважається кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, що юридично підкріплює позицію національного законодавства. З огляду на це, законодавець має чітко окреслити вікові межі відносно гендерно зумовленого та домашнього насильства, оскільки виникає проблематика кваліфікації злочинів, які вчиняються умисно відносно гендерних прав особи, однак підлягають кваліфікації як злочини вчинені проти дитини.

Заключним і важливим етапом подолання гендерних стереотипів, правових колізій та прогалин законодавства є внесення змін до ряду чинних законів, які регламентують несення військової служби та визначення громадян військовозобов'язаними, в контексті визнання жінок військовозобов'язаними та придатними до несення військової служби. Розвиток даних ідей законодавчо, за прикладом Ізраїлю, принесе Україні паритетну гендерну демократію та міцну оборону.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що гендерна свідомість законодавця ілюструє геометричну фігуру змінної через інтенсивність впровадження європейських інтегративних цінностей та відсутності єдиного напрямку державної політики. Україна як молода незалежна держава намагається впроваджувати гендерно-чутливу політику та закріпити свою позицію в міжнародній спільноті, активізуючи акультурацію сучасних західних підходів відносно регламентації правових цінностей, однак через власне консервативні погляди суспільства втрачає набутий прогрес, що також стосується й визнання гендерних прав. Внаслідок цього, рівень гендерної свідомості законодавця періодично змінюється з гендерно-чутливого на проекти орієнтовані лише на жінок. Таким чином, до уваги має бути взята важливість розуміння гендерної ідентичності крізь призму цінностей людини, що формують її буття та соціальний розвиток. Впровадження гендерного права як навчальної дисципліни для всіх видів навчальних закладів зміцнить гендерну свідомість українського суспільства та відповідно створить реальну паритетність у гендерно-правових відносинах. Внаслідок цього, норми, які регламентують формування та збагачення гендерної

свідомості країни зміцнять правову активність громадян України та усунуть нав'язаний стереотипами правовий нігілізм та недовіру до державної влади.

1.4. Проблема гендерної рівності в умовах ведення війни: основні виклики та порушення

24 лютого 2022 року світ сколихнула новина про розгортання умисної, спланованої війни Російською Федерацією проти незалежної держави – України. Будівання міжнародних напрямків взаємодії в мирний час задля забезпечення гендерного права набрало нового значення в умовах введення воєнного стану на території нашої держави. Гендерна політика взяла вектор на формування та підтримку гендерної рівності в умовах військової служби, виконання службових обов'язків, захисту Батьківщини, а також захисту гендерних прав перебуваючи в полоні.

Вперше, офіційно йшлося про воєнні злочини вчинені у сфері порушення гендерних прав людини під час Другої Світової війни (1 вересня 1939 року - 2 вересня 1945 року). Оскільки, війна закінчилась 80 років тому, більшість учасників, які були зацікавлені в приховуванні правди, яка сколихне весь цивілізований світ, померли. Саме тому, велика кількість документів та секретних архівів були відкриті, історики, вчені та наукові дослідники змогли розширити спектр військових злочинів у сфері гендерних прав для всебічного аналізу.

Насамперед, розпочати аналіз даної проблематики слід з дня нападу Німеччиною на Польщу. В Союзі радянських соціалістичних республік 1 вересня 1939 року був прийнятий Закон «Про загальний військовий обов'язок». Стаття 30 даного закону надавала право народним комісаріатам оборони та військово-морському флоту приймати жінок до армії та флоту і залучати їх до навчальних зборів[103, с. 10].

Через два роки, 22 червня 1941 року, Державний комітет оборони приймає рішення, про участь радянських жінок у безпосередній війні з фашистами. Дані дії були виконані нібито під виглядом прохання від цивільного населення, зокрема, жіночої статті з великими прагненням боронити території від загарбників. Вже

через 8 місяців (25 березня 1942 року) з'явилося фактичне рішення про масову мобілізацію жінок у всі роди військ. Надалі, у травні була опублікована постанова про мобілізацію 25 тисяч жінок до військово-морського флоту. Зокрема, були створені цілі жіночі формування – винищувальний і бомбардувальний авіапункт та пункт нічних бомбардувальників. У листопаді розпочалося формування добровольчої жіночої стрілецької бригади чисельністю 7000 багнетів. Загалом, радянське піхотне училище лише 1943 року підготувало 1388 жінок – командирів стрілецьких підрозділів[101]. Оскільки, наразі достеменно не доведено причина такої масштабної мобілізації жінок, якщо населення тогочасної Німеччини було в рази менше за СРСР, допускаємо що, даними діями радянська влада фактично легалізувала розвиток проституції серед військових формувань та наявність там жінок була зумовлена підняттям сексуального задоволення для чоловіків, а також настрою за допомогою сексу перед боєм.

Тобто, звідси й відраховується відлік умисного порушення гендерних прав та створення й існування так званих «тилових дружин», «походно-польових дружин», «фронтових дружин» тощо. Жінки, які були примусові мобілізовані, зазнали численних гендерних утисків та отримали моральні, фізичні приниження, а також постійні образи та жорстоке ставлення.

Зокрема, одним з принизливих актів гендерного насильства, який країна-агресор, як правонаступниця СРСР заперечує й досі, є масові сексуальні злочини, зокрема зґвалтування «своїми» «своїх». Статистичні дані, про справи, які розглядались в той час спеціальними військовими судами, були не опубліковані, оскільки жертви знущань навіть через десятиліття боялись або не бажали відверто говорити про пережите. Розповіді очевидців та нечисленні публікації, що з'явилися після розпаду СРСР, ніхто не спростував, від них просто відмахувались, а захисники радянського минулого обмежились звичною риторикою: мовляв, не варто через поодинокі факти зводити наклеп на доблесну Червону армію[103, с. 9]. Наприклад, жінки-героїні, які повернулись живими додому після війни, мали статус легкодоступних та «офіцерських підстилок», що значно зруйнувало їх соціальне життя.

Зокрема, такі спогади фронтовички були записані Алексієвич С., цитуючи: «Я до Берліна з армією дійшла... Повернулась до свого села із двома орденами Слави та медалями. Пожила три дні, а на четвертий мама піднімає мене з ліжка і каже: «Донечко, я тобі зібрала вузлик. Іди! Іди собі кудись... У тебе ще дві молодші сестри підростають. Хто їх заміж візьме? Усі знають, що ти чотири роки була на фронті з чоловіками»[89]. Таким чином, злочини проти гендерної рівності, були фактично закладені в свідомість кожного пересічного громадянина та популяризували ідею ницості жінок, які воювали на рівні з чоловіками, в той час як чоловіки були визнані привселюдно героями та вважались ідеалом соціалістичної республіки. Таким чином, виконавці даних протиправних дій з насадження ідеї доступних жінок все ще залишались безкарними, оскільки деформована гендерна свідомість населення породила гніт, нерозуміння, жорстокість, образи та недовіру.

Безпосередньо акти насильницьких зґвалтувань почалися відразу ж, щойно в 1944 році Червона Армія увійшла в Східну Пруссію та Сілезію. У багатьох містах і селищах була зґвалтована кожна жінка у віці від 10 до 80 років[118]. Вже навесні та влітку 1945 року «визволителі» не щадили ні німкенів, ні польок, ні вивезених на роботи до Німеччини співвітчизниць. У цьому різношерстому натовпі, яким була Червона армія наприкінці Другої світової, ніби прокинулись інстинкти первісних завойовників. Першими здійснювали «відплату» накачані горілкою штрафні батальйони, «відзначалися» на ниві злочинів на сексуальному ґрунті й регулярні частини: танкісти, кавалеристи, тиллові підрозділи і, звісна річ, - офіцерський корпус. Дуже часто гвалтівники виявлялися настільки п'яними, що коли справа доходила до статевого акту, вони були не в змозі це здійснити, і тоді в хід ішли підручні засоби – найчастіше це була порожня пляшка. Понівечені жінки гинули від кровотеч, а ті яким пощастило вижити, назавжди позбавлялися можливості завагітніти[103, с. 24]. Як і годиться ідейному підходу країни-агресора, статистичні цифри зґвалтувань вони приховують і досі, проте жахливі історії Другої Світової війни, насильницькі дії з боку «своїх» же, історичними розповідями передаються з покоління в покоління. Станом на зараз жорстокість «визволителів» не втратила

свого змісту, зокрема, це детально ілюструє російсько-українська війна, яка розпочалася у 2022 році та триває дотепер.

Також, слід зазначити, про те, що німецькі війська також толерували ставлення до актів насильницького характеру, які порушували гендерні права жінок, зокрема, у різних ситуаціях вояки Вермахту, есесівці чи поліцаї здійснювали особисті обшуки, включно з обшуком тілесних отворів. Військові регламенти справді містили інструкції щодо проведення особистих обшуків задля виявлення вогнепальної зброї чи таємних повідомлень. Однак у тих інструкціях не було передбачено дій, які вчиняли німці: обмацування грудей своїх жертв, стискання їхніх сосків чи інші сексуальні порушення. Свідчень про подібні форми сексуального насильства чимало, і вони вказують на те, що інколи чоловіки тлумачили інструкції «надмірно» у власних інтересах[38, с. 395]. Дана політика гендерного насильства, не була чітко визнана прийнятною Гітлером та владою Німеччини. Проте, через численну окупацію народів, яких зазначене керівництво вважало «унтерменшами», тобто неповноцінними людьми, раса завойовників, як вища «арійська» раса нібито мала негласне право вчиняти дані дії та ніяким чином не несла юридичної відповідальності за них.

Також, у численних свідченнях описано, як німці торкалися жінок руками і зброєю. Удари по грудях і статевих органах жінок були способом залякування і катування[38, с. 395]. Примусове роздягання, обшук тілесних порожнин, сексуальні тортури та інші форми сексуального насильства здійснювалися також щодо ув'язнених жінок і чоловіків — у поліційних дільницях, в'язницях, військових спорудах і таборах. Кривдниками були і німці, і місцеві колаборанти. Попередні статистичні дані таких нелюдських тортур скоєні командою Арайса були задукомензовані у книзі про Голокост у Ризі[27, с. 16]. Даних тортур зазнали й діти, зокрема дівчата у віці 14-18 років, які створювали для німецьких військових картину біологічної зрілості. Наявність біологічно визнаних характеристик, сформувала для німецьких військових тип відбору для актів гендерного та сексуального насильства, зокрема дівчата були безкарно закатовані, згвалтовані,

побиті та забиті до смерті. Це був так званий символ панування сильнішої арійської нації над нижчими не відповідними їй.

Одна з жінок, якій вдалось вижити після допиту в штаб-квартирі команди Арайса влітку 1941 року, єврейка Елла Медальє, свідчила перед судом в Гамбургу в 1970-х роках: «Якось уночі, коли ми вже готували собі постіль на підлозі, двері відчинилися, і ввійшли двоє осіб з Перконкрусту з ліхтариками. Вони світили в обличчя кожній жінці й перевіряли їх. Потім вони наказали жінкам, яких вибрали, йти з ними по черзі. За якийсь час перша жінка повернулася в жахливому емоційному стані, а люди з Перконкрусту забрали іншу жінку. У такий спосіб вони забрали шість чи сім жінок на горішній поверх, де розмістилися у кабінеті командира, а наступного дня цих шістьох чи сімох жінок посадили у вантажівку і кудись повезли. Я можу лише припустити, що їх розстріляли»[178]. Тобто, можна стверджувати, що це був засіб досягнення відповідних військових цілей. Наприклад, умисно створена система структурного гендерного насильства окремих представників населення, зокрема масових страт, розстрілів після зґвалтувань, репресій відносно жінок з примусом до співжиття, а також масштабних депортацій проводилась для приховування жахливої статистичної правди.

В лютому 1945 року три союзних держав антигітлерівської коаліції (Велика Британія, США та СРСР) під час обговорення Ялтинської конференції підняли питання про репатріацію «переміщених осіб» (на той момент їх налічувалось 3, 4 мільйона, переважно жінок, примусово вивезених до Німеччини) і військовополонених (наприкінці війни живими залишалось близько 1, 8 мільйона бранців). Всі ці люди, підлягали поверненню на батьківщину, проте на них там чекали фільтраційні табори НКВС, у яких вирішувалось: чи повернуться вони додому чи отримають строк ув'язнення 5-10 років у сибірських таборах. Здебільшого, саме така доля чекала на всіх колишніх військовополонених[103, с. 25]. Найгіршим було те, що жінок, які були примусово вивезені під час воєнних дій на територію Німеччини, зневажали найбільше, оскільки вважалось, що вони умисно слугували ворогу та задовольняли німецьких офіцерів, чим фактично зраджували своїй країні та ідеям соціалістичної республіки.

Так, наприклад, у фронтових щоденниках Василя Гроссмана, спеціалізованого кореспондента газети «Красная Звезда», який пройшов усю німецько-радянську війну в лавах Червоної армії, зазначалось, що двохсот п'ятдесяти дівчат, вивезених до Німеччини з Ворошиловградської, Харківської та Київської областей, виявив начальник політуправління армії, без одягу, всіяними вошами та опухлими від голоду. Пізніше співробітник з фронтової газети розповів письменникові, що коли дівчат звільнили з неволі, вони були добре й охайно одягнені, проте «визволителі» відібрали в них одяг і все їстівне[36]. Дані дії, характеризувались повною деспотичністю посадових осіб, які займались міграційними питаннями, оскільки мали високий рівень впливу на повсякденне життя емігрантів. Знущання над жінками, які підлягали примусовому переселенню, були як пропуском документом в кращі умови, проте вартували вони цинічного гніту жіночої статті та актів сексуальних зґвалтувань або розбещень неповнолітніх дівчат. Злочинні дії в аспекті сексуальної недоторканності особи, не містили в собі ніякого санкціонованого підґрунтя покарань для таких службових осіб. Роками, або навіть століттями, жінки та їх нащадки довго мовчали про це, побоюючись репресій та виселення із своїх домівок.

Вже, 7 травня 1945 року у французькому місті Реймс, представники гітлерівської Німеччини підписали історично визнаний акт про повну та беззастережну капітуляцію перед державами-союзниками (Сполучені Штати Америки, Велика Британія та Франція).

Після цього, відбуваються дві ключові події, які стають першими прецедентами в історії світу, серед визнання сексуального насильства під час воєнних дій як злочину, котрий порушує гендерні права людини та закладаються підвалини для його подальшої юридичної кваліфікації як міжнародного злочину проти людяності.

Зокрема, першим важливим кроком до забезпечення подальшого миру й безпеки в світі, розвитку дружніх відносин між світовими державами, співпраці у вирішенні міжнародних питань та насамперед дотримання прав людини - постає

підписання Статуту Організації Об'єднаних Націй, 26 червня 1945 року, представниками від п'ятдесяти держав-засновниць.

Другим, не менш важливим кроком до визнання злочинів проти гендерних прав та поборення наслідків сексуального і гендерно-зумовленого насильства під час Другої Світової війни було створення Нюрнберзького процесу або так званого Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу. Відповідно до ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу, до його юрисдикції належали три види злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини, що визначались як порушення законів чи звичаїв війни, та злочини проти людяності[13]. Також, в Римському статуті Міжнародного кримінального суду вказано, що до злочинів проти людяності відносяться: зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію, будь-які інші форми сексуального насильства відносної тяжкості[13]. Таким чином, масові зґвалтування німецькими військовими жінок визнані злочином проти людяності, проте однозначно не можливо стверджувати про масштабне покарання як наслідок, оскільки Нюрнберзький трибунал хоча й передбачав індивідуальну відповідальність в рамках суду над військовими керівниками нацистської Німеччини, проте кожен хто вчиняв дані незаконні дії не був покараний.

Задля виконання міжнародних обов'язків, 3 липня 1954 року Українська радянська соціалістична республіка Указом Президії Верховної Ради УРСР, ратифікувала ряд Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, з набранням їх чинності 3 січня 1955 року. До даного переліку належить: Конвенція про поліпшення становища поранених і хворих у діючих арміях, Конвенція про поліпшення становища поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі, Конвенція про поводження з військовополоненими, Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Дані міжнародно-правові акти першими визнали та регламентували гендерні права особи в умовах ведення війни та полону, зокрема: поваги до своєї статі, відсутність дискримінації за фактом біологічних показників, констатація статевої недоторканості, заборона статевого насильства та нелюдських тортур тощо.

Відповідно після наслідків, які принесла Друга Світова війна світу, вони вважались важелем впливу та запорукою запобіганню виникнення нових збройних конфліктів. Також, вперше юридично було визначено категорії осіб, які підлягали особливому захисту, зокрема поранені, медики, цивільні, тощо. Більше того, був сформований ряд злочинів, які мали назву «воєнні злочини» та отримали належну кваліфікацію, відповідно до обсягу ушкоджень та тяжкості вчиненого. Зокрема, умисне вбивство, катування та нелюдські поводження з військовополоненими, умисне завдання психічних ушкоджень, залучення неповнолітніх до бойових дій, захоплення заручників та напади на цивільне населення. Надалі, зі здобуттям незалежності Україна, як правонаступниця УРСР визнала їх елементом української правотворчої діяльності, відповідно до положення про ратифікацію міжнародно-правових актів та імплементації їх у національне законодавство.

Також, 6 березня 2008 року, вже незалежна Україна ратифікувала Конвенцію про недопустимість застосування терміну давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності від 25 січня 1974 року. В преамбулі даної Конвенції зазначено, що необхідним є захищати людську гідність під час війни та в мирний час, враховуючи те, що злочини проти людяності є серйозним замахом на людську гідність та внаслідок цього забезпечується відсутність перешкод з боку строків давності стосовно притягнення до відповідальності та виконання покарання за ці злочини[107]. Отже, злочини проти гендерних прав військовослужбовців та мирного населення, були визнані міжнародною світовою спільнотою такими, що не мають строків давності. Фактично, це є обумовлене право потерпілого вимагати захисту своїх гендерних прав під час війни, незалежно від часу, який минув після його скоєння. Також, важливим є перехід індивідуальної відповідальності злочинця в міжнародну державну відповідальність, зокрема за таких підстав як: відсутність реакції з боку держави, щодо запобігання вчинення злочинів проти людяності та безкарність за дані злочини, вчинені на окупованих територіях.

Отже, як вже зазначалось від 1991 року Україна визнала як правонаступниця УРСР дані міжнародні Конвенції своїм законодавством та сумлінно виконувала їх починаючи з 1992 року. Зокрема, наша держава, яка брала участь в 26 миротворчих

місіях ООН, керуючись при цьому Статутом ООН та міжнародним гуманітарними правом (Женевськими конвенціями), ніколи не порушувала міжнародних норм та власного військового законодавства. Таким чином, створюючи імідж країни, яка виконує відповідні обов'язки держави-учасниці перед міжнародною спільнотою.

Проте, не всі держави-учасниці ООН підтримують та виконують ратифіковані Конвенції та додаткові угоди до них. Серед представників, які станом на 2025 рік все ще порушують норми міжнародного гуманітарного права, які захищають також і гендерні права, є Російська Федерація.

Загалом, зафіксовано три випадки масових зґвалтувань як гендерного геноциду під час ведення війни, зокрема це: масові зґвалтування боснійських жінок мусульманського походження (понад 20 000 випадків, за оцінками ООН) в Боснії з 1992 -1995 роки, масові зґвалтування збройними групами у Руанді у 1994 році (десятки тисяч жінок) та систематичні масові зґвалтування під час російсько-української війни від 24 лютого 2022 – дотепер (достеменно цифра досі не відома, через окупацію певних територій України). В контексті даного дослідження термін “гендерний геноцид” є досить логічно вказаним, з огляду на положення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, в яких зазначається, що геноцид розуміється як завдання серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу завданого членам певної національної групи. Більше того, даного виду дії характеризуються такими, якщо вони спрямовані на запобігання дітонародження. З огляду на це, масові зґвалтування оприлюднені за статистичними даними підпадають під формулювання терміну “гендерний геноцид” саме через їх масштабність та тяжкість наслідків для людського організму, характерними з яких є позбавлення репродуктивних можливостей та провокування виникненню психічних розладів.

24 лютого 2022 року розпочалось повномасштабне вторгнення російських військ на територію України. За перші тижні окупації деяких населених пунктів від рук країни-агресора загинуло 1700 мирних жителів, серед яких були 43 дитини, зокрема, це були умисні масові розстріли на вулицях міста та смерть внаслідок численних зґвалтувань та нелюдських тортур.

Вже 21 квітня 2022 року була опублікована доповідь «Human Rights Watch», в якій були зафіксовані реальні випадки військових злочинів, серед яких: 9 масових страт, стрілянина по мирних жителях, у тому числі по дітях, систематичні випадки згвалтувань, мародерства й тортури[83]. Не дивлячись, на те, що дані дії кваліфікуються як воєнні злочини та злочини проти людяності, країна-агресор станом на зараз не визнає їх як злочинні дії та не піддає винних індивідуальної відповідальності за їх відповідним законодавством. При цьому, дана країна дотепер є учасником Організації Об'єднаних Націй, як правонаступниця СРСР.

Серед норм, які були безпрецедентно порушені та регламентують захист гендерних прав під час ведення війни є стаття 3 Женевської конвенції про захист мирного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, в якій зазначено, що з особами, які не беруть активної участі в бойових діях поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії. Із цією метою серед заборонених дій в пункті «а» зазначено, про заборону насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури, а в пункті «с» наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження[109]. Таким чином, групи осіб, які мали б бути визначені як ті, що знаходяться поза участю в бойових діях і не мали зазнати будь-яких утисків та насильств, стали привілейованою групою для військових країни-агресора, метою яких був геноцид (гендерний включно) та нелюдське поводження, заборонене міжнародним гендерним правом.

Маючи на меті «визволення» мовних меншин, військові країни - агресора створили аналогічний сценарій в ряді інших населених пунктів, які змогли на той час окупувати. Так, під час бесіди-інтерв'ю для телеканалу «Великий Львів» мешканка Броварів, розповіла як її вагітну згвалтували двоє російських військовослужбовців, хоча вона зі сльозами на очах просила цього не робити, при цьому вони били її та гвалтували по черзі систематично[184]. Згідно статті 27 розділу вищенаведеної Женевської конвенції, особи, що перебувають під захистом (відповідно до статті 4 є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин

опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави) мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність[109]. Таким чином, дії вчинені представниками країни-агресора є абсолютно незаконними та суперечать міжнародним нормам та чинним Конвенціям, які ратифіковані даною країною та є обов'язковими до виконання нею.

Не дивлячись на занепокоєння та стурбованість міжнародної спільноти, військові країни-агресора за фактом просування військ по території України та окупації ряду населених пунктів скоїли дані злочинні дії ще в п'яти областях. З огляду на це, суворе реальність вкотре ілюструє неефективність міжнародних механізмів регламентації гендерного права в умовах ведення війни або збройних конфліктів. Відсутність засобів виключення країни-агресора з членства в Раді Безпеки ООН, через страх перед ядерною країною, позбавляє жертв, від гендерно-зумовленого насильства, права на юридичний захист їх прав.

Серед порушених прав, які були зафіксовані українськими правоохоронними органами є порушення гендерних прав при поводженні з військовополоненими. Зокрема, в своїй науковій праці Білоус О. зазначає, що Україна наразі повністю виконує міжнародні норми та під час ведення воєнних дій гуманно ставиться до військовополонених країни-агресора, як того вимагає міжнародне військове право. В той час як країна-агресор, лише використовує дані норми, в тому об'ємі, в якому вони бажають, щоб ставились до їхніх військових в полоні[94, с. 129]

Під час обмінів військовополонених, прокуратура України фіксує численні випадки дискримінаційних поводжень. Особливо, в російському полоні чоловіки та жінки зазнають страждань від нелюдських знущань, включаючи випадки сексуальних домагань, зґвалтувань та засобів тортур для геніталій.

Під час дослідження періодичної доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини досліджено виклад основних подій у сфері прав людини в

Україні за період з 1 червня до 31 серпня 2024 року. Зокрема, були зафіксовані випадки гендерного насильства та умисних тілесних ушкоджень за фактом біологічної приналежності до певної статі. Так, в пункті 30 вказується, що опитані українські військовополонені часто згадували про різні форми сексуального насильства під час полону. Зокрема, 119 осіб повідомили про випадки сексуального насильства, включаючи зґвалтування, спроби зґвалтування, погрози зґвалтуванням та кастрацією, побиття або застосування електричного струму до геніталій, неодноразове примусове оголення та сексуальне приниження. В пункті 31, зазначається, що катування та жорстоке поводження з українськими військовополоненими з боку російської влади були поширені на всіх етапах їхнього перебування в полоні та під час допитів. Надалі, пунктом 32 повідомляється, що 147 опитаних військовополонених повідомили, що після прибуття до нової установи їх піддавали сексуальному насильству, зокрема груповим примусовим оголенням. В пункті 34 розповідається, про те, що військовополонених українців часто змушували виконувати певні процедури оголеними та вони також піддавались побиттю та ударам струмом по статевих органах[154]. Таким чином, доведено, що російські військові або посадові особи у в'язницях, в яких тримають українських військовополонених неодноразово піддають їх тортурам, зґвалтуванням та тілесним ураженням задля втіхи, порушуючи міжнародні норми ведення війни та всі існуючі Конвенції, які регламентують гендерні права. При цьому, країна-агресор дотепер присутня в Раді Безпеки ООН, в той час як абсурдність ситуації наростає, оскільки безпрецедентним у міжнародному праві є наявна реальність того, що країна - гвалтівник та вбивця сидить в одній залі серед 192 держав-членів та обговорює миролюбність і визнання гендерних прав людини.

Для підтримки об'єктивності в галузі даного дослідження, також були проаналізовані порушення Україною чинних Конвенцій на рахунок поводження з російськими військовополоненими. Таким чином, у вищенаведеній доповіді зафіксовано ряд порушень, про які говорять російські військовополонені, зокрема в пункті 63 вказується, що під час допитів, спрямованих на отримання інформації від військовополонених, 51 особи, які допитували застосовували насильство. Вони

били військовополонених, наставляли на них зброю або робили постріл біля голови, а в деяких випадках використовували електричні пристрої для ураження струмом. Опитані також повідомили про побиття з боку охоронців або чоловіків на блокпостах під час переміщення між транзитними пунктами або на шляху до офіційних місць інтернування, зокрема до Харківського СІЗО. Також, в пункті 60 зазначається, що в рамках офіційного інтернування російські військовополонені утримувались щонайменше в 15 офіційних установах, підпорядкованих Державній кримінально-виконавчій службі України (Міністерству юстиції України). У слідчих ізоляторах, які регулярно відвідувало УВКПЛ, російські військовополонені утримувались у спеціальних приміщеннях окремо від цивільних осіб. Пунктом 47 відмічено, що умови утримання в СІЗО та таборах для військовополонених загалом відповідали нормам міжнародного гуманітарного права з точки зору розміщення, харчування, гігієни, медичного обслуговування та контактів із зовнішнім світом[154]. Водночас, з огляду на численні випадки обміну військовополонених та тіл загиблих, котрі транслюються в засобах масової інформації, спостерігається суттєва різниця у фізичному стані українських та російських військовослужбовців, що свідчить про систематичне порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо поводження з військовополоненими з боку країни-агресора.

Також, спостерігаємо, що в зазначеній доповіді ні один з російських військовополонених не говорив про порушення хоч якихось гендерних прав, примусові роздягання, під'єднання струму до геніталій чи масові зґвалтування. Немає жодних відомостей про наругу над ними за фактом приналежності до певної статті, гендерної ідентичності тощо. Також, аргументом щодо надання недостовірних відомостей є сума коштів з державного бюджету, яка виділяється для утримання одного військовослужбовця на місяць і нараховується приблизно в 10 000 гривень, що є достатнім для гуманного утримання із забезпеченням гендерних потреб особи.

З огляду на вищесказане слід зазначити, що в цивілізованому світі війна повинна вестись відповідно до норм міжнародного військового, гуманітарного та гендерного права. Гендерні права в даних умовах підлягають такому ж захисту як

і всі інші види прав. Країни, які ратифікували чинні конвенції ООН з даного питання зобов'язані вести військові дії виключно в межах даних норм, а не поза ними. Якщо відповідний міжнародний механізм стримувань та противаг передбачає введення санкцій за порушення передбачених правил, вони мають бути застосовані без виключень. Гендерне право особи в умовах війни стає повністю вразливою точкою, на яку намагаються натиснути задля отримання бажаних військових цілей, що ілюструє нам повномасштабне вторгнення країни-агресора до України, яке розпочалося 2022 року.

За час існування цивілізованого світу зафіксовано три відомі випадки масових згвалтувань як знаряддя гендерного геноциду нації в умовах війни, однак насильницькі дії сербськими військовими в Боснії та збройними силами і правоохоронними органами у Руанді були припинені, більше того в Боснії за допомогою миротворчих місій українців.

Проте, гендерне насильство на цивільним населенням та військовими під час російсько-української війни триває й дотепер. Процедура накладання санкцій та створення реальної юридичної відповідальності здається дечим абстрактним та абсолютно не практичним в застосуванні. Організація Об'єднаних Націй, яка була створена з метою підтримання миру, запобігання виникнення воєн та забезпеченню гендерного права не справляє враження сильного важелю впливу. Тоталітарна, деспотична країна-агресор все ще перебуває в списку тих країн, які вважаються одними з засновників даної міжнародної інституції та має виключне право вето.

Проблематика дотримання гендерної рівності в умовах ведення війни та збройних конфліктів є наразі невирішеним питанням та потребує створення ефективних міжнародних механізмів стримувань. Оскільки, дотримання прав людини, в складі яких перебувають і гендерні, є найвищою цінністю держави та найбільшим показником існування гуманної країни, систематичне їх порушення є юридичною підставою для блокування міжнародною спільнотою права країни - агресора перебувати у складі демократичних європейських країн. Також, актуальним підходом у вирішенні даного питання буде звернення України з заявою

до Міжнародного Кримінального Суду відносно злочинів вчинених на території України військовими країни-агресора, а також розширення тлумачень кваліфікації даних вчинених злочинів як гендерного геноциду посиляючись на безпосередньо сформований умисел та тяжкість вчиненого. Також, важливою деталлю в застосуванні передбаченої кримінальної відповідальності є індивідуалізація, передбачена положеннями Статуту, з метою безпосереднього притягнення всіх винних до вказаної відповідальності.

Без впровадження реальних механізмів стримувань, наукові напрацювання з дослідження гендерного права та міжнародні ідеї його інтеграції зводяться лише до умовності та абстрактності, оскільки наразі гендерне право, все ще потребує свого ствердження та визнання основних його складових. Важливо розуміти, що гендерна рівність наразі – це не лише про ідеї справедливої оплати праці, права на зайняття будь якої посади чи можливості балотуватись до уряду, це, в першу чергу, про повагу до визнаних гендерних утверджень та досягнення гендерної справедливості навіть у вкрай важких умовах.

Отже, глобалізаційні зміни у сучасному світі мають слугувати поштовхом до зародження міжнародних ініціатив у сфері залучення гендерно-превентивних заходів під час збройних конфліктів. Створення безпечного середовища для вразливих груп населення та рівноправності під час процедури захоплення й утримання, мають бути головним напрямком розвитку міжнародних інституцій та міжнародних юрисдикційних органів.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО - ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

2.1. Предмет та метод правового регулювання гендерного права України

В сучасній юриспруденції галузі права традиційно розмежовують за певними критеріями, основними з яких є: предмет правового регулювання відповідної галузі права, методи як спосіб юридичного впливу на даного роду відносини, характером суспільних відносин та специфікою існуючих в ньому правових інститутів.

Серед них зазвичай першість отримує предмет правового регулювання, оскільки він фактично визнає межі дії відповідної галузі права, за допомогою сегменту суспільних відносин допомагає розрізнити галузі права та утримує правову систему від хаосу й протиріч. Характеризуючи предмет правового регулювання простими словами, то він відповідає на запитання: «Які конкретні відносини регулює обрана галузь права?».

Таким чином, більшість науковців, які досліджують проблематику гендерного права використовують традиційний критерій утворення галузей права. Відтак, Аніщук Н. зазначає, що у широкому визначенні предмет правового регулювання гендерного права – це умови та порядок забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у гендерних відносинах, так чи інакше врегульованих різними галузями права, у тому числі допущення в деяких випадках, обумовлених фізіологічними відмінностями людини, застосування позитивних дій щодо представників окремої статі (переважно жінок) для вирівнювання правового статусу жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності суспільства[91, с. 75]. Таким чином, ракурс за яким визначається предмет береться з правотворчої діяльності законодавця, оскільки умовами забезпечення рівності виступають законодавчо прописані гарантії, формування гендерної культури та свідомості, створення за допомогою нормативно-правових актів юридичних механізмів контролю за виконанням приписів, а порядок забезпечення рівних прав та можливостей характеризується закріпленням принципу рівності та заборони дискримінації в Конституції України, впровадження державних та наддержавних

інституцій із забезпечення гендерної рівності, а також імплементація діючих міжнародно-правових механізмів.

А ось у вузькому визначенні предмета гендерного права до уваги беруться суспільні відносини, що виникають у процесі рівноправного статусу жінок і чоловіків[91, с. 75]. Проте, за даного підходу предмет гендерного права втрачає свою ідентичність через постійний взаємозв'язок з іншими галузями права, такими як: конституційною, трудовою, адміністративною, кримінальною тощо.

Також, дещо суперечливим є визначення, що предметом правового регулювання гендерного права варто вважати суспільні відносини щодо встановлення засобів забезпечення рівності прав людини незалежно від статі[106, с. 24]. Оскільки, за даного поєднання змішується розуміння предмета та засобів (інструментів чи механізмів) гендерного права, акцент ставиться не на характеристику суспільних відносин, які складають гендерне право, а на інструменти та механізми, що допомагають його регламентувати. Таким чином, дана галузь права ніби існує лише для застосування правових механізмів (зокрема, Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, введення квот, заборони дискримінацій на законодавчому рівні тощо), а не як комплекс вже існуючих суспільних відносин, які формувались століттями та мають свій правовий ідентифікатор.

Досить влучним є визначення предмета гендерного права за рахунок суспільних відносин в контексті соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людської життєдіяльності[136, с. 13]. Його важливість полягає в його характеристиці, оскільки наразі за умови євроінтеграції даний комплексний підхід не обмежується лише приватним правом, він перетинає та поєднує в собі також публічне та міжнародне право. Соціо-статева взаємодія піднімає одне з досі невизначених питань «гендерної ідентичності», яка має право на існування, проте, все ще не містить юридично-грамотних механізмів зміни статі. Також, його соціальна значимість підвищує рівень гендерно-правової культури, шляхом введення юридичних механізмів захисту та правової процедури поновлення своїх прав.

З огляду на це, узагальнюючи дані наукові обґрунтування предмета гендерного права, пропонуємо охарактеризувати його як визначені законодавчо умови та порядок забезпечення й дотримання гендерної рівності в аспекті його соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людського буття. Таким чином, ми підкреслюємо ідентифікацію гендерного права через об'ємну систему соціально-економічних, політичних, культурних, освітніх та правових відносин, в яких безпосередньо існує та реалізується принцип гендерної рівності та заборони дискримінації за ознакою статі.

Якщо в гендерному праві предмет правового регулювання не викликає певних сумнівів щодо його окреслення, то не досить легкою залишається ситуація щодо виявлення методу правового регулювання, на підставі якого з'ясовується, яким чином регулюються ті чи інші гендерні відносини[91, с. 75]. Дана проблематика виникає, через складність самого гендерного права, оскільки воно тісно взаємодіє та перетинає багато інших галузей права, зокрема: трудове, сімейне, кримінальне, конституційне тощо. Кожна з даних галузей застосовує власний та притаманний лише їй метод правового регулювання, наприклад: трудове право містить диспозитивний метод регулювання, адміністративне та кримінальне – імперативний, при цьому гендерне право взаємодіючи з ними інтегрує в себе обидва методи одночасно.

Таким чином, досить дискусійним є питання щодо методу регулювання гендерного права. Як зазначають Оніщенко Н. та Томашевська М., з одного боку широко використовується диспозитивний метод, а з іншого - значного поширення набула практика імперативного методу[147, с. 4]. Проте, незважаючи на дане поєднання слід говорити про гендерне право як комплексну галузь права, яка має власний предмет правового регулювання, окреслений відповідним видом суспільних відносин та komponує методи правового регулювання, як і притаманно для змішаних галузей права.

Так, наприклад Скакун О. зазначає, що існування в системі вітчизняного права галузі права, які поєднують імперативні та диспозитивні методи регулювання, свідчить про відсутність «чистих галузей» права. При цьому їх

розглядають як комплексні галузі права. Наприклад, у трудовому праві зливаються воедино державні веління (імперативний метод публічного права) і приватний інтерес (диспозитивний метод приватного права), що вказує на змішану природу цієї галузі права та її методів[185, с. 40]. Звідси слідує, що гендерне право не прийнято вважати «чистою» галуззю права, оскільки воно також комбінує в своїй структурі як імперативні методи регулювання так і диспозитивні.

Диспозитивний метод правового регулювання – це свого роду спосіб юридичного впливу, за якого громадяни мають свободу обирати варіанти власної поведінки в межах окресленого закону. Тобто, держава внаслідок своєї правотворчої діяльності встановлює чіткі правила, проте учасники даних правовідносин мають власний вибір: як та в який спосіб діяти.

В аспекті дослідження гендерного права, Оніщенко Н. визначає диспозитивний метод регулювання як надання жінкам цілого спектра прав і можливостей, що забезпечують їх рівність нарівні з чоловіками, а жінки залежно від індивідуальних потреб користуються тими чи іншими правами[147, с. 5]. Проте, в даному визначенні диспозитивного методу правового регулювання в гендерному праві, доцільно також вказати не лише про надання жінкам можливостей, а й чоловікам також, оскільки в національній правовій системі все ще існує проблема нерівності, зокрема щодо військового обов'язку, який для чоловіків є обов'язковим, в той час як для жінок це варіант вибору.

Диспозитивний метод в гендерному праві має свої особливості застосування, наприклад існуванням так званих специфічних дозволів, які отримали назву позитивних дій. Зокрема, відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», позитивні дії – це спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України[161]. Таким чином, позитивні дії - це є правом певного кола суб'єктів, однак не всіх. Так, для державно-владних органів та посадових осіб – це є обов'язок, проте для приватних компаній та організацій в штаті яких є наймані

працівники – це є правом запроваджувати та вживати позитивних дій для запобігання дискримінації, але в разі ігнорування підприємство не нестиме за дані дії відповідальність, лише за умисні види гендерної дискримінації, які за законодавством вважаються правопорушенням. Отже, згідно статті 17 вищенаведеного закону, роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників [161].

В міжнародному праві концепція впровадження позитивних дій займає окреме місце в міжнародній регламентації гендерного права, так “Концепція і практика позитивних дій” постановлена 2001 року в межах Звіту про хід роботи ООН, представленою Спеціальним доповідачем паном Боссайтом відповідно до Резолюції 1998/5 Підкомісії передбачає пунктом 6, що «позитивні дії» (affirmative action) — це часто вживаний термін, але, на жаль, не завжди з однаковим значенням. У той час як для деяких концепція «позитивних дій» охоплюється також терміном «позитивна дискримінація», надзвичайно важливо підкреслити, що останній термін позбавлений будь-якого змісту. Відповідно до сучасної загальної практики використання терміну «дискримінація» виключно для позначення «спірних відмінностей», а термін «позитивна дискримінація» є *contradictio in terminis* (суперечністю у термінах). А пунктом 7 роз’яснено, що термін «позитивні заходи» (positive action) частіше використовується у Сполученому Королівстві та є еквівалентом терміну «позитивні дії». У багатьох інших країнах подібні дії відомі під назвами «преференційна політика», «умовні поступки», «компенсаційний або справедливий розподіл благ», «преференційний режим» тощо. Таким чином, «позитивні дії — це послідовний комплекс тимчасових заходів, спрямованих конкретно на виправлення становища членів цільової групи за одним або кількома аспектами їх соціального життя з метою забезпечення ефективної рівності». Надалі, у пункті 12 вказано роз’яснення, що позитивні дії нерідко є результатом спільного впливу двох факторів: i) існування стійкого стану несправедливості, який не завжди визнається як такий, та ii) чіткого визначення законного права на

допомогу представниками групи, що перебуває в невідповідному положенні[76]. Таким чином, з точки зору міжнародного гуманітарного права позитивні дії виступають як законні, легітимні заходи, спрямовані на знищення історичної несправедливості та вирівнювання соціальних можливостей для цільових груп, які перебувають у несприятливому положенні, що ґрунтуються на нерівності, однак мають чітко визначене право реалізувати власні права та розраховують на сторонню допомогу.

Разом з тим, на перший погляд здається, що національне визначення позитивних дій та міжнародне за своєю суттю схожі, однак міститься головна розбіжність у суб'єктному складі, який вони охоплюють. За національним законодавством, позитивні дії стосуються можливостей лише жінок та чоловіків, в той час як міжнародна регламентація говорить про членів цільової групи до якої входять також трансгендери та небінарні особи, як наслідок розширюючи можливості людей всього світу реалізувати власні гендерні права.

Окрім даних специфічних дозволів, які характеризуються позитивними діями, у гендерному праві існують також і інші, які окреслюються диспозитивним методом правового регулювання. Наприклад, право переривання вагітності вважається виключним правом жінки, та супроводжується існуванням ряду законодавчих норм, що виключають також і право жінки зловживати даним правом, або зашкодити собі. В національному законодавстві – це закріплено в Конституції України (стаття 3), Кримінальному кодексі України (стаття 134), Основах законодавства України про охорону здоров'я (стаття 50), Наказі Міністерства охорони здоров'я України від 24.05.2013 року «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення», а також Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка є частиною національного законодавства.

Одним з підтверджень даного виключного права жінки, стало рішення Європейського суду з прав людини «Boso v. Italy» в 2002 році. Чоловік звернувся до суду та скаржився, що аборт дружини порушує його право за статтею 8

Європейської конвенції прав людини. Проте, Суд визнав скаргу неприйнятною і підкреслив, що коли мати має намір зробити аборт повинні, перш за все, враховувати права матері, оскільки вагітність та рішення про її продовження або переривання найбільшою мірою безпосередньо стосуються її, а також зазначив що в даному випадку аборт було зроблено відповідно до чинного законодавства та з метою охорони здоров'я матері[175]. Таким чином, під час обґрунтувань інтересів потенційного батька та матері майбутньої дитини, вага лежить на стороні жінки, чоловік в даному випадку не має права вето на переривання вагітності.

Імперативний метод правового регулювання містить в собі ряд вказівок до певних дій, від яких суб'єкт правовідносин не має права відступати. Таким чином, в ньому безперечно спостерігається: односторонній характер законодавця, в якому чинні норми чітко визначають права та обов'язки учасників відносин, відсутність обирати як діяти на власний розсуд, захист прав людини державним примусом, який в разі порушень містить як наслідок юридичну відповідальність, а також панування обов'язків над дозволами.

Так, у гендерному праві імперативний метод правового регулювання переважає в нормативному матеріалі галузі, зверненому до суб'єктів, зобов'язаних забезпечувати рівні права та можливості жінок і чоловіків – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації. При цьому охоплюються різні сфери життєдіяльності суспільства - суспільно-політична, інформаційна, соціально - економічна, культурна[91,с. 77]. Зокрема, в статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» вказано, що роботодавець зобов'язаний: створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці; вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі[161]. Звідси слідує, що роботодавець під державним юридичним

примусом, як фактором впливу, зобов'язаний створити справедливо рівну оплату праці як чоловікам так і жінкам, надати можливість суміщати роботу з материнством або батьківством, а також соціальні гарантії цього, вживати заходів для створення безпечних умов праці, особливо до надання жінкам права отримати відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами тощо.

Також, щодо імперативного методу правового регулювання гендерного права, підстава його імперативності, обумовлена його основною ціллю – встановлення рівності прав незалежно від статі, а це, в свою чергу, можливо трактувати як заборону дискримінації за статевою ознакою[106, с. 25]. Оскільки, відповідно до пункту 2 частини 1 статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінацією вважається ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними[163].

Саме тому, імперативний метод правового регулювання, за допомогою юридичних приписів, направлений на заборону вчинення дискримінації за статтю. Наприклад, згідно статті 2¹ Кодексу законів про працю України, забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації[124]. Також, варто зазначити, що заборона дискримінації осіб до різних статей не виключає існування привілейованих відмінностей у правах. Особливо дані відмінності спровоковані біологічними та фізичними характеристиками, які за певних правових ситуацій

неможливо не враховувати. Саме тому, наявність комбінованого типу правового регулювання покликана не просто зрівняти в правах і можливостях чоловіків та жінок, а й передбачити законні випадки, в яких є допустимою відмінність правосуб'єктності між різними статями.

І хоча у вітчизняному гендерному праві за допомогою імперативного методу окреслюється ряд зобов'язань із забезпечення гендерної рівності, проте на відміну від зарубіжного гендерного права цей метод має свої особливості. Раніше, у гендерному праві України імперативний метод не передбачав введення в органах влади та управління, а також на підприємствах обов'язкових квот для представниць жіночої статі[91, с. 77]. Однак, вже 13 листопада 2024 року на розгляд Верховної ради України був поданий Законопроект № 12198 «Про внесення змін до деяких законів щодо забезпечення рівних прав та можливостей громадян із представництва у наглядових радах та органах управління державних унітарних підприємств, господарських товариств та державних банків, комунальних унітарних підприємств», в якому вказано, що до 31 грудня 2030 року кількість представників однієї статі, що відбираються та призначаються на посади членів наглядової ради державного банку, повинна становити не менше 40 відсотків від загального складу наглядової ради, а також у разі, якщо за результатами конкурсного відбору та призначень на посади членів наглядової ради державного банку не було призначено представників однієї статі у кількості, визначеній цією статтею, при наступному конкурсному відборі та призначенні членів наглядової ради державного банку перевага надається представникам статі, якої не вистачає для дотримання представництва у наглядовій раді[158]. Таким чином, вперше в незалежній Україні була введена обов'язковість квот, за якими на посади обирались як представники жіночої так і чоловічої статі, а у разі їх дискримінації при призначенні, вони мали привілеї при обранні наступного разу.

Також, 6 січня 2025 року був поданий аналогічний Законопроект № 12376 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшої гармонізації законодавства про компанії із законодавством Європейського Союзу», в якому один з підпунктів зазначає, що акціонерне товариство при відборі

кандидатів для призначення чи обрання на посади членів ради директорів або наглядової ради або виконавчих органів, повинно забезпечити, щоб під час вибору між кандидатами, які мають однакову кваліфікацію з точки зору придатності, компетентності та професійної продуктивності, пріоритет надавався кандидату недостатньо представленій статі[159]. Тобто, дані нововведення мають за мету дотримання та відновлення гендерного балансу серед представників різних статей в наглядових радах відповідних акціонерних товариств. Наразі, експертиза з питань євроінтеграції визнала, що даний законопроект ніяким чином не суперечить Угоді про асоціацію з Європейським Союзом, однак все ще потребує доопрацювання.

Таким чином, з огляду на наведену загальну характеристику предмета гендерного права характеризуємо його як визначені законодавчо умови та порядок забезпечення й дотримання гендерної рівності в аспекті його соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людського буття. Оскільки, через даний підхід підкреслюється ідентифікація гендерного права через взаємне існування соціально-економічних, політичних, культурних, освітніх та правових відносин, в яких безпосередньо реалізується принцип гендерної рівності та заборона гендерної дискримінації.

Разом з тим, підсумовуючи детальний аналіз методів правового регулювання гендерного права акцентуємо, що для гендерного права притаманною є наявність синергії імперативного та диспозитивного методу, як фактору удосконалення правового регулювання. Дана дихотомія ґрунтується на особливій системі стримувань та противаг, оскільки з одного боку імперативний метод забезпечує обов'язкові до виконання гарантії рівності та заборону дискримінації, а диспозитивний метод надає гнучкості в реалізації принципу рівності через певного роду домовленості. Проте, для того аби диспозитивний метод не формував надто широкі дискреційні повноваження державно-владних органів, юридична відповідальність як основний структурний елемент імперативного методу стримує свавілля та встановлює мінімальний набір гарантій, порушувати, які заборонено.

Отже, спільно, імперативний та диспозитивний методи, формують так званий баланс, який містить як суворий правовий захист від порушень, так і можливість

вибору дій, щодо власної гендерної ідентичності, визнання власних гендерних прав тощо.

2.2. Системно - структурна характеристика національного гендерного права

Наявність суспільних відносин між різного роду статями у суспільстві, обумовлює виникнення певних правових форм впливу на них, задля підтримання загального порядку, рівності та справедливості в державі. Дана форма впливу є юридично сформованим підґрунтям створення системності та структурованості в галузі гендерного права, як відокремленої одиниці загального.

Таким чином, Оніщенко Н., пропонує таку дефініцію поняття «система права» – це обумовлена економічним і соціальним устроєм структура права, що відображає внутрішню узгодженість і єдність юридичним норм і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути[146, с. 31]. Звідси слідує, що система гендерного права визначається характером існуючих в певний проміжок часу гендерних відносин та включає в свою правову структуру галузі, підгалузі, інститути й норми.

Галузь гендерного права складається з правових норм, у певному порядку об'єднаних у правові інститути. Первинною клітиною, або так званою «молекулою» гендерного права є насамперед норма гендерного права як загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене чи санкціоноване правило поведінки, яке впливає на гендерні відносини з метою їх впорядкування. Норма гендерного права є моделлю суспільних відносин у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка відображає інтереси суспільства в розвитку цих відносин[91, с. 65]. Тобто, вказані норми реалізуються в площині гендерних відносин, зокрема їх природне покликання полягає у постійному забезпеченні рівності прав людини та громадянина, незалежно від визначеної біологічної статі та соціального гендеру, заборони будь яких форм дискримінації, несанкціонованого впливу державних органів та суспільства на визначення гендерної ідентичності, здійснення гендерно-правових експертиз в сфері порушень законодавством вказаних гендерних прав тощо.

Таким чином, гендерне право містить різноманітні за своїми характеристиками гендерні норми, які можна класифікувати за різними категоріями. Так, за ступенем узагальнення змісту норми гендерного права поділяються на загальні, спеціалізовані та конкретні норми[91, с. 65]. Загальні норми є певним видом правил, які несуть універсальний, широкий діапазон та поширюються на невизначене коло суб'єктів, правових випадків чи ситуацій.

Серед загальних норм гендерного права провідне місце належить конституційним нормам, оскільки у Конституції України при визначенні прав і обов'язків громадянина законодавець окреслює поняття «громадянин» як кожна особа, яка має юридичний зв'язок з державою, незалежно від визначеної статевої ознаки належності до жінки чи чоловіка. Так, наприклад, в статті 24 зазначається, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками[131].

Свого роду спеціальні норми є нормами гендерного права, які встановлюють правила поведінки лише для чітко визначених випадків, обставин або суб'єктів, та мають тимчасову пріоритетність над загальними нормами, в разі якщо обидві норми регулюють ідентичну ситуацію[91, с. 66]. Таки чином, вони становлять свого роду забезпечення системності та узгодженості у регулюванні гендерно-правових відносин, з метою підвищення їх ефективної регламентації.

Зокрема, серед спеціалізованих норм виділяють:

-норми-принципи, що відображені в Конвенції ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (принцип рівноправ'я статей, принцип недопущення дискримінації (негативної за ознакою статі, принцип застосування позитивних дій (позитивної дискримінації) та ін.))[91, с. 66];

-норми-дефініції, які виражаються в наявності дефініцій до законодавчих понять: «рівні права чоловіків та жінок», «рівні можливості жінок і чоловіків»,

«гендерна рівність», «дискримінація за ознакою статі», «позитивні дії», «домашнє насильство», «гендерно-правова експертиза» тощо[91, с. 66];

-норми-аксіоми, це правові норми, істинність яких є загальновизнаною, та вони не потребують додаткового обґрунтування. Наприклад, визнання спеціального захисту жінок під час вагітності, народження та догляду за дитиною як випадок, що виключає дискримінацію за ознакою статі[91, с. 66];

-норми-презумпції, виражаються у наявності певних припущень про наявність або відсутність відповідних фактів чи обставин, до повноцінного їх доведення. Зокрема, презумпція невинності роботодавця, щодо якого подано скаргу про сексуальні домагання[91, с. 66];

-норми-фікції, є норми, які свідомо визнають неіснуючі законодавчі норми як формально діючі, задля досягнення певних стабілізаційних юридичних цілей[91, с. 66]. Наприклад, існування двох привілейованих статей в кримінальному праві, щодо звільнення від покарання та його відбування, які при наявності однакових обставин, розповсюджуються лише на жінок.

В свою чергу, конкретні норми — регулюють чітко визначені, індивідуальні ситуації та мають вузький характер юридичного впливу. Таким чином, конкретні норми безпосередньо регулюють гендерні правовідносини через встановлення прав та обов'язків, а також заборон та відповідальностей. До прикладу, наявність в змісті Женевських конвенцій 1949 року, норм, які визначають категорії захищених осіб від час ведення воєнних дій (зокрема, поранені, медперсонал, цивільні) та виключний перелік дій при поводженні з військовополоненими задля дотримання їх гендерних прав, відносить їх до переліку конкретних норм саме через настання вузьких правових випадків, які містять окремо передбачену правосуб'єктність, а також передбачених заборон, порушення яких тягне за собою міжнародно-правову відповідальність. Тобто метою існування конкретних норм є безпосереднє впорядкування гендерно-правових відносин, крізь призму чітко встановлених правил поведінки для носіїв права.

Досить різноманітною є палітра даних конкретних норм, зокрема виділяють імперативні та диспозитивні норми. Так, імперативні правові норми закріплюють

положення безумовні до виконання, без права відступу від них та не залишаючи свободи вибору сторонам правовідносин, наприклад, заборона дискримінації за ознакою статі, котра передбачається статтею 6 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”. Фактично, за допомогою імперативних приписів встановлюється певний обов’язок з боку держави та суспільства дотримуватись даних законодавчо визначених ідей, для забезпечення декларативної рівності у соціально-економічному, культурному та політичному житті держави. Також, не можливість відступу від їх виконання, обумовлена існуванням юридичної відповідальності як наслідку порушення їх громадянином чи державою.

Диспозитивні правові норми надають можливість жінкам і чоловікам визначати конкретний зміст свого конституційного права на гендерну рівність, у межах законних способів врегулювати його на свій розсуд. Відповідно, жінки, користуючись рівними з чоловіками виборчими правами, можуть балотуватися до парламенту та бути обраними[91, с. 66]. Таким чином, це є насамперед їх бажання, а не обов’язок вчинити дані дії для поліпшення суспільного життя та забезпечення рівності. Фактично, диспозитивність у правовому регулюванні гендерного права дозволяє враховувати бажання спільноти без гендерного виключення, а також не нав’язує загальних дискримінаційних правил, які могли б призвести до гендерної несправедливості.

Залежно від характеру правового припису, що міститься в нормі, розрізняють дозвільні, зобов’язуючі та заборонні норми. Головним є те, що вони звернені до всіх суб’єктів гендерної рівності, до яких належать фізичні та юридичні особи, держава в цілому. Дозвільні норми гендерного права надають жінкам нарівні з чоловіками можливість реалізовувати весь спектр конституційних прав і свобод людини, наприклад, право на освіту, право на працю, виборче право, право подорожувати, право на справедливую оплату праці тощо[91, с. 67]. Також, важливими дозвільними нормами гендерного права є право на зміну статі, передбачена чинним законодавством, проте обтяжена юридично не грамотною процедурою та визнання психічною хворобою як наслідок. Контраверсійне

поняття, дозволу на зміну статі, в подальшому несе визнання даних дій, як відхилення від нормального психічного стану здорової людини.

Досить суперечливими є дозвільний вид норм, в аспекті права на вільний вибір форми сімейних відносин. Оскільки, лише в 2025 році Верховний Суд України визначив спільне проживання людей однієї статі - сім'єю, при цьому єдиним і фактичним юридичним підґрунтям їх дозволеного юридичного визнання сім'єю є не законодавство, а прецедент суду.

Особливо специфічним для гендерного права є прийом надання в його правових нормах дозволу на застосування окремих тимчасових заходів, які трактуються в гендерному законодавстві як «позитивні дії», що відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» розглядається як спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями чоловіків та жінок реалізувати рівні права надані їм Конституцією України та відповідними законами. Так, наприклад, юридичним особам дозволяється застосовувати позитивні дії для забезпечення рівноправ'я статей[91, с. 67]. Відповідно, до частини 5 статті 16 вищенаведеного закону зазначено, що керівникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців[161]. До даних позитивних дій можна віднести, визначення квоти для жінок та чоловіків на зайняття певних посад, також можливість надання переваги жінкам або чоловікам, при недостатній кількості робочих місць, з огляду на вимоги, які потребує вакантна посада. Не менш важливими є введення курсів підвищення кваліфікації певної статі як посадових осіб на державній службі, надання гнучких умов праці для осіб на піклуванні яких перебуває малолітня дитина тощо.

Прикладом застосування дозвільних норм в міжнародному гендерному праві є Конвенція ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок», де в частині 1 статті 26 зазначається, що прохання про перегляд цієї Конвенції може бути подане в будь-який час будь-якою з держав-сторін шляхом письмового

повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. А в частині 2, вказується, що Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, якщо вона визнає за необхідне вжиття будь-яких заходів, приймає рішення про те, яких саме заходів потрібно вжити щодо такого прохання[125]. Тобто, при ратифікації даної Конвенції, країна-учасниця, розуміє, що має виключне право перегляду даних міжнародно-правових норм, в разі якщо вони порушують або суперечать ряду національних законодавчих актів в сфері гендерного права, тим самим посягаючи на внутрішньо-правове регулювання гендерно-правових суспільних відносин.

Зобов'язуючі норми гендерного права, так само як і дозвольні його норми звернені до всіх суб'єктів гендерної рівності. Проте на відміну від дозвольних правових норм вони наділяють вищезгаданих суб'єктів певними зобов'язаннями із забезпечення гендерної рівності. Так, жінки й чоловіки як фізичні особи зобов'язані виконувати ряд належних юридичних дій гендерної спрямованості, зокрема, у сімейній сфері[91, с. 67]. Наприклад, в статті 68 Конституції України, вказано, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей[131]. Також, в частині 1 статті 55 Сімейного кодексу України зазначається, що дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги. Більше того, в частині 1 статті 90 цього ж кодексу, передбачається, що дружина, чоловік взаємно зобов'язані брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя[179]. Звідси слідує, що обов'язок в структурі гендерного права має широкий суб'єктний склад та має виконуватись задля збереження певної соціальної та гендерної справедливості. Відступ від прямого його виконання несе юридичну відповідальність та розцінюється як протиправне діяння.

Юридичні особи також розглядаються як суб'єкти гендерного права, наділені певним колом зобов'язань із забезпечення гендерної рівності. Наприклад, відповідно до частини 2 статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», роботодавець зобов'язаний: створювати умови

праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; вживати заходів, щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці; вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань[161]. Проте, з огляду на це, варто зазначити, що гендерна політика в державі здійснюється не лише за вектором «top – down» (згори донизу), а й «bottom-up» (знизу догори), коли роботодавець на місцях, досліджуючи гендерну проблематику, формує певний ініціативний підхід, який може виражатись у підвищенні кваліфікації працівників, або додатковому соціальному забезпеченні вразливих груп, зумовлює виникнення зворотного зв'язку з законодавцем, при якому вдосконалюється правотворча діяльність в галузі гендерного права.

Більше того, державні органи також входять в суб'єктний склад, який має зобов'язувальну форму дотримуватись гендерної справедливості та гендерної рівності. Так, зокрема у вищезгаданому Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначається у статті 16, що керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації і професійної підготовки незалежно від статі претендента[161]. Тобто, за допомогою державно-владних органів, зокрема їх обов'язку, в державній службі формується принцип рівних можливостей. За невиконання якого, керівники несуть персональну правову відповідальність, як умисне недотримання вказаного принципу. Більше того, в разі порушення даної законодавчої вимоги, дії будуть кваліфікуватись як дискримінація за ознакою статі.

Також, зобов'язуючі норми гендерного права щодо забезпечення гендерної рівності поширюються в цілому і на державу, яка повинна вживати всіх відповідних заходів щодо ліквідації дискримінації за статевою ознакою. Так, наприклад, відповідно до статті 24 Конвенції ГА ООН «Про ліквідацію всіх форм

дискримінації щодо жінок», яка була ратифікована Україною, передбачається, що держави-сторони зобов'язані вживати всіх необхідних заходів на національному рівні щодо досягнення повної реалізації прав, визнаних у даній Конвенції[91, с. 68]. Відповідно, в разі порушень для держави настає міжнародно-правова відповідальність, яка супроводжується визнанням факту порушення норм гендерного права та повним відшкодуванням шкоди, або наданням офіційних вибачень. Зокрема, одним з випадків, які увійшли в прецеденту практику України, було рішення Європейського суду з прав людини про порушення гендерних прав державними органами України та обов'язком, згідно міжнародно-правової відповідальності, надати компенсацію громадянам за вчинені протиправні дії.

З приводу заборонних норм, то даний вид норм має лише одну головну мету – ліквідацію гендерної дискримінації, що юридично знайшло своє відбиття у встановленні заборони дискримінації за ознакою статі. Так, згідно з частиною 1 статті 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», дискримінація за ознакою статі забороняється. Усі заборонні норми гендерного права конкретизують положення цієї статті[91, с. 68]. Однак, в контексті даних дій, які не вважаються дискримінацією та створюють спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на формування реальної гендерної рівності для всіх громадян країни, існує проблематика не врахування масової історичної емансипації жінок, що існувала століттями. Таким чином, досить важко усунути штучні бар'єри для представників певної групи, які зазнали системних утисків, наприклад при пануванні радянської влади на території України. Позитивні дії мають на меті досягнення реальної гендерної рівності, однак не враховується, що «реальна рівність» — це коли всі мають рівні можливості від початку. Щоправда, хоча процес емансипації жінок і пройшов досить довгий шлях, наразі, все ще, відчувається проблематика «відставання жінок від чоловіків» через суспільні стереотипи та певного роду фінансові обмеження. Таким чином, позитивні дії, виглядають з одного боку як перевага, а з іншого як засіб наздогнати випереджаючих чоловіків у своєму суспільному та професійному розвитку.

Як зазначає науковця Аніщук Н., за функціональною спрямованістю в гендерному праві переважають регулятивні норми, які встановлюють права та обов'язки осіб у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків[91, с. 69]. Регулятивні норми юридично встановлюють межі дозволеної суспільної поведінки, права та обов'язки посадових осіб і держави відносно виконання норм, щодо регламентації гендерної рівності в державі. Здебільшого, основним напрямком даного виду норм є концепція того як потрібно діяти для запобігання гендерної дискримінації в державі. Наприклад, в частині 2 статті 6 Закону України «Про освіту» прийнятого 5 вересня 2017 року зазначено, що освіта в Україні має будуватися за принципом рівних можливостей для всіх[165] .

Наявність охоронних норм у гендерному праві є незначною, що пояснюється її слабкою розвиненістю. Адже гендерне право як галузь права все ще перебуває на етапі свого формування[91, с. 69]. Охоронні норми, забезпечують захист від посягань та безпосередньо порушень принципу гендерної рівності і як наслідок застосовують юридичну відповідальність за гендерну дискримінацію та інші порушення гендерних прав.

Зокрема, в частині 2 статті 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» вказано, що форми дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб, визначені статтею 5 цього Закону, забороняються. Також, частиною 1 статтею 16 закріплено, що особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність[163]. Хоча правотворча діяльність в прийнятті відповідних норм є достатньою для безперешкодно доступу до захисту своїх гендерних прав, однак практична його складова, або так звана процесуальна процедура потребує відносного удосконалення. Наразі наявність корупційного елементу фактично нівелює ідею практичного захисту державою порушених прав своїх громадян, чим формує недовіру до правоохоронних та судових органів як таких.

Також, одним з видів норм окреслених своєю функціональною спрямованістю, є організаційні норми. Вони є нормативною підставою для формування органів, установ і організацій, наділених повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Наприклад, згідно зі статтею 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування визначаються уповноважені особи (координатори), на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків[91, с. 69]. Також, Постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року було затверджено Урядового уповноваженого з питань гендерної політики.

Разом з тим, наступною Постановою Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року було також затверджено Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та створено Відповідальний підрозділ з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Одним із основним завдань якого була координація роботи інших структурних підрозділів органу влади з питань застосування гендерних підходів під час проведення аналізу та оцінювання впливу державної/регіональної політики на жінок і чоловіків, стратегічного планування, організації та моніторингу діяльності (відповідно до компетенції органу влади)[157]. Також, серед юридичних осіб, виявлено, що державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» в умовах існування даного підприємства затвердив «Принципи гендерної рівності в УКРНОІВІ» та «Основні напрями діяльності УКРНОІВІ щодо забезпечення гендерної рівності», які є доступні кожному для ознайомлення на сайті даної організації.

Таким чином, організаційні норми в структурі національного гендерного права є законодавчо визначеним та рекомендованим механізмом щодо реалізації державної гендерної політики. Вони спрямовані не лише на формування та організацію роботи відповідних органів, але й безпосередню їх діяльність, в аспекті визначених посадових обов'язків та інструкцій.

За місцем у механізмі гендерно-правового регулювання розрізняють матеріальні та процесуальні норми. Матеріально-правові норми встановлюють права й обов'язки учасників гендерних правовідносин, а процесуальні – порядок реалізації норм матеріального права, зокрема такі норми визначають порядок відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань. Так, прикладом матеріально-правових норм є право особи на працю та заборона дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від статі, передбачене статтею 2 Кодексу законів про працю України[124]. А процесуальною нормою в даному випадку виступає стаття 237/1 КЗПП України, в якій зазначається виняткове право працівника на відшкодування моральної шкоди від роботодавця у разі, якщо було порушення його законних прав, у тому числі внаслідок дискримінації[124].

Об'єднані між собою правові норми формують інститути гендерного права, які є складовою галузі гендерного права. Інститут гендерного права – це група взаємопов'язаних юридичних норм, що регулюють окремий вид гендерних відносин, сфера дії яких є досить багатоманітною та охоплює різні напрями щодо правового забезпечення та реалізації рівноправ'я статей, а також є елементом системи гендерного права[91, с.70].

Таким чином, інститути гендерного права справляють комплексний вплив на поведінку фізичних чи юридичних осіб у різних сферах суспільного життя, що мають відношення до гендерної проблематики: суспільно-політична (інститут жіночих партій, інститут жіночих громадських організацій), соціально-економічна (інститут охорони материнства), культурна (інститут гендерної освіти), особистісна (інститут права на статеву свободу та статеву недоторканість) тощо[91, с. 70]. Тобто, можемо стверджувати, що інститути гендерного права орієнтуються на поєднання прав людини та їх основний зміст. Відповідно, вони відрізняються певної тривалістю їх виникнення та існування, а також функціонують вони згідно основоположних принципів гендерного права: гендерної рівності, гендерної справедливості, заборони дискримінації за ознакою статі, дозволом введення

позитивних дій, подоланням гендерних упереджень та стереотипів, ствердженням гендерної ідентичності тощо.

Для надання загальної характеристики інститутів гендерного права доцільно їх класифікувати за різними критеріями, які в цілому зводяться до висвітлення проблем гендерної рівності, з одного боку, а з іншого – гендерної дискримінації. Загальним критерієм диференціації інститутів гендерного права є їх поділ на матеріальні та процесуальні, зокрема такий поділ дозволяє окреслити їхню роль і правовій системі. До матеріальних інститутів гендерного права належать:

- інститут прав людини, що включає субінститути загальних рівних прав і свобод людини незалежно від статевої ознаки (зокрема, право на працю, право на освіту) та спеціальних прав жінок і чоловіків, що зумовлені їхніми фізіологічними відмінностями (наприклад, репродуктивні права)[91, с. 70]. Також, до спеціальних прав жінок і чоловіків, які є складовими інституту прав людини, можна віднести й правовий захист материнства та батьківства, як право бути захищеними у певній ситуації. При цьому, вони хоча й здаються загальними, проте за змістом містять додаткові соціальні гарантії та пільги від держави;

- інститут обов'язків, що включає субінститути загальних обов'язків людини відповідно до принципу рівноправ'я статей (наприклад, у п. 4 ст. 53 Сімейного кодексу України закріплене обов'язок дружини й чоловіка спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї) та спеціальних обов'язків жінок і чоловіків, обумовленими їхніми фізіологічними відмінностями (наприклад, у п. 2 ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначається про обов'язкову строкову військову службу для чоловіків, що не вважається дискримінацією за ознакою статі)[91, с. 71]. Також, слід додати, що спеціальні обов'язки можуть бути обумовлені не лише фізіологічними характеристиками, проте й соціальними. Наприклад, до спеціальних гендерних обов'язків обумовлених соціальною роллю батьків, можна віднести й передбачений статтею 180 СКУ, обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття;

- інститут гендерних правовідносин, субінститутом якого є, наприклад, правовідносини між роботодавцем і працівниками у сфері забезпечення рівноправ'я статей (рівна оплата праці, охорона праці жінок як позитивна дискримінація тощо). Варто підкреслити, що в українському гендерному праві інститут гендерних правовідносин у виборчій сфері заперечує існування субінституту гендерного квотування, характерного для Скандинавських та інших країн Європейського Союзу[91, с. 71]. Разом з тим, зазначений субінститут квотування фактично розглядається як такий, що має певний дискримінаційний характер, оскільки принцип «рівності», на який спирається в своєму існуванні гендерне право, передбачає надання чоловікам і жінкам рівних прав за своєю природою. Саме тому він має бути закріплений відразу, законодавчо у справедливий спосіб, без необхідного застосування квот як форми позитивної дискримінації;

- інститут гендерної правотворчості з його субінститутом гендерно-правової експертизи[91, с. 71]. Наразі інститут гендерної правотворчості включає в себе не лише гендерно-правову експертизу, але й антидискримінаційну експертизу на етапі розроблення проектів нормативно-правових актів, а також експертизи на відповідність передбачених ратифікованих Конвенцій України у сфері європейської інтеграції та права Європейського Союзу в гендерно-правовій сфері на етапі подання проекту нормативно-правового акту;

-інститут гендерних правопорушень, що включає, наприклад, такі субінститути, як гендерні злочини (зокрема, торгівля жінками та експлуатація проституції), гендерні проступки (сексуальні домагання, дискримінуюча гендерна реклама тощо)[91, с. 71]. Також, до даного переліку гендерних правопорушень доцільно додати такий підвид гендерних утисків, як домашнє насильство, оскільки понад 80% зафіксованих випадків стосується саме осіб жіночої статі, які через певні соціальні характеристики (наприклад, толерування суспільством насильства як «методу виховання», осуд жінок, які заявляють про насильство тощо) піддаються даному негативному впливу зі сторони чоловіків.

- інститут гендерного правопорядку, наприклад, із субінститутом парламентського контролю за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків[91, с. 71]. Сюди можна також віднести міжнародний моніторинг виконання законів щодо гендерної рівності, надання оцінки щодо ефективності національної політики у цій сфері, а також швидке реагування на даного виду порушення. Так, наприклад, Організація Об'єднаних Націй, стабільно проводить конференції та слухання відносно виконання країнами-учасницями своїх міжнародних зобов'язань в гендерно-правовій сфері.

-інститут гендерно-правової відповідальності, що становить собою юридичну відповідальність за порушення законодавства про гендерну рівність і призводить до соціостатевої дискримінації (наприклад, відповідальність роботодавця за звільнення вагітної жінки)[91, с. 71]. Також, доцільно сюди віднести і відмову у прийнятті на роботу жінки з малолітньою дитиною, через можливі лікарняні у майбутньому у зв'язку з хворобою самої дитини.

Далі гендерно-правові інститути класифікуються на галузеві та міжгалузеві. Галузеві інститути вважаються сукупністю правових норм, які регулюють однорідний вид суспільних відносин у межах відповідної галузі права. А міжгалузеві інститути є сукупністю правових норм, які регулюють вид суспільних відносин, що є спільним для багатьох галузей права.

Так як, гендерне право є комплексною галуззю права, у ній найчисельнішими є міжгалузеві (комплексні) правові інститути, до складу яких входять норми різних галузей права. Наприклад, такий правовий інститут, як праця жінок, досліджується як нормами трудового права, так і нормами гендерного права (у контексті забезпечення рівноправ'я статей працюючих жінок). На сучасному етапі становлення вітчизняного гендерного права наявність його галузевих інститутів є незначною. Зокрема, можна виділити інститут сексуальних домагань, що на даний час в Україні розглядається виключно з позицій норм гендерного прав. Слід також зазначити, що до 2017 року в українському гендерному праві, на відміну від гендерного права країн із паритетною демократією, відсутнім був такий галузевий правовий інститут, як інститут Омбудсмена з рівних можливостей. Наближеним до

нього визначили інститут уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який є міжгалузевим оскільки він регламентувався з одного боку нормами конституційного права (Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»), а з іншого – нормами гендерного права (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»)[91, с. 72]. Проте, спочатку Постановою Кабінету Міністрів України «Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики» від 7 червня 2017 року був затверджений Урядовий уповноважений з питань гендерної політики як посадова особа, на яку покладено функцію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. А вже 9 жовтня 2020 року затверджено Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Таким чином, на сучасному етапі до галузевого інституту гендерного права вважаємо доцільним додати два вищенаведені інститути, наділені окремою компетенцією у сфері регулювання та забезпечення гендерно-правових відносин в Україні.

За іншою класифікацією інститути гендерного права можна поділити на прості та складні. Простий інститут, як правило, невеликий і не містить у собі жодних інших підрозділів (зокрема, інститут сексуальних домагань). Складний інститут, будучи відносно великим, має у своєму складі більш дрібні самостійні утворення, що називаються субінститутами. Наприклад, інститут гендерного насильства, ще включає такі субінститути, як насильство щодо жінок та насильство щодо чоловіків[91, с. 72]. Також, до складних інститутів можна віднести інститут гендерної рівності у трудових відносинах, оскільки він включає як справедливую оплату праці, так і заборону дискримінації на робочому місці, право на відпустку по догляду за дитиною, соціальні гарантії працівника тощо. А, інститут правового захисту від гендерного дискримінації, включає в себе: інститут судового захисту порушених гендерних прав, адміністративно - правові засоби захисту та інститут звернення громадян. Разом з тим, інститут звернення громадян в контексті захисту від гендерної дискримінації містить спеціальну компетенцію, оскільки передбачає звернення до уповноваженої особи - координатора з питань забезпечення рівних

прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні, посадові обов'язки якого наразі виконує Урядовий уповноважений з питань гендерної політики.

Іншою класифікацією правових інститутів гендерного права є їх поділ на регулятивні, охоронні та установчі (організаційні). Регулятивними інститутами гендерного права встановлюються рівні права та можливості жінок і чоловіків у різних сферах гендерних правовідносин[91, с. 72]. До даного підвиду можливо віднести інститут політичного представництва, який створюється шляхом вживання позитивних дій стосовно представників чоловічої статі, при цьому надаючи певну квоту жіночій статі. Також, інститут сімейної рівності встановлює рівність у догляді за дитиною як для батька, так і для матері. Інститут рівного доступу до медичних послуг усуває будь які бар'єри за ознакою статі та надає медичні гарантії для обох статей тощо.

До охоронних інститутів гендерного права належать ті, що спрямовані на охорону, захист гендерних правовідносин[91, с. 73]. Так, відповідно до чинного законодавства України серед охоронних інститутів можливо виокремити такі інститути відповідальності як: конституційна, цивільна, адміністративна, кримінальна та трудова. Відповідно, конституційна відповідальність настає в разі порушення статті 24 Конституції України, в якій зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права, є рівними перед законом та не може бути жодних обмежень за ознакою статі. Таким чином, Конституційний Суд України визнає нормативно-правовий акт неконституційним та розглядає питання про юридичну відповідальність органів державної влади, які його прийняли. Цивільна відповідальність настає при відшкодування моральної шкоди особі, яка постраждала від дискримінації за ознакою статі, що передбачається статтею 11 Цивільного кодексу України. Адміністративна відповідальність, передбачається статтею 173-2 та застосовує санкції за вчинення домашнього насильства. Кримінальна відповідальність встановлюється Кримінальним кодексом України за тяжкі види злочинів, такі як: домашнє насильство (стаття 126-1), торгівля людьми (стаття 149), примушування до шлюбу (стаття 151-2), ряд злочинів сексуального характеру (статті 152 – 156), порушення рівноправності громадян залежно від їх

расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (стаття 161). Наступний вид – трудова відповідальність, настає у разі застосування роботодавцем дискримінаційних заходів за ознакою статі та передбачається статтею 265 Кодексом законів про працю України. Таким чином, охоронні інститути гендерного права, за рахунок існування норм, які містять різного виду санкції за порушення гендерних прав, спрямовані на захист даних прав у разі їх порушення та тим самим застосовуються й у вигляді превентивних заходів запобігання гендерної дискримінації.

Установчі або так звані організаційні інститути гендерного права – це ті інститути, що закріплюють, засновують, визначають правове становище (статус) тих або інших органів, організацій, посадових осіб, наділених компетенцією забезпечувати рівні права та можливості жінок і чоловіків[91, с. 73]. Таким чином, до установчих інститутів гендерного права слід віднести інститути:

- органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які поряд із різними напрямками своєї діяльності наділені повноваженнями й у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків[91, с. 73]. Відповідно це є: Верховна Рада України, Уповноважений Верховної ради з прав людини, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Комітет з питань прав людини, деокупації та національних меншин, національна поліція, судові органи, сільські, селищні та міські ради тощо;

- спеціалізованих державних органів та установ, що безпосередньо займаються поліпшенням становища жінок і питанням рівності жінок і чоловіків[91, с. 73]. Наприклад, сюди можна віднести Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості» та координатори з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- освітніх установ та інших юридичних осіб (підприємств, організацій та установ усіх форм власності), керівники чи уповноважені ними органи яких зобов'язані створювати рівні можливості жінок і чоловіків, запобігти проявам

переслідування, сексуальних домагань або дискримінації за ознакою статі[91, с. 73];

- об'єднань громадян, метою яких є сприяння впровадженню рівних можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства (політичні партії, громадські організації тощо)[91, с. 73]. До даного виду інституту відносяться: платформа «Український жіночий конгрес», фонд «Ла Страда - Україна», громадські організації «Успішна жінка», центр «Жіночі Перспективи» тощо.

З огляду на це, гендерне право являє собою певного роду систему, яка за своєю структурою є досить різноманітною та об'ємною, при цьому вона все ще розвивається та з часом додає нові структурні елементи. Наразі, в систему гендерного права входять матеріальні підрозділи, які обґрунтовують наявність гендерних прав та обов'язків, їх законодавче закріплення та види гендерних порушень. А також, процесуальні підрозділи, які містять в собі юридичні засоби захисту, механізми та процедуру відшкодування моральної шкоди за дискримінаційні дії за ознакою статі тощо.

За результатами наукового аналізу у національному гендерному праві виділяємо такі його структурні елементи як норми та інститути із субінститутами. За своє функціональністю дані структурні одиниці є багатоманітними та містять в собі безпосередні й дотичні сфери гендерного правового регулювання задля забезпечення рівності чоловіків та жінок в державі. Таким чином, норми гендерного права носять здебільшого спеціальний характер та містять правові гарантії й механізми, спрямовані на усунення фактичної гендерної нерівності в суспільному житті. Прийняття спеціальних законодавчих актів, свого роду ніби спрощує регламентацію даного виду суспільних відносин, проте через проблематику з наявністю колізій та суперечностей робить законодавче регулювання незаконними та таким, що суперечить Конституції.

Загалом, характерним для інститутів гендерного права – є фактичне домінування матеріальних інститутів над процесуальними. Процесуальна процедура захисту гендерних прав все ще є недостатньо розвиненою, що значно

ускладнює доведення гендерної дискримінації, через значну бюрократизацію під час судової процедури та відсутність самої спеціалізованої процедури.

Зазначимо, що характерною особливістю гендерного права є наявність у ньому міжгалузевих інститутів, що зумовлено його комплексним характером та широкою сферою охоплення. Тісний зв'язок із різними галузями права забезпечує йому всеосяжність у регулюванні суспільних відносин та охоплення широкого кола правових питань. Таким чином, в гендерному праві знайшли місце для існування регулятивні, охоронні та установчі інститути.

Разом з тим, сукупність вищенаведених норм та інститутів гендерного права формує відповідний правовий режим забезпечення гендерної рівності в суспільстві, зміст якого складають наявність притаманних даній галузі права правових категорій таких як: гендерна рівність, яка є закріплена законодавчо в статті 1 ЗУ “Про забезпечення рівних прав та можливостей” та регламентує надання рівного правового статусу та рівних правових можливостей чоловіків та жінок, однак має бути удосконалена з питань небінарності та трансгендерності. Наступною категорією виступає - недискримінація за ознакою статі, котра регламентується чинним законодавством та встановлює вичерпну кваліфікацію дій, які вважаються актом неправомірних дій, оскільки посягають на гендерні права людини. Також, важливою для наукового визначення категорією виступає гендерна дискримінація, котра наразі законодавчо не визначена як окреме правове поняття, однак ілюструє рівень гендерної свідомості законодавця. Така категорія як гендерні стереотипи формує важіль гальмування прогресивного розвитку гендерного права в Україні, проте стимулюють довести зворотне на конкретних прикладах, які формують правотворчу базу, наприклад, надання чоловікам права на декретну відпустку. Важливою категорією виступає рівність можливостей, котра в певному проміжку часу ілюструє відповідні рівні результати чоловіків та жінок, які є наявні в соціальному, політичному та культурному житті країни. Однією з дискусійних категорій гендерного права є позитивні дії, які з одного боку акцентують на забезпеченні гендерної рівності шляхом введення спеціальних тимчасових заходів, наприклад надання пільг, введення квот та ін., а з іншого формують хибне

уявлення, що без легітимних утисків, рівності в ідеальному її значенні не досягнути. Категорія, котра потребує глибокого осмислення, в умовах існування сучасного, прогресивного, сприятливого до акультурації світу, становить гендерно обумовлене насильство. Досить суперечливою в умовах правової регламентації виступає така категорія гендерного права як гендерна ідентичність та гендерне самовизначення, оскільки норми, які регламентують дане питання в національному законодавстві присутні, однак некоректно сформовані з точки зору орієнтації на права людини та верховенство права. Новітньою категорією гендерного права виступає гендерний мейнстрімінг як швидка та загальна інтеграція рівних можливостей в усі державні сфери без виключень.

Відповідно, в контексті правового режиму з наявними категоріями, гендерне права слід визначити як комплексну галузь права, котра має окрему правову регламентацію та складається з відповідних норм, що регламентують права і обов'язки суб'єктів, шляхом постановлення дозволів, заборон та обмежень, а також містить ряд інститутів, які відповідають за дотримання належної процедури реалізації, охорони та захисту гендерних прав.

Отже, система гендерного права є симбіозом різного роду гендерно-правових норм та інститутів, які об'єднані між собою основною ідеєю - досягнення гендерної рівності. Його комплексний характер виявляється у наявності як матеріальних норм так і процесуальних, що конкретизує сферу його впорядкування. Дані норми та інститути з субінститутами формують своєрідний правовий режим, котрий встановлює особливий порядок регулювання гендерно-правових відносин, крізь призму визначених категорій гендерного права. Саме через гнучкість гендерного права та виникнення нових інститутів та охоронюваних прав, його структура постійно потребує наукового аналізу та теоретичного обґрунтування, шляхом виокремлення нових класифікацій та підходів до розуміння системи.

2. 3. Елементний склад гендерно - правових відносин у правовій системі України

Розглядаючи питання про структуру будь-яких суспільних та правових відносин, потрібно виходити з його ядра, або так званих основних складових

одиниць, які формують його відокремлену структуру. Гендерно-правові відносини не є виключенням, оскільки є видом суспільних відносин та регулюються відповідними нормами, зміст яких встановлюють узгоджені юридичні права та обов'язки учасників.

Таким чином, головними ознаками гендерно-правових відносин, є те, що вони вважаються різновидом суспільних відносин, через історичну емансипацію та їх довготривале визнання. Фактично демократичне їх регулювання виникло винятково через існування законодавчих норм гендерного права. Також, однією з головних структурних одиниць є суб'єкт гендерного права, оскільки без нього існування даного виду правовідносин неможливе. Наявність юридичного зв'язку між учасниками гендерних правовідносин, обумовлене існування взаємозалежного «я маю право – ти маєш обов'язок». Також, даний вид правових відносин має обґрунтований вольовий та свідомий характер, котрий виражається у наявності конкретного бажання особи реалізувати свої гендерні права. Дані правовідносини, виникають, як з приводу матеріальних благ (наприклад, справедливої оплати праці, соціальних виплат тощо) так і нематеріальних (зокрема, подолання гендерних упереджень щодо жінок, парламентського представництва в країні, подолання сексуального та домашнього насильства тощо). Невід'ємною ознакою гендерно-правових відносин є те, що вони законодавчо охороняються, забезпечуються юридичним примусом та компенсуються згідно закону.

Таким чином, слід детальніше розглянути самий склад гендерно-правових відносин. Зокрема, представники одеської школи права: Крижановський Ф., Крестовська Н., Матвєєва Л., Скуріхін С., Іванчук В. визначають, склад або так звану структуру правовідносин, як основні елементи правовідносин і спосіб юридичного зв'язку між ними з приводу соціального блага або забезпечення певних інтересів[133, с. 64]. Звідси слідує, що структуру гендерних правовідносин складають фактично об'єкт, суб'єкт та зміст, оскільки без даних компонентів існування такого роду відносин юридично неможливе.

Суб'єктний склад утворюють як мінімум, два представники, один з яких є уповноваженою особою (носієм права), а інший – зобов'язаною особою (носієм

обов'язку)[133, с. 64]. Таким чином, пропонуємо деякі види класифікації суб'єктів гендерного-правових відносин згідно чинного національного законодавства.

За функціональною роллю у гендерних правовідносинах, згідно Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» можна виокремити:

- владні суб'єкти, згідно статті 7 їх можна визначити як, органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, зокрема: Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування[161];

- дорадчі, згідно статті 7, передбачені як уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, визначені в складі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування[161];

- індивідуальні, жінки та чоловіки, відповідно до статті 3 для яких здійснюються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей[161]. А також, до індивідуальних суб'єктів слід віднести й насамперед громадян України, які згідно статті 7/1, є визначені суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі [64].

За віковим статусом суб'єктів гендерних правовідносин згідно Сімейного Кодексу України, можна виокремити:

- дорослі, особи чоловічої та жіночої статі, які досягли 18-ти років та мають повну дієздатність;

- діти, згідно частини 1 статті 6, особи, які не досягли повноліття (18-ти років).

Згідно визначених національним законодавством біологічних відмінностей, суб'єктний склад можна виокремити:

- чоловіки, особи, здатні до мускульної роботи та сильних фізичних навантажень, що законодавчо підтверджується статтею 10 Закону України «Про охорону праці», в якій вказано про заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми[166];

- жінки, особи здатні до репродуктивної функції, що підтверджується статтею 179 Кодексу законів про працю, в якій зазначається, що на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів - 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів[124].

Відповідно до гендерних переконань особи, доцільно виокремити класифікацію суб'єктів гендерного права за гендерною ідентичністю:

- особи, що ідентифікують себе як чоловіки та згідно частини 2 статті 49 Цивільного кодексу України мають внесені відомості до акту цивільного стану про народження фізичної особи, встановлення її походження, зміну імені тощо[189].

- особи, що ідентифікують себе як жінки та аналогічно вищенаведеній статті мають відомості в актах цивільного стану, що підлягають державній реєстрації;

- особи, з трансгендерним досвідом, або ті, що перебувають у процесі юридичного переходу, котрі згідно Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 05 жовтня 2016 року мають медико-біологічні та соціально-психологічні показання.

Серед обов'язків суб'єктів державно-владних повноважень також можна виділити окрему спеціалізацію, яка характеризується наявністю окремої компетенції у сфері гендерної політики, таким чином серед них розглядаємо:

- орган контролю, до якого можна віднести Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, який згідно Положення про Урядового уповноваженого

з питань гендерної політики від 7 червня 2017 року, має функцію з організації здійснення Кабінетом Міністрів України повноважень у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та проведення моніторингу щодо врахування КМУ принципу гендерної рівності під час прийняття нормативно-правових актів[171];

- орган координації, до якого відноситься Радник з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, відповідно до Типового Положення про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі від 9 жовтня 2020 року, він консультує і вносить керівнику органу влади та уповноваженій особі (координатору) пропозиції щодо реалізації державної політики з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (відповідно до компетенції органу влади), протидії насильству та дискримінації за ознакою статі[168].

Таким чином, згідно вищенаведеному, під суб'єктами гендерно-правових відносин слід розуміти безпосередньо усіх учасників, які не лише беруть участь у реалізації та захисті гендерних прав і обов'язків, а також фактично формують гендерну політику та координують її задля забезпеченням гендерної рівності.

В свою чергу, об'єктом правовідносин виступає реальне благо, із приводу якого суб'єкти вступають у правовідносини. Відповідно, можна охарактеризувати дане благо як соціальні цінності, відносно яких суб'єкти реалізують своє право. Традиційно наука їх поділяє на матеріальні і нематеріальні цінності[133, с. 64-65]. Таким чином, об'єкт гендерних правовідносин ми можемо інтерпретувати як нематеріальні цінності, наприклад право на гендерне визнання, поваги до гендерної ідентичності та гендерних переконань тощо, так і матеріальні цінності, які виражаються у праві на справедливу оплату праці, відшкодування матеріальної шкоди, за порушені гендерні права, зокрема в разі застосування гендерної дискримінації під час працевлаштування тощо.

Досить цікавим постає той факт, що прямо об'єкт гендерних правовідносин не закріплений законодавчо, його можливо виділити та проаналізувати лише

шляхом дослідження національних нормативно-правових актів та правотворчої діяльності законодавця.

Отже, розпочнемо з головного закону нашої країни – Конституції України, яка в статті 24 закріплює, такі реальні цінності, які можна відразу виокремити в групи:

- нематеріальні: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці; застосування спеціальних заходів щодо охорони праці і здоров'я жінок; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; надання правового захисту, моральної підтримки материнства і дитинства[131];

- матеріальні: надання винагороди за працю; встановленням пенсійних пільг; надання матеріальної підтримки материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям[131].

Також, серед нематеріальних цінностей, які складають об'єкт гендерних правовідносин за Конституцією та долають гендерні стереотипи є закріплені в статті 51 ідеї того, що кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї [131].

Наступним досить цікавим нормативно-правовим актом для дослідження об'єкту гендерних відносин закріплених законодавчо є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», про який ми неодноразово зазначали, як про перший спеціальний закон ухвалений парламентом незалежної України. Так ось, в статті 3 вказані основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в країні. З огляду на аналіз даної статі, об'єкт гендерних правовідносин можна охарактеризувати як певного виду умови, при яких жінки та чоловіки реалізують свої права і можливості однаково.

Наприклад, утвердження гендерної рівності виступає об'єктом гендерних відносин так як стосується всіх видів суспільних відносин, оскільки закріплює принцип рівності. Недопущення дискримінації встановлює умови при яких заборонена дискримінація за ознакою статі в трудових, політичних та освітніх

галузях, де фактично найчастіше з'являється фактор дисбалансу. Позитивні дії виокремлюють проблематику існуючих гендерних правовідносин та через наявність умов для їх усунення, виступають об'єктами, зокрема, через політику введення виборчих квот. Запобігання насильству виступає однією з головних умов існування здорових сімейних та суспільних відносин загалом, утворюючи ряд превентивних заходів задля досягнення бажаного блага. Рівна участь у прийнятті рішень є об'єктом гендерних відносин, через наявність історичної емансипації, за умов існування політичної справедливості та можливості доступу до управлінських функцій.

Не менш цікавим є два пункти, які стосуються не лише гендерних правовідносин як таких, проте й сімейних також. Наприклад, поєднання професійних і сімейних обов'язків виступає об'єктом даного виду відносин, через те, що виокремлює баланс сімейних і професійних ролей, як матеріальних та нематеріальних цінностей гендерного права. А також, підтримка сім'ї виступає об'єктом, так як містить в собі напрям державної політики (або відповідні умови, котрі створює держава) для забезпечення гендерної рівності у сфері сімейних відносин.

Більше того, напрям державної гендерної політики визначений як просвітницька діяльність виступає об'єктом гендерних відносин, оскільки фактично формує цінності, які є основоположними для ідеї гендерного права.

Таким чином, після аналізу даного закону, ми можемо охарактеризувати об'єкт гендерних правовідносин не лише як соціальні цінності в суспільних відносинах, а фактично й умови при яких дані цінності можуть існувати суспільством та підтримуватись ним.

Наступним нормативно-правовим актом в якому можна виокремити та проаналізувати об'єкт гендерно-правових відносин є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Так, в частині 1 статті 4 зазначено, що дія даного закону поширюється на такі сфери суспільних відносин: громадсько-політичну діяльність; державну службу та службу в органах місцевого самоврядування; правосуддя; трудові відносини, у тому числі застосування

роботодавцем принципу розумного пристосування; охорону здоров'я; освіту; соціальний захист; житлові відносини; доступ до товарів і послуг та на інші сфери суспільних відносин[163]. Таким чином, об'єктом гендерних відносин в даному випадку виступають ідеальна рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, правовий захист від дискримінації за ознакою статі (стаття 5 закріплює форми дискримінації: пряма та непряма), недопущення застосувань гендерних обмежень чи привілеїв та можливість вільно реалізувати гендерні права без стереотипів чи навіть упереджень.

Тобто, у цьому законі фактично прямо зазначаються види дискримінації що становлять об'єкт гендерних правовідносин, наприклад: обмеження отримання роботи через стать чи несправедлива оплата праці, відмова у підвищенні на службі через сімейний стан або материнство, лоялізація харасменту тощо. Тобто, ідея дослідження крізь призму даного закону полягає не лише в аналізі правового забезпечення реалізації рівності жінок і чоловіків, а насамперед безпосередньої процедури захисту від дискримінації за ознакою статі.

Не менш важливим є виділення об'єкта гендерних відносин, через ратифіковані міжнародно-правові джерела права, зокрема Конвенції Організації Об'єднаних Націй, які згідно Закону України «Про правотворчу діяльність» вважаються чинним національним законодавством.

З огляду на це, першочергово уваги потребує Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року, яку Україна ратифікувала та імплементувала в національне законодавство 6 жовтня 1999 року. Стаття 3 зазначає, що держави-сторони вживають в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками[125]. Звідси слідує, що об'єктом гендерних відносин виступає не природна рівність з огляду на історичну емансипацію, а штучно виокремлені права жінок, що на думку міжнародної спільноти систематично піддавались утискам з боку державно-владних органів та

осіб чоловічої статі. Тобто, гендерну рівність, в даному аспекті обґрунтовано як об'єкт гендерних відносин крізь призму соціальних цінностей щодо яких вчиняються злочинні дії.

Таким чином, об'єктом виступають покоління прав людини проте з урахуванням реальної позиції жіночої статі в суспільстві загалом, зокрема громадянські та політичні права, такі як: право обирати та бути обраним, обіймати державні посади, бути учасником формування державної політики; економічні (право на справедливую оплату праці), соціальні (соціальне забезпечення та страхування), культурні права (право подорожувати); сімейні права (бути рівним партнером у шлюбі, вихованні дітей, виборі прізвища при одруженні); сексуальні та репродуктивні права (право особи на вільне прийняття рішень щодо свого сексуального життя, право вирішувати питання про народження дітей та коли, право бути захищеним державою від сексуального насильства та домашнього) тощо. З огляду на це, об'єктом гендерних відносин виступає бажана ідеалізована гендерна рівність, яка реалізується механізмами подолання гендерної дискримінації у всіх сферах суспільного життя.

Досить важливим для дослідження міжнародно-правовим актом, ратифікованим Україною є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 20 червня 2022 року. Новизна, яку несе в собі дане джерело права виявляється розумінні поняття «жінки», який охоплює осіб жіночої статі віком до 18 років та закріплений у пункті «f» статті 3[169]. Таким чином, підкреслюється особлива вразливість дівчат віком до 18-ти років та безпосередньо об'єктом гендерних відносин в даному випадку виступає жінка як особа відокремлена біологічними характеристиками, які вважаються такими, що їй належать від народження та є незалежними від віку, тим самим включаючи дівчат, які ще не досягли повноліття. Також, права даних груп на правовий захист від різних форм гендерно-зумовленого насильства є пріоритетним напрямом та характеризується теж як об'єкт гендерно-правових відносин. Відтак, даним формулюванням привертається увага безпосередніх гарантій безпеки та підтримки для дітей, які перебувають у

держав, котрі характеризуються тісними взаємовідносинами між державою та релігією, при яких релігія має вплив на законодавче та державне управління, зокрема це стосується релігійних країн, в яких є проблематика примусу осіб жіночої статі до шлюбу, сексуального насильства дітей та каліцтва жіночих статевих органів під егідою «чистоти» та «честі» дівчини, проте фактично визнане міжнародної спільнотою як форма насильства щодо жінок і дівчат, яка несе кримінальну відповідальність.

З огляду на це слід зазначити, що Стамбульська конвенція визначає вік жінок до 18 років як один з характерних якостей об'єкта гендерних відносин, а саме правовий статус неповнолітніх осіб жіночої статі. Тобто, рівність гендерних прав і свобод, що передбачає заборону будь-яких форм дискримінації та насильства, забезпечується з урахуванням не лише статевої належності особи, а й її віку, який обумовлює конкретний рівень емоційної, психологічної та фізичної вразливості особи.

Внутрішньою стороною гендерних правовідносин, яка відображає зв'язок учасників даних правовідносин виступає зміст. Таким чином, зміст гендерних правовідносин окреслюється як система суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників, які виокремлюють межі та види взаємодії між ними та законодавчо гарантуються державою шляхом правового примусу.

З огляду на це, розрізняють юридичний і фактичний зміст правовідносини. Фактичний зміст – конкретні дії учасників правовідносини, у яких реалізуються їхні права й обов'язки. Юридичний зміст являє собою суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин[133, с.65]. Так, наприклад, юридичний зміст гендерних правовідносин становить право найманого працівника (жінки чи чоловіка) на рівну та справедливу оплату праці, надання декретної відпустки чи соціального страхування в разі настання соціальних ризиків, а обов'язок роботодавця є пряма вказівка заборони та недопускання дискримінації за ознакою статі. А, ось фактичний зміст гендерних правовідносин виражається у конкретних діях фізичної особи, посадової особи, державно-владних органів, що в свою чергу відповідають або порушують законодавчо закріплені права й обов'язки. До

прикладу, при застосуванні домашнього насильства до жінки чи чоловіка, жертва звертається до правоохоронних органів, діючи з метою захисту своїх порушених прав та дані органи або діють в інтересах постраждалої особи, надаючи юридичну та соціальну підтримку, або нівелюють даний інцидент, ігноруючи та роблячи даний вид злочину - штучно латентним.

Разом з тим, зміст гендерних правовідносин відображає сукупність прав, обов'язків та конкретних дій учасників, які існують задля забезпечення гендерної рівності та захисту від дискримінації й насильства за ознакою приналежності до певної статті. Також, за допомогою так званого семантичного методу графічного зображення, можна інтерпретувати даний елемент як широке коло відносин, котрі включають і такі види як: кримінальні, адміністративні, цивільні тощо. Зокрема, в аспекті захисту від гендерно обумовленого насильства, дані відносини є частиною змісту кримінальних відносин, заборона застосування дискримінаційних норм та нагляд за їх дотриманням, є частиною адміністративних відносин, рівність сімейних, майнових чи трудових прав є елементом цивільних, трудових правовідносин тощо.

Таким чином, зазначаємо, що під час дослідження структурних гендерно-правових відносин, була запропонована класифікація суб'єктів, зокрема виділення їх за функціональною роллю у правовідносинах, віковим статусом, належності за біологічними показниками, гендерної ідентичністю та наявністю спеціальної компетенції у сфері гендерної політики. Згідно чинного національного законодавства, суб'єкти гендерних відносин включають в себе: фізичних осіб (громадян України), державно – владних органів, органів місцевого самоврядування, державних органів відповідної компетенції в галузі гендерного права.

Окремо було проаналізовано проблематику виокремлення суб'єктів за гендерною ідентичністю, котра зараз ще формується, євроінтегрується та закріплюється на національному рівні. Проблематика, постає в тому, що законодавчо не закріплюється виокремлення біологічної різниці між ознаками чоловічої статі та жіночої, як загального правила, при цьому бажання змінити стать

відповідно до медичних показників є початком визнання особи недієздатною за розладом психічних хвороб.

Сформульовано характерну особливість об'єкта гендерно-правових відносин, зокрема, питання його прямого закріплення і однозначного його юридичного визначення. Різноманітність законів, які регламентують гендерне право, надала нам розширений перелік цінностей, які в сукупності становлять бажане благо. Зокрема, це стосується як матеріальних так і нематеріальних цінностей, які в єдності становлять те бажане та ідеальне, до чого прагне в своєму існуванні гендерне право.

З огляду на викладене, безпосередньо зміст як один з ключових елементів гендерних правовідносин було науково інтерпретовано як всеосяжний елемент правової системи, через призму вираження його зв'язку правового регулювання у різних правових відносин.

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНО - ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Правова характеристика гендерного право в романо-германській та дочірніх правових сім'ях

На тлі довгочасного існування різних цивілізацій та культур, які дали початок сучасним світовим країнам, процес акультурації права віднайшов місце в актуальних правових сім'ях, які шляхом запозичення та трансформації виокремили ключові характерні риси приналежності та класифікації певного виду правових систем.

Загалом, ще у 20-ті роки ХХ століття в радянській юридичній літературі «правова система» трактувалася досить широко (як правова реальність), і виводилося це поняття не з юридичних норм, а і з соціальних функцій як елементів структури права, правової ідеології, правовідносин. Однак, вже в наступних десятиліттях правова система зазнала уточнення, розглядалася у зведеному вигляді і фактично ототожнювалася з правом. У науковій літературі з'являлись наукові праці, автори яких намагались трактувати поняття «правова система» більш широко: не лише як сукупність юридичних норм, а й правовідносин[121, с. 36]. Таким чином, враховувались не лише формальні норми, а й практичні, наявні відносини між носіями права. З одного боку, це дозволяє надати оцінку того, як закони справді реалізуються на практиці, а не лише декларативно. Даний підхід, також обґрунтовував соціальну значущість зв'язку права та суспільства, обґрунтовуючи, що право реально існує та формується через відносини людей. Однак, широке трактування правової системи, розмивало межі та стирало чітку характеристику поняття «правової системи» як наукового.

Введене у юридичну науку на початку 80-х років ХХ століття поняття «правова система» формувалось за аналогією з «політичною системою» у політології та «економічною системою» в економічній теорії. Зокрема, за Скаун О., правова система – це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають внаслідок такого регулювання[152, с. 48]. Таким чином, в

даному визначенні йдеться про цілісну систему правових явищ, яка формується та відтворюється через законодавче регулювання суспільних відносин в державі.

За визначенням Оніщенко Н., під правовою системою слід розуміти систему всіх юридичних явищ, які в ній існують, і вона є результатом її історичного розвитку, специфічних умов її існування та викликів, з якими вона стикається. У цьому аспекті правову систему можна розглядати як об'єктивно сформовану сукупність правових явищ, притаманній державі[152, с. 49]. Звідси слідує, що правова система як поняття, яке не є статичним, постійно змінюється та формується під впливом ряду факторів, зокрема: глобалізація, міграція, соціальні та збройні конфлікти, війна, боротьба за права людини та гендерні права тощо. Державні юридичні інститути, норми та практики, стикаючись з даними проблемами знаходять альтернативні правові рішення, які в результаті удосконалюють правову систему.

Так як, правова система – явище національне, а кількість існуючих наразі країн світу дорівнює кількості правових систем, постає необхідність їх об'єднання та класифікації. Зокрема, правова сім'я визначається як сукупність національних правових систем, які мають спільні риси, що свідчить про їхню суттєву схожість. Представник львівської школи теорії та філософії права, Рабінович П. наголошує, що правова сім'я – це узагальнююча теоретична модель правового змісту, яка має штучний характер, будучи результатом наукової класифікації та відображаючи загальні й особливі риси національних правових систем[172, с. 14]. Отже, правові системи, які є подібними за своєю структурою та фундаментальними ознаками формують вид однієї правової сім'ї та мають схожі джерела права, законодавство, принципи права, правозастосовну практику тощо.

Правова система України від початку її незалежності орієнтується на романо-германську правову сім'ю, головною ознакою якої є написаний закон як основне джерело права країни, а також велика роль кодифікованих актів, які регламентують та регулюють усі суспільні відносини держави. Таким чином, постає потреба в детальному дослідженні гендерного права правових систем світу в романо-германській правовій сім'ї за допомогою порівняльно-правового методу.

Романо-германська правова сім'я, серед наявних на даний час правових груп, займає особливе місце і має особливе значення для розвитку юридичної теорії та практики. Вона є результатом еволюції, продовження римського права, і на думку вчених, вона є першою сім'єю, з якою ми зустрічаємося в сучасному світі[114]. Під час аналізу історичних передумов виникнення гендерного права як окремої галузі права, ми звертали увагу на те, що першим кодифікованим актом, в якому регламентувались права чоловіків та жінок був «Corpus iuris civilis», який складався з: зібрання імператорських указів, збірнику праць римських юристів, навчальних підручників для юристів-початківців та новел законів, які видавались вже після 534 року.

Серед характерних особливостей, які властиві лише романо-германській правовій сім'ї виділяємо: органічний зв'язок із римським правом; утворення та формування романо-германського права на основі вивчення римського права в італійських, німецьких і французьких університетах; яскраво виражена доктринальність і концептуальність у порівнянні з іншими правовими сім'ями; у системі джерел права закон має особливу, домінуючу роль; абстрактний характер норм права; яскраво виражений кодифікований характер; поділ на публічне й приватне право; відносно самостійне існування цивільного та комерційного (торговельного) права[174, с. 80]. Наведені характерні риси романо-германської правової сім'ї не вичерпують усіх можливих особливостей, проте формують первинне уявлення щодо даної найстарішої, існуючої правової сім'ї. Хоча від занепаду римської імперії минуло більше тисячі років, світові національні правові системи, які складають дану правову сім'ю, існують у єдності приватного та публічного права: формуючи відповідні законодавчі норми, узагальнюючи орієнтовані демократичні принципи для гармонізації суспільних відносин та безпосереднього захисту прав людини, створюючи правові інститути для механізму юридичного контролю, а також виокремлюючи галузі права для надання подальшої оцінки, щодо регулятивного потенціалу та практичного застосування.

За останніми підрахунками в систему романо-германської правової сім'ї входить 120 країн світу, представниками яких є: Європа, Азія, Африка, окремі

регіони Америки та Океанія. Перші кроки до визнання гендерних прав та принципу рівності зробили саме держави-вихідці з Європи: Франція та Німеччина.

Таким чином, початкові спроби визнання повної соціальної і політичної рівноправності жінок були зроблені за часів Великої французької революції у 1791 році, як наслідок Національним зборам був представлений нормативно-правовий акт «Декларація прав жінки і громадянки», котрий проголошував ідею рівності та визнання жінок повноправними членами суспільства. Однак, дана ідея була відкинута, і тільки 21 квітня 1944 році, завдяки Ордонансу (нормативно-правовий акт Тимчасового уряду Французької Республіки) жінки отримали право обирати та бути обраними. Більше того, Франція однією з перших в Європі прийняла в рамках національного законодавства правові антидискримінаційні закони, спрямовані на досягнення рівності між жінками і чоловіками в політичному житті, зокрема, у 2000 році був прийнятий Закон про забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до депутатських мандатів і виборчих функцій. В жовтні 2010 була затверджена перша стратегія дій, спрямована на реалізацію Резолюції ООН «Жінки, мир і безпека» у повсякденне життя країни. Надалі, в 2012 році був створений урядовий орган - Міністерство з прав жінок, однак у 2016 році, під час реорганізації, воно було об'єднано з Міністерством сім'ї, дітей та прав жінок. Більше того, у 2024 році, коли парламент ухвалив поправку до Конституції, яка гарантує право жінок на аборт, Франція стала першою країною, яка юридично закріпила дане право на конституційному рівні[187]. Станом на 2025 рік, за гендерну політику у Франції відповідальне «Ministère délégué chargé de l'Égalité entre les femmes et les hommes et la Lutte contre les discriminations» («Міністерство делеговане з питань рівності між жінками та чоловіками та боротьби з дискримінацією»), яке очолює міністр Аурор Берже, в структуру якого входить: Служба з прав жінок та гендерної рівності, Вища рада з рівності між жінками та чоловіками та Міжміністерський комітет з прав жінок та гендерної рівності.

Таким чином, Франція, будучи представником романо-германської правової сім'ї, формує свою гендерну політику традиційно, через систему прийняття кодифікованих актів, зокрема: Конституції, законів, міжнародно-правових

договорів (ратифікованих Конвенцій ООН), а також державних інституцій, таких як Міністерство делеговане з питань рівності між жінками та чоловіками та боротьби з дискримінацією, в склад якого входять служба, рада та комітет, відповідальні за безпосередню реалізацію принципу рівності.

Наступною країною котра була також однією з перших в прийнятті гендерних ідей та утвердженні гендерної політики, за допомогою національних законодавчих актів стає – Німеччина. Після закінчення Другої Світової війни, одним з перших кодифікованих актів, який затверджував ідею рівності стала Конституція Федеративної Республіки Німеччина, прийнята 23 травня 1949 року, в частині 2 статті 3 якої проголошено, що чоловіки й жінки рівноправні, а в частині 3 цієї ж статті, що ніхто не може бути дискримінованим або привілейованим за ознакою статі, походження, раси, мови, батьківщини й місця народження, віросповідання, релігійних або політичних поглядів[151]. Надалі урядом почали прийматись спеціальні нормативні акти, які орієнтовані лише на забезпечення гендерної рівності в суспільстві, зокрема: Закон про рівні права («*Gleichberechtigung Gesetz*», 1957 рік), в якому було скасоване підпорядковане становище жінки в сімейному праві; Закон про рівне ставлення («*Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*», 2006 рік), який забороняє дискримінацію у сфері працевлаштування та суспільних відносин за статтю та гендерною ідентичністю, однак, ще й на законодавчому рівні забороняє будь які форми дискримінації за сексуальною орієнтацією особи; Закон про рівність у державній службі («*Bundes Gleichstellung Gesetz*», 2001 рік), котрий є одним з небагатьох кодифікованих актів світу спрямованих на справедливо рівне забезпечення представництва обох статей у державних органах влади; Закон про квоти для жінок у наглядових радах («*Führungspositionen-Gesetz*», 2015 рік), котрий встановлює обов'язкову квоту для представників жіночої статі, щонайменше 30% у наглядових радах великих підприємств. Також, як і в Україні, уряд Німеччини прийняв низку новел до загальних кодексів, які регулюють цивільні правовідносини, кримінальні, адміністративні тощо, для забезпечення рівних прав та можливостей всіх без виключень громадян. Також, слід відзначити Закон про транссексуалів

(«Transsexuellengesetz», 1980 рік), котрий ми розглядали в контексті історичного екскурсу права на гендерну ідентичність. Також, з огляду на національну проблематику, справжнім проривом вважаємо Закон про самовизначення гендеру («Selbstbestimmung Gesetz», 2024 рік), який спростив процедуру зміни імені та гендерного маркеру, більше того наразі не виникає потреба у бюрократичній зміні документів, відтепер бажаючі можуть це зробити за власною заявою без отримання спеціальних медичних довідок або відповідних судових рішень.

Оскільки, фактично Німеччина територіально є одним з центрів створення та існування романо-германської правової традиції, базою, якої постав «Corpus Juris Civilis», вона увібрала в себе загальну систематизацію ще давньоримського права та беззаперечно вплинула на подальшу кодифікацію норм в Європі. В гендерній політиці - це проявляється конкретно у закріпленні принципу рівності в Конституції, створенні та прийнятті спеціалізованих законів, орієнтованих лише на гендерну проблематику, а також введення новел, спрямованих на дотримання прав людини та її гендерних переконань.

В порівняльно-правовому дослідженні гендерної політики представників романо-германської правової сім'ї, важливо також звернути увагу на Скандинавські країни, зокрема: Данію, Швецію, Норвегію, Фінляндію та Ісландію. Найбільш гендерно орієнтованою вважається Швеція, яка вдало балансує над забезпеченням: суспільного порядку, національної економіки та гендерної політики. Наприклад, уряд Швеції активно працює над максимальним залученням чоловіків до просування гендерної рівності. Зазначимо, що це питання маркується не як суто жіноче, а як таке, що стосується всього суспільства. Щодо жінок стабільно здійснюється політика покращення можливостей на ринку праці, щоб жінки мали однакові з чоловіками умови для оплачуваної праці, однакову з чоловіками оплату та рівномірний розподіл батьківських обов'язків зі своїми партнерами. Також, створюються сприятливі умови для поєднання материнства або батьківства та трудової зайнятості. Таким чином, вони даною політикою створили європейську країну з одним із найвищих показників народжуваності. Досить цікавою є практика визначення проживання дитини після розлучення

батьків, так як є рівномірний розподіл догляду за дітьми, наприклад, коли діти живуть у розлучених батьків по черзі (тиждень чи два)[97, с. 191-192]. Серед кодифікованих нормативно-правових актів Швеції, які регулюють гендерні відносини прийнято виділяти: конституційні, спеціальні та додаткові. На конституційному рівні – це Конституція Швеції, в якій як і в багатьох демократичних державах зазначено, що гарантується рівність усіх громадян перед законом, а також забороняються будь які форми дискримінації. Спеціальне законодавство включає в себе: Закон про дискримінацію («Diskriminering Slagen», 2008 рік), котрий є основним кодифікованим актом у сфері гендерної рівності та безпосередньо контролюється таким державним інститутом, як Омбудсманом з питань дискримінації «Ombudsmann mot diskriminering»; Закон про рівність батьківських прав та відпустки по догляду за дитиною («Föräldraledighetslagen», 1995 рік), котрий як зазначалося вище регламентує рівні умови батьківства як для чоловіків так і для жінок, а також сприяє таким чином трудовій зайнятості та збільшенню популяції населення. Серед додаткових виділяємо затверджену урядом Швеції стратегію рівності між жінками та чоловіками «Gender Equality Policy Goals», котра ідентифікується як напрям державної політики у сфері правового забезпечення гендерних прав.

Таким чином, Швеція в своєму правовому регулюванні гендерних питань застосовує заходи конституційного характеру, а також загальної юридичної відповідальності. При цьому, особливістю даного представника романо-германської правої сім'ї є орієнтація на баланс трудової діяльності, батьківства та соціальних гарантій. З огляду на це, вона є однією з небагатьох країн, котрі практично забезпечують адекватний рівень суспільного життя. Тобто, в своїй правотворчій діяльності вона впроваджує активні механізми, для запобігання гендерної дискримінації, положення про яку містяться в чинному Законі про дискримінацію.

Також, саме в Скандинавських країнах вперше виник інститут Омбудсмана, засновницею якого стала саме Швеція (1809 рік), що дістало відображення також і в Конституції даної країни, згідно якої в правовій системі було запроваджено даний

інститут. Наступною країною, котра запровадила інститут омбудсмена 1919 року, стала Фінляндія, що дуже близька до Швеції за своєю правовою системою. А 1952 року інститут омбудсмена був заснований вже в Норвегії. Отже, зовсім не дивним є той факт, що в даних країнах вперше виник інститут омбудсмена з рівних прав та можливостей, першими країнами, котрі його запровадили, стали: Норвегія (1978 року), Швеція (1980 року) та Фінляндія (1987 року)[91, с. 169]. Здебільшого, омбудсмен з рівних прав та можливостей підпорядковувався парламенту та вважався парламентським уповноваженням, котрий виступав у ролі позасудового захисту прав людини. Особливості даного інституту в романо-германській правовій сім'ї полягають в тому, що він має політичний вплив, аніж повноваження щодо застосування юридичної відповідальності. Також, його рішення носять рекомендаційний характер, однак звітність перед парламентом робить їх обов'язковими до виконання. Досить важливими аспектом постає також сфера його діяльності, котра, маючи спеціалізований напрям, створює його дієвим та актуальним.

Більше того, запровадження даного інституту в державі свідчить про існування паритетної демократії як форми правління, так як гендерні відносини врегульовують спеціально прийняті закони. Таким чином, дана практика підсвічує недоліки загальної регламентації прав людини, в питаннях забезпечення рівності жінок та чоловіків.

Як зазначалось вище, Норвегія є перша країна у світі, яка започаткувала інститут омбудсмена з гендерної рівності. Так, 1978 року відповідно до Закону Норвегії про рівність між статями була створена посада Уповноваженого з питань рівності, якого призначав король терміном на шість років[140, с. 60]. Ряд функцій даного Уповноваженого мали досить великий спектр, зокрема: контроль, котрий надавав йому право безперешкодно стежити за виконанням державними структурами вищенаведеного Закону, надавати оцінку дій, а також вимагати документи, потрібні для розгляду скарг громадян; процедура розгляду скарг громадян, починаючи від прийняття скарги до винесення рішення, одноосібно; просвітницька та консультаційна діяльність, котра полягала в тому, що він надавав

роз'яснення гендерного законодавства всім бажаючим, а також, при наявності спору, виступав як експерт; право законодавчої ініціативи здійснювалось ним не особисто, а за рахунок принципу прецедента, коли його висновки та рішення при розгляді скарг ставали базою для розроблення чинного законодавства.

З 2006 року повноваження Омбудсмена з питань гендерної рівності дещо розширились та наразі включають в себе не лише питання гендерної рівності, а й етнічність, релігію, інклюзивність, вік та сексуальну орієнтацію як фактори, котрі впливають на безпосереднє її формування та існування.

Дана практика поширилась на більшість скандинавських країн, саме тому у Фінляндії посада Омбудсмена з питань рівності була створена 1987 року. Даний інститут підпорядковувався Міністерству охорони здоров'я й соціальних справ, а також при Омбудсмені створювалась Спеціальна посередницька служба з питань рівності, яка допомагала забезпечувати рівні права та можливості за рахунок контролю випадків гендерної дискримінації, підготовку рішень в разі їх порушень, спрямованих на утвердження гендерної рівності[140, с. 80].

Таким чином, особливості існування даного інституту в романо-германській правовій сім'ї супроводжується певними його особливостями, зокрема, по-перше, це його формалізація, тобто його заснування передбачається Конституцією або супроводжуючими законами. По-друге, здебільшого він є незалежним в своїй діяльності, хоча юридично підпорядковується: королю, парламенту, міністерству тощо. По-третє, він поєднує в собі просвітницьку та консультативну діяльність, що вказує також на існування доктрини гендерної рівності, як складового елемента даної правової сім'ї. Останнім є виконання ним функцій, котрі полягають у захисті порушених гендерних прав, через розгляд ним скарг про дискримінаційні дії, а також винесення рішень, які потім стають основою гендерного законодавства країни.

Гендерна політика в Центральній та Східній Європі є пріоритетним напрямком розвитку демократичної країни. Так як, в сучасному світі чоловіки та жінки все ще мають різні можливості отримати певні ресурси та послуги, через утверджені стереотипи та похідні від них моральні норми, пошук розв'язання

даних проблем триває. Таким чином, це стало стратегічною метою, серед представників таких країн: Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії та Болгарії, котрі за сумісництвом також входять в склад держав-членів Європейського Союзу.

Здебільшого, державна політика даних країн прямо продиктована рішенням Європейського Союзу спрямованого на поліпшення сфери демократичного суспільства, зокрема наданням чоловікам і жінкам реальних можливостей однаково брати участь у всіх сферах суспільного життя. Тобто, проголошення Європейським Союзом гендерної рівності як цінності сучасного суспільства, передбачає досягнення рівності шляхом правового забезпечення, зокрема: заборони гендерної дискримінації, застосування позитивних дій, спрямованих на усунення гендерного дисбалансу.

Серед вищенаведених країн Центральної Європи класичним прикладом є Польща, котра є однією з представників країн Європи, де жінкам вперше було надано право голосу у 1918 році. А вже 1997 року була прийнята Конституція Республіки Польща, в статті 32 якої вказано, що жінка та чоловік в республіці мають рівні права в сімейному, політичному, соціальному та економічному житті. А також, вони мають рівне право на освіту, зайнятість та просування на службі, на однакову винагороду за роботу однакової цінності тощо[127]. Також, Польща ратифікувала Конвенції прийняті ООН та Директиви Європейського Союзу як країна-учасниця. В межах ключових ідей міжнародних договорів, була створена посада Урядового уповноваженого з питань рівного ставлення у 2001 році. Основна діяльність якого полягає у координації гендерної політики, підготовці звітів та контролі за виконанням норм Європейського Союзу. З 2009 року Польща співпрацює з Європейським інститутом з гендерної рівності, котрий досліджує причини виникнення та фактори існування гендерно зумовленого насильства.

Однак, серед позитивних аспектів правового регулювання гендерних відносин у Польщі, виділяємо також негативні, зокрема, це заборона переривання вагітності (абортів). В період соціалістичних рухів, з 1956 аборт був легальним, при цьому для даних дій достатньо було соціальних підстав, таких як: складні

матеріальні умови; важкі життєві обставини; кількість дітей у сім'ї тощо. За тих часів, це був найліберальніший підхід законодавства у Європі до побажань жінки відносно власного тіла та своїх репродуктивних функцій. Однак, 1997 року законодавство змінилось, визнавши переривання вагітності злочином, якщо відсутні такі підстави: по-перше, життя жінки перебуває під загрозою через подальше продовження вагітності; по-друге, вагітність настала внаслідок акту зґвалтування; по-третє, ембріон має серйозні патології розвитку. Більше того, у 2020 році Конституційний суд Польщі визнав також незаконним переривання вагітності, через наявність патологій у ембріона, в тому числі, несумісних з життям, таких як замерла вагітність. Це спричинило численні акції протестів громадян, зокрема жінок, при цьому, станом на 2025 рік позитивних змін прийнято не було. Таким чином, це змушує жінок і досі виїздити в інші країни для переривання вагітності, що значно нівелює репродуктивні права жінок, котрі є одними з складових елементів прав людини.

Гендерна політика Польщі закладена в тому, що поняття «гендер» та похідних слів від нього для керівництва країни не існує, підтвердженням цього є лобіювання формулювання “gender equality” («гендерна рівність») з Португальської декларації прийнятої на соціальному саміті в Порту 2021 року. Початковий зміст даної Декларації містив словосполучення «сприятиме гендерній рівності», однак керівництво Польщі та Угорщини, маючи традиційні погляди та упередження, замінили даний вислів на: «Ми активізуємо зусилля для боротьби з дискримінацією та активно працюватимемо над подоланням гендерних розривів... і сприятиме рівності»[155]. Сприймаючи вислів «гендер» як загрозу морально-традиційним стереотипам двох країн, всередині країн-учасниць ЄС трапився розкол, котрий поділив представників Європи на «ліберальні» країни (Скандинавія, Бенілюкс, Франція, Іспанія) та «консервативні» (Польща, Угорщина).

Наступною представницею романо-германської сім'ї є Румунія, яка все ще стикається з проблематикою гендерних упереджень та стереотипів, котрі не дають прогресивному законодавству адекватно працювати та утверджувати гендерну рівність. Зокрема, в частині 1 статті 16 Конституції Румунії зазначено, що

громадяни рівні перед законом та державної владою без привілеїв та дискримінації. Також, частина 1 статті 44 вказує, що сім'я ґрунтується на шлюбі, укладеному за вільною згодою подружжя, на їхній рівності та на праві й обов'язку батьків виростити дітей, забезпечити їх виховання і навчання[128]. Таким чином, законодавець зосереджує свою увагу на рівності як фактору без якого неможливе існування демократичної країни, оскільки вона пронизує всі сфери суспільного життя громадян, починаючи з сім'ї, як першого соціального досвіду.

Також, серед спеціальних кодифікованих нормативно-правових актів Румунії виділяємо такі, як Урядова постанова № 137/2000 прийнята 2000 року. Головні ідеї - це запобігання та покарання всіх форм дискримінації, захист людської гідності, забезпечення гендерної рівності. Зокрема, одним з пріоритетних напрямів постало створення Національної ради з боротьби з дискримінацією. Даний орган хоча й перебуває під парламентським наглядом, проте є автономним та контролює дотримання принципів гендерного права та політики недискримінації. Постанова також закріплює сфери, які є вразливими до дискримінаційних дій за ознакою статі, зокрема працевлаштування, соціальні гарантії, освіта, доступ до певного виду послуг тощо. Більше того, підкреслюються одні з головних факторів, котрі провокують дискримінацію, зокрема: стать, сексуальна орієнтація, вік.

Разом з тим, спеціально прийнятий закон «Law 202/2002» встановлює допустимі межі для визначення гендерної рівності, а також введення спеціальних заходів створення та забезпечення рівних можливостей при працевлаштуванні, медичному обслуговуванні, отримання соціальних гарантій та виплат тощо.

Однак, як зазначалось, наявність традиційних гендерних стереотипів періодично уповільнює рух гендерних перспективних новел. Наприклад, у 2020 році парламент Румунії ухвалив поправку до Закону про національну освіту, яка прямо забороняла розповсюдження наукових теорій чи думок про гендерну ідентичність, саме в тому обсязі де гендер визнається фактором соціальним, відокремленим від біологічного. Дана ідеї були ініційовані Партією народного руху та вказана заборона поширювалася на всі ланки освітньої системи, починаючи від дошкільних закладів, завершуючи університетами. З огляду на численні

заклики та протести, президент Клаус Йоганніс звернувся з позовом до Конституційного суду Румунії. Зокрема, він зазначив, що шкідливість подібних заборон порушує право на свободу думки й свободи слова. Того ж року, Конституційний суд Румунії за фактом розгляду справи зауважив, що влада повинна прагнути до реалізації Стамбульської конвенції, а не підривати реформи по боротьбі з гендерним насильством і дискримінацією та скасував відповідно введені дискримінаційні положення[129].

Також, у 2018 році Конституційний Суд Румунії постановив рішення про те, що гей-пари повинні мати відповідно Конституції - такі ж права на сімейне життя, як і гетеросексуали, та зазначив про можливість подальшого користування відповідним правом на юридичне визнання своїх прав та обов'язків.

Звідси слідує, що хоча кодифіковане законодавство Румунії є досить об'ємним стосовно положень відносно недискримінації, прав ЛГБТ спільнот та свободи гендерного самовираження, суспільна опозиція в обличчі певних політичних партій намагається блокувати введені ідеї або спростовувати їх. Складається відчуття, ніби світська за формою відношення до релігії держава, асимілюється релігійними поглядами та моральними утвердженнями. Тобто, прогресивна держава, котра чимдуж намагається визнати гендерну ідентичність у всіх її проявах, стикається з консервативними настроями та має боротись за своє самовизначення всередині країни, до того як надасть дані можливості громадянам.

Наступними представниками романо-германської правової сім'ї є Балканські країни, такі як: Сербія, Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Чорногорія та Албанія. Так, наприклад, Конституція Чорногорії в статті 18, регламентує, що держава гарантує рівність жінок і чоловіків і розвиває політику рівних можливостей[17]. А також, окреме законодавство про гендерну рівність, наприклад, Закон про рівність статей («Law on Gender Equality», 2007 рік) усуває дискримінацію за ознакою статі, встановлює для державних органів, органів державного управління та місцевого самоврядування, державних установ, державних компаній та інших юридичних осіб, що здійснюють публічні повноваження, зобов'язані з метою досягнення гендерної рівності на всіх етапах

планування, прийняття та виконання рішень, а також здійснення діяльності в межах своєї компетенції оцінювати та аналізувати вплив рішень та діяльності на становище жінок і чоловіків. При цьому акцентуючи, що дана вимога поширюється як на приватний, так і на публічний сектори[48]. Важливим для дослідження вважаємо й Закон Чорногорії про заборону дискримінації («Anti-Discrimination Law», 2010 рік), котрий за своєю суттю є досить прогресивним в аспекті виникнення нових наукових підходів, доктрин та вчень, котрі лягають в основу правотворчої діяльності. А саме, заборона дискримінації, крім загальної ознаки - статі, включає в себе ще й такі як: сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, що насамперед ілюструє підхід, заснований на стандартах Європейського Союзу.

Відповідно до міжнародних зобов'язань Чорногорії, а саме: Конвенції ООН про ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік), Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993 рік), був прийнятий Закон Чорногорії про захист від домашнього насильства («Law on Protection from Family Violence», 2010 рік), котрий передбачає процедуру отримання тимчасових або постійних захисних приписів для жертв домашнього насильства. Від надання безкоштовної юридичної допомоги до моніторингу виконання судових рішень прийнятих за фактом розгляду справи про кримінальну відповідальність.

Наразі Чорногорія працює над законом про спрощену процедуру зміни гендерного маркування за прикладом Німеччини. Після прийняття та офіційного оприлюднення закону «Law on Legal Gender Recognition Based on Self-Determination» дозволитиметься зміни гендерного маркування в документах без обов'язкової операції або стерилізації.

Однак, серед негативних ознак гендерної політики Чорногорії слід виділити залучення жінок у політичне життя країни. Так як, приблизно менше третини парламенту складають представники саме жіночої статі. Більше того, в історії даної країни зафіксовано лише два випадки, коли жінки очолили партії, при цьому станом на 2025 ні одна з політичних партій жінкою не очолюється. Також, попри антидискримінаційне законодавство, прогалиною залишається несправедлива та різна оплата праці чоловіків та жінок, навіть з однаковим стажем та умовами праці.

Разом з тим, у 2024 році було зафіксовано найбільший ріст випадків домашнього насильства, за фактом належності до певної статі, вразливими тоді стали саме особи жіночої статі.

Що стосується інших країн даного півострову, то Сербія також зберігає структурну нерівність, зокрема у сферах праці, економічної незалежності, освіти, використання часу, участі в процесі прийняття рішень та охорони здоров'я. Законодавчо, гендерна рівність закріплена в Конституції Республіки Сербія та є одним із основоположних принципів прав людини. Також, Закон про гендерну рівність встановлює політику та заходи щодо просування гендерної рівності, боротьби з дискримінацією та запобігання гендерно обумовленому насильству, таким чином, домашнє насильство та дискримінація за статтю суворо заборонені[149]. Звідси слідує, що декларативно Республіка Сербія дотримується затверджених європейських стандартів, зазначаючи про це як в основному законі країни так і в спеціалізованих нормативно-правових актах.

Разом із тим, 12 березня 2001 року була ратифікована Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, як направляючий для національної політики міжнародно-правовий договір. А вже 21 листопада 2013 року була ратифікована та трансформована в вітчизняне законодавство Стамбульська конвенція.

Проте, не дивлячись на відповідне кодифіковане законодавство, множинна дискримінація все ще має місце в Республіці Сербія, при цьому досить великий показник має гендерно зумовлене насильство. Зокрема, за останніми статистичними даними станом на 2025 рік: кількість жінок, які перебувають в парламенті становить лише 37%; рівень активності робочої сили для жінок 49%; глобальний індекс розриву – 0,760; підприємства, що належать жінкам – 39%; гендерний розрив у оплаті праці – 8,8%[149]. Таким чином, спостерігаємо не надто високі показники гендерної рівності, що здебільшого пояснюється тим, що Республіка Сербія – це країна з сильними утвердженими патріархальними традиціями, в якій існують переважно традиційні ролі для жінок, зокрема, турбота про домашній побут чи дітей. Також, економічна криза 1990-х років, котра

призвела до тимчасового безробіття в країні, знизила показники загальної зайнятості на ринку праці, що маємо й наразі, особливо для жіночої статі. Як наслідок, зростання рівня тіньової зайнятості, де правами жінок зловживають та знецінюють як особистостей. Через недостатність освіти, жінки займають менший відсоток на високооплачуваних посадах, таких як: інженерія, економіка, фінанси тощо. Більше того, хоча законодавство передбачає квоти для представництва жінок у парламенті, політична культура та стереотипи представників чоловічої статі ставлять жінок виконувати другорядні ролі в управлінні державою.

Серед інших представників даної територіальної місцевості уваги заслуговує також Хорватія, як країна з досить радикальним баченням гендерної рівності. Зокрема, за останні 15 років у Хорватії спостерігаються значні позитивні зміни у сфері гендерної політики, здебільшого ці покращення значною мірою зосереджені на законодавчих змінах та розвитку центральних ключових структур. Правова база, котра регламентує дотримання гендерної рівності в суспільстві, складається з таких взаємопов'язаних частин. По-перше, базою для гарантування гендерної рівності виступає Конституція Республіки Хорватія, яка також отримала подальший розвиток у Законі про гендерну рівність. По-друге, кодифіковані положення про гендерну рівність також містяться в інших законах, таких як: Закон про боротьбу з дискримінацією (2009 рік), Закон про працю (1995 рік), Закон про одностатеві спільноти (2003 рік), Закон про науку та вищу освіту, Закон про охорону здоров'я, Закон про політичні партії, Закон про вибори представників до Хорватського парламенту, Закон про місцеві вибори та Закон про захист від домашнього насильства (2003 рік)[29]. Однак, на практиці кодифіковане законодавство має певні прогалини, котрі ілюструють картину неоднозначного відношення до представників жіночої статі. Наприклад, спостерігається розрив в оплаті праці та умовах праці, оскільки жінки здебільшого заробляють на 11-12 % менше, ніж громадяни чоловіки, а також через пріоритет материнства - жінки здебільшого працюють неповний робочий день[30].

З приводу представництва у парламенті, то хоча виборчі списки мають відповідну квоту для представників жіночої статі – мінімум 40 %, реально вони

розташовуються у непрохідних частинах списку, що суттєво впливає на процедуру голосування та представництво в державно-владних органах країни. Внаслідок цього, жінки є мало представленими на високих посадах державної влади та підприємствах будь-якої форми власності.

На жаль серед негативних ознак гендерної політики було довгий час не вирішена проблематика щодо гендерного насильства. Хоча, Республіка Хорватія ратифікувала Стамбульську конвенцію у 2018 році, удосконалення потребували пункти: санкція за вчинене, нестача притулків для жертв даного виду насильства, а також недовіра до правоохоронних органів[35, с.70].

Проте, вже у квітні 2024 року у Кримінальному кодексі Хорватії були внесені поправки та феміцид був визнаний окремим видом злочину. Також, було додано поняття «гендерно зумовлене насильство» як обтяжуюча обставина при вчиненні кримінального злочину. Таким чином, Хорватія, покращуючи національну гендерну політику, стала третьою країною, як Кіпр та Мальта, яка визнала феміцид окремим видом злочину на законодавчому рівні.

Суперечливим представником гендерної рівності наразі є країна Албанія, котра розташована в Західному регіоні Балканського півострова. В ній і досі переплітаються новітні, прогресивні погляди та патріархальні історичні упередження. Основними документами у сфері регулювання гендерних правовідносин є Закон про гендерну рівність у суспільстві (2008 рік), Закон про захист проти дискримінації (2010 рік) та Національна стратегія щодо гендерної рівності (прийнята на 2021 – 2023 роки). Також, починаючи з 2016 року гендерна рівність належить до основних принципів Бюджетного закону[57]. До того ж, згідно міжнародно-правових зобов'язань в 2003 році Албанія ратифікувала Протокол № 12 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, а вже у 2007 році була підписана Декларація ООН про сексуальну орієнтацію і гендерну приналежність. Таким чином, було покладено кінець криміналізації гомосексуальних стосунків та визначено, що міжнародний та національних захист прав людини поширюється й на сексуальні меншини країни також.

Вже 4 травня 2013 року парламентом Албанії було одногосно внесено зміни до Кримінального кодексу з метою прирівняти злочини на ґрунті ненависті щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності на одному рівні зі злочинами проти статі, раси, національності, віросповідання, інвалідності тощо. Також, був прийнятий новий закон про покарання за розповсюдження гомофобної інформації за допомогою інших засобів (у тому числі Інтернету), за що передбачається штраф і до 2 років позбавлення волі[3].

Однак, така політика визнання гендерних прав жінок нарівні з чоловіками присутня не в усіх регіонах країни, зокрема представники жіночої статі, котрі проживають в північному регіоні Гег перебувають у досить у консервативному та традиційно патріархальному суспільстві. Відтак, жінки перебувають у підлеглий ролі та вірять у справедливу перевагу чоловічої статі над ними.

Така гендерна культура гегів закладена на сторінках Кануні з Лека-Дукаджіні (традиційному кодексу поведінки) та існує вже понад 500 років. За ним, головна роль жінки це дбати про добробут дому та всіх членів родини. Від жінок очікують вірності чоловікам, більше того, одружені албанки вважаються власністю своїх чоловіків. Також, у даному патріархальному суспільстві геги присутня менша прихильність від батька до дітей жіночої статі[21]. Однак, попри це в національній культурі гегів існувала досить цікава практика своєрідного гендерного визнання жінки, котра називалась «заприсяжна цнотливиця» з албанського «*irgjineshtë*» та означала соціальний стан жінки, котра добровільно відмовилась від шлюбу та відповідно сексуальних відносин на все життя. Після цього роль жінки змінювалась, оскільки вона мала реальне право жити по-чоловічому: носити зброю, мати власність і змогу вільно пересуватися, одягатися як чоловіки, називатися чоловічими іменами тощо[4].

Отже, за час свого існування, Албанія створила досить широку законодавчу базу для забезпечення гендерної рівності. Вона повністю відповідає міжнародним європейським стандартам та слідує головній меті визнання гендерних прав. Однак, проблематика реального функціонування даних норм на практиці відбувається через географічно територіальне розміщення певних міст. Наприклад, більш

ефективна реалізація норм гендерного права та мінімальна дискримінація спостерігається у центральному регіоні та великих містах, в той час як північ країни та віддалені села все ще залишаються в патріархальних гендерних традиціях та звичаях. Це пояснюється обмеженим доступом до державно-владних структур, правових інститутів та економічною кризою. Таким чином, Албанія як країна, котра є представником романо-германської правової сім'ї немає проблем з законодавчою кодифікацією, проте куди більша проблема постає в нерівномірній регламентації даних норм по регіонах країни. Саме це питання вимагає постійного моніторингу та контролю від міжнародних партнерів та інститутів, відповідно останнім значенням показника гендерного балансу як індексу гендерної рівності. Разом з тим, національна гендерна політика Албанії є спрямована на представництво жіночої статі та перебування їх на керівних посадах державних структур.

Наступними представниками наведеної правової сім'ї є країни Балтії, такі як: Латвія, Литва та Естонія. Загалом гендерне право даного географічного регіону відповідає всім чинним європейським стандартам та забезпечує гендерну рівність. Зокрема, Литва вирізняється з поміж інших тим, що має найбільш сильну та розвинену систему гендерних інститутів.

Литовська Республіка 25 жовтня 1992 року на конституційному рівні закріпила принцип гендерної рівності, зокрема в статті 29 зазначено те, що перед законом, судом та іншими державними інститутами або посадовими особами всі особи рівні. Не допускається обмежень прав людини і надання їй привілеїв залежно від статі, раси, національності, мови, походження, віросповідання, переконань або поглядів. Поряд із цим окремо зазначається про гендерну рівність у шлюбі. Так, відповідно до пункту 5 статті 38 проголошується, що права подружжя в сім'ї рівні. До того ж, Конституція Литовської Республіки приділяє увагу проблемі прав жінок у контексті питання щодо охорони материнства. Так, відповідно до пункту 2 статті 39 зазначається про те, що для працюючих матерів законом передбачається оплачувана допологова та післяпологова відпустка, сприятливі умови праці та інші пільги[130]. Також, Сейм Литовської Республіки з урахуванням постановлених

рекомендацій ООН та Європейського Союзу щодо забезпечення рівних гендерних умов та можливостей, 1 грудня 1998 р. прийняв Закон Литовської Республіки про рівні можливості. Даний закон був одним з спеціалізованих кодифікованих актів прийнятих у Європі та містив положення про: забезпечення рівних можливостей при працевлаштуванні, політичній участі країни, доступу до отримання освіти, захисту від гендерно зумовленого та сексуального насильства, а також гендерно-правової експертизи як запоруки подальшої справедливої регламентації.

Також, даний закон забезпечив створення посади Контролера рівних можливостей. Від 25 травня 1999 року Сейм Литовської Республіки заснував Службу контролера рівних можливостей. Даний орган є самостійним державним інститутом, що підзвітний Сейму, до основних функцій, якого належить - контроль за реалізацією принципу рівності прав і можливостей чоловіків і жінок.

Разом з тим, у 1999 році був заснований та спеціально створений, такий інститут гендерного права як Омбудсмен з питань рівних можливостей. До основних повноважень якого належить: приймати та розглядати скарги від громадян за фактом застосування гендерної дискримінації, повне проведення розслідування, постановлення рішень та застосування адміністративних стягнень, а також надання консультацій та рекомендації для парламенту.

Серед громадських організацій, котрі займаються проблемами емансипації жінок є «Lithuanian Women's Lobby Organisation», котра почала свою діяльність з 2004 році, через підписання угоди між багатьма національними жіночим організаціями про її заснування.

Також, сусідня країна Латвія ввела юридичне нововведення за європейськими стандартами у 2024 році, встановивши нову юридичну форму законних відносин — інститут партнерства. Станом на зараз двоє громадян будь-якої статі, котрі досягли повноліття та перебувають у сексуальних відносинах, проживають разом, мають спільний побут і не є родичами або подружжям, можуть визнати у правовому полі за допомогою кваліфікованого нотаріуса партнерські відносини. Даний нотаріально засвідчений документ допоможе ухвалювати

рішення стосовно здоров'я одне одного, отримання пенсійного забезпечення та соціальних гарантій.

Досить цікавим для дослідження є приклад країн Азії, котрі під час стрімкого розвитку новітніх технологій та глобалізаційних змін, займаються визнанням та забезпеченням прав жінок у країнах Східної Азії, що вважається основним фактором досягненням гендерної рівності. Таким чином, для компаративного дослідження гендерного права даний аналіз є доречним.

Перш за все, серед досягнень країн даного регіону варто відзначити постійний процес реформування національної нормативно-правової бази у бік міжнародних стандартів прав жінок. Для Тайваню, Південної Кореї та Японії важливим є сталий процес видозміни законодавства. Внаслідок постійної моніторингової діяльності як з боку локальних, так і міжнародних організацій, як-от Комітет CEDAW та формування рекомендацій, прослідковується здійснення успішної трансформації законодавчих актів. Так, наприклад, у 1981 році Японія у своєму законодавстві містила чималу кількість дискримінаційних законів щодо жінок, як от закон про громадянство, який базувався на принципі батьківського походження і унеможлиблював передачу японкою громадянства своїм дітям, якщо їхній батько іноземець. Однак, він був переглянутий під час процесу підготовки до ратифікації Японією Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW)[6]. Також були видозмінені закони про нерівний вік для шлюбу та «обов'язковий» період, перш ніж розлучена жінка могла вийти заміж повторно, а після ратифікації Конвенції Японія прийняла закон, який вперше зафіксував гендерну рівність у сфері зайнятості. Через активну участь у правозахисній системі ООН, Корея зайняла рішучу позицію щодо імплементації міжнародних стандартів, зокрема CEDAW. Ратифікувавши її у 1984 році, корейський уряд спочатку зробив застереження до статей 9 і 16, проте поступово видозмінював своє законодавство і наразі застереження стосується статті 16, яка ґрунтується на рівності особистісних прав стосовно вибору прізвища, професії та діяльності. Також було прийнято систему квот для збільшення політичної участі жінок і створено Національну комісію з прав людини, яка може розслідувати порушення прав жінок[61].

Тайвань, увівши у дію Закон про імплементацію CEDAW, який, по суті, зробив положення Конвенції обов'язковими до виконання як норми внутрішнього законодавства, полегшує процес його трансформації[62].

Що стосується гендерної політики країн Азії, то безпосередня інституалізація визнання та захисту прав жінок виражається у тому, що створюються ключові урядові органи, котрі відповідальні за моніторинг та реалізацію політики забезпечення прав жінок. Наприклад, Міністерство гендерної політики та сім'ї в Кореї, Бюро з питань гендерної рівності при Кабінеті міністрів Японії та Комітет з гендерної рівності Виконавчого Юаня в Тайвані. Місії даних профільних органів досить різноманітні, включаючи створення та реалізацію національної політики щодо гендерної рівності, запобігання сексуальному насильству та сприяння підвищенню кількості жінок в різноманітних сферах. Зокрема, Корейське профільне міністерство проводить справжню адвокаційну та політичну роботу щодо прав жінок, зокрема це допомагає підштовхнути компанії, державні установи чи асоціації бути більш пильними під час працевлаштування жінок[79]. Звідси слідує, що модель державної гендерної політики у даних країнах дещо відрізняється, наприклад, Корея обрала централізовану модель, оскільки створила окреме Міністерство, котре бере на себе функції забезпечення гендерної рівності та сімейної політики, через широкий мандат, який включає в себе: роботу з мультикультурними сім'ями, запобігання сексуальному та гендерному насильству, а також впроваджує соціальні програми для дітей.

В свою чергу, Японія обрала інтеграційну модель, через створення спеціалізованого бюро для забезпечення врахування гендерних проблемних питань іншими міністерствами в їхній роботі, зокрема проблематику участі жінок у політиці, бізнесі, освіті, материнстві та кар'єрі, а також подолання гендерних стереотипів. При цьому безпосередньо сімейної політикою дане Бюро не займається, так як це є компетенція інших державних органів.

Підхід до впровадження гендерної політики в Тайвані взагалі прийнято вважати новітнім, оскільки обрана мейнстрімінгова модель, котра виражається в тому, що створений окремий комітет орієнтований на встановлення та

забезпечення гендерних стандартів, моніторинг, а також контроль за їх виконанням. Тобто, впровадженням є механізм з надання оцінки реалізації гендерної політики в країні, наприклад через дослідження державного бюджету на рахунок врахування гендерних питань та потреб.

З огляду на це, більш дієвими прийнято вважати дві моделі державної гендерної політики, це: інтеграційна та мейнстрімінгова, так як є окремі органи, які відповідальні за всі аспекти реалізації гендерної політики в країні, в той час як централізована модель в Південній Кореї є вразливою, через наявність постійних політичних суперечок щодо різниці в політичних поглядах представників влади.

Також, ці урядові структури здійснюють високий рівень глобальної координації у сфері прав жінок, наприклад, Тайванський комітет на регулярній основі відвідує міністерські зустрічі у вигляді форуму «Жінки та економіка», а також ініціює проекти щодо розширення економічних можливостей жінок та заохочення участі жінок у сфері цифрової грамотності, телекомунікацій, будівництва[78]. Таким чином, Тайвань попри відсутність безпосередньої участі в ООН як країни-учасниці, все одно є залученим до вирішеннях глобальних питань прав жінок та процесів їх забезпечення. Саме тому, комітет є не лише спостерігачем, а також ініціатором в створенні проектів з розширення фінансових та економічних можливостей для жінок, підтримання освіти та залучення жінок в ті сфери діяльності, де традиційно переважають чоловіки, зокрема: кібер забезпечення, будівництво тощо.

Разом з тим, Японія не лише підтримує освіту та розвиток людських ресурсів, а й долучається до заходів, спрямованих на посилення можливостей жінок та викорінення гендерного насильства в країнах, котрі законодавчо ще перебувають у процесі становлення та розвитку. Зокрема, для сприяння розширення економічних прав, японська сторона надала підтримку для покращення життя домашніх робітниць у Пакистані, більшість з яких є малозабезпеченими жінками. У питанні сприянню миру та безпеки для жінок також надається підтримка для зміцнення потенціалу та координації організацій, що займаються боротьбою з торгівлею людьми в регіоні Меконгу. У той же час, Японія також розпочала співпрацю в

Південному Судані та Пакистані з питань захисту жертв гендерно зумовленого насильства[28]. Таким чином, Японія демонструє не лише силу своєї внутрішньої гендерної політики, але й активну міжнародну позицію з наряду забезпечення гендерної рівності, включаючи гуманітарну допомогу та безпосередню безпеку. Отже, вона фактично створює імідж держави не лише через внутрішню законодавчу політику, а також і через зовнішню політику в розрізі міжнародної допомоги країнам, які розвиваються та потребують фінансової допомоги, виправляє фінансову залежність жінок, зміцнюючи їх економічну незалежність, бореться з гендерно зумовленим насильством, а також торгівлею людьми, шляхом підтримки миротворчих ініціатив та місій за кордоном.

Тобто, країни Азії в романо-германській правовій сім'ї є представниками двовимірної політики, через впровадження стратегій, котрі мають глобальне значення не лише для них безпосередньо, однак для всієї міжнародної спільноти також.

Досить важка ситуація впровадження та розвитку гендерної політики у окремих регіонах Африки. Досить проблематичною вважається гендерна політика Демократичної Республіки Конго як дочірньої до романо-германської правової сім'ї, оскільки фактично це є постійно воююча країна (особливо на сході країни, де ведуться систематичні збройні конфлікти) та через це насильство над мирним населенням існує десятиліттями. Саме тому, це глобально впливає на визнання гендерної рівності, прав та можливостей жінок як рівних членів держави. Загалом, ДРК включило забезпечення гендерної політики до національної стратегії країни.

Разом з тим, законодавчо, у Республіці існує низка кодифікованих законодавчих актів, які безпосередньо забороняють будь які дискримінаційні дії за ознакою статі, включаючи гендерну ідентичність. Наприклад, Конституція в статті 17 проголошує, що жінка має такі ж права, як і чоловік, а також закон гарантує паритет і забезпечує просування та представництво жінок у всіх політичних, виборних та адміністративних функціях[16]. Однак, на противагу власним демократичним положенням основного закону країни, в Кримінальному кодексі, зокрема в статті 317 передбачається заборона проведення абортів за будь-яких

підстав. Так, в статті 352 Сімейному Кодексі ДРК вказано, що вік для взяття шлюбу для чоловіків становить 18 років та для жінок 15 років[67]. Таким чином, дана законодавча регламентація провокує легалізацію дискримінаційних дій відносно жінок щодо шлюбного віку та нівелювання сімейних цінностей як таких.

Серед прогресивних дій задля досягнення гендерної рівності вважаємо Закон ДРК про референдум № 67-223 від 3 травня 1967 року, котрий визнав право всіх конголезців, незалежно від статі, брати участь у конституційному референдумі[105]. Однак, за останніми статистичними даними, станом на лютий 2024 року, лише 12,8% у парламенті представляли жінки, що становить значно менший відсоток ніж за попередні роки. Здебільшого, дану проблематику пов'язують зі значним підвищенням випадків домашнього насильства щодо жінок. Так, наприклад, у 2023 році було зафіксовано 35 000 випадків насильства, проте дана статистика не стосується офіційних відомостей правоохоронних органів, оскільки через обмежений доступ до судових інституцій та дорогі витрати на послуги з адвокації, ускладнюють процедуру захисту жінок від домашнього насильства.

Таким чином, хоча Демократична Республіка Конго активно працює над інтеграцією власного законодавства щодо гендерної рівності, проте все ще стикається з політичними викликами у забезпеченні реального впровадження даних принципів та ідей. Саме тому, представники жіночої статті все ще продовжують стикатися з систематичним сексуальним та домашнім насильством, а також недовірою до правоохоронних органів, через недоступність до справедливого правосуддя. Отже, прогрес у досягненні гендерної рівності потребує надалі активних зусиль, однак збройні конфлікти на сході країни значно зменшують темпи впровадження реальних та практичних процесів з даної проблематики.

Важливою також для дослідження ідей впровадження гендерної рівності та подолання гендерних стереотипів є провінція Канади - Квебек, яка понад вплив англо-американської правової сім'ї зберегла свою окрему правову систему, що належить до романо-германської правової сім'ї. Загалом, у Квебеку гендерна

політика регулюються шляхом як провінційного права, так і федерального права Канади в цілому. Таким чином, законодавчу базу складають такі кодифіковані акти: по-перше, Хартія прав людини та свобод Квебеку прийнята 1975 року, в статті 10 якої передбачено, що кожна людина має право на повне та рівне визнання та здійснення своїх прав і свобод людини без розрізнення, виключення чи переваги за ознакою раси, кольору шкіри, статі, гендерної ідентичності чи самовираження, вагітності, сексуальної орієнтації, цивільного стану, віку, крім випадків, передбачених законом, релігії, політичних переконань, мови, етнічного чи національного походження, соціального становища, інвалідності чи використання будь-яких засобів для полегшення інвалідності. Дискримінація існує тоді, коли таке розмежування, виключення або перевага мають наслідком анулювання або порушення такого права[12]. Таким чином, акцентується на тому, що позитивні дії, котрі можуть застосовуватись для зрівнювання можливостей чоловіків та жінок ніяким чином не визнаються дискримінацією, оскільки метою даних заходів вважається досягнення рівних можливостей для всіх, а не надання необґрунтованих привілеїв.

По-друге, наступним важливим нормативно-правовим актом у гендерній політиці є Кодекс цивільного права Квебеку. Так, наприклад, в статті 392 зазначено, що подружжя має однакові права та обов'язки у шлюбі, вони зобов'язані один одному поважати, вірувати, допомагати, а також вони зобов'язані розділяти спільне життя[15]. Таким чином, державна політика спрямована на досягнення гендерної рівності у суспільстві перш за все, через сімейні відносини, які формують певні гендерні уявлення, стереотипи та традиції.

Також, в Законі про трудові стандарти Квебеку в статті 81¹⁹ вказано, що кожен працівник має право на робоче середовище, вільне від психологічного домагання. Роботодавці повинні вживати розумних заходів для запобігання психологічним домаганням з боку будь-якої особи та, щоразу, коли їм стає відомо про таку поведінку, припиняти її[2]. Тобто, у внутрішній гендерній політиці досить велика увага приділяється питанню херасменту на робочому місці та процедури

юридичного захисту від нього, а також вчиненню певних превентивних дій, котрі є обов'язком роботодавця.

Важливим для аналізу є також федеральні закони Канади, котрі, як вже зазначалось вище, застосовуються паралельно з законодавством Квебеку, залежно від наявної проблематики. Так, наприклад, Канадська Хартія прав та свобод містить істотні положення щодо заборони дискримінації, свободу гендерної ідентифікації та самовираження, а також права трансгендерних людей та осіб, які перебувають у стані переходу. Дана регламентація поширюється безпосередньо на провінційні установи та міністерства, а також певний вид компанії, котрі за своєю діяльністю підпадають під федеральну юрисдикцію, наприклад: авіаційні фірми, телекомунікації, залізниці тощо.

Таким чином, гендерна політика Квебеку як представника романо-германської правової сім'ї в складі країни, котра належить до англо-американської, вирізняється здебільшого своєю автономністю від федеральних законів, однак деякі підгалузі гендерного права обов'язково регламентуються федеральним законодавством. Також, основними напрямками гендерної політики визначаємо: підвищення уваги до вразливості трансгендерних людей, інтеграцію підходу гендерної рівності у працевлаштуванні та освіті, виставлений акцент на залежність гендеру від таких факторів: раси, етнічності, віку чи інклюзивності, що значно збільшує дієвість впроваджених реформ та новел законодавства.

Таким чином, слід зазначити, що об'єктом даного порівняльно-правового аналізу виступила правова регламентація гендерного права в правових системах країн романо-германської правової сім'ї. Всі, без винятку країни, об'єднує структуроване та систематизоване, спеціально створене, гендерне законодавство як засіб впливу на формування гендерної політики країни. Присутніми, також, є відокремлені інститути, котрі контролюють, формують та забезпечують реалізацію гендерного законодавства на практиці. Суттєвою ознакою гендерної політики в даній правовій сім'ї є наявність можливості вживати позитивні дії, котрі прямо прописані в чинних нормативно-правових актах та є засобом досягнення гендерної рівності без дискримінаційних утисків.

Більше того, дана модель правової сім'ї передбачає впровадження також квот для справедливого політичного представництва в країнах та забезпечує існування формальної та фактичної рівності. Разом з тим, як зазначалось деякі країни поєднують в собі дуальність правової системи – створюючи поєднання звичаєвого права та національного законодавства, або навіть своєрідну гібридність пов'язану зі значним впливом релігії. В свою чергу, інші країни все ще піддаються насадженим гендерним стереотипам та традиційним уявленням, що значно погіршує прогрес вирівнювання балансу гендерної рівності серед населення.

Отже, визначено, що критичною проблемою, котра все ще об'єднує країни романо-германської правової сім'ї є високий відсоток гендерного та домашнього насильства, зумовленого партерними уявленнями або історичними упередженнями. Внаслідок цього, в деяких державах присутні утиски гендерного характеру, котрі створюються безпосередньо державно-владними представницькими органами, значно зменшуючи активність гендерної свідомості щодо належного юридичного захисту громадян, незалежно від фактору статі, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації.

3.2. Гендерне право в англо-американській правовій сім'ї: теоретико-правовий аналіз

В сучасному розумінні теорії загальної юриспруденції, право та держава є двома нерозривними поняттями, які обумовлюють виникнення та існування один одного, формуючи при цьому автентичну правову систему відповідної країни. Кожна правова система з часом виокремлює певні особливості, за якими їх можна охарактеризувати та класифікувати в окремі групи. Саме за такими ознаками правові системи світу систематизують за належністю до романо-германської та англо-американської правової сім'ї.

Англо-американська правова сім'я є однією з найпоширеніших та найстаріших правових сімей світу. В даній правовій сім'ї слід розрізняти дві групи: групу англійського права і групу, що утворює право США. Правова карта сучасного світу є доволі складним неоднорідним утворенням. Вона відображає

місце розташування й особливості національних правових систем, характеризується високим рівнем динамічності, демонструючи основні політико-правові зміни (утворення нових національних правових систем, вплив інтеграційних процесів тощо). Спрощеним є підхід, коли її визначають лише як сукупність національних правових систем, тобто систем усіх існуючих держав[188, с. 53]. Таким чином, до складових групи англійського права належить: судовий прецедент та право справедливості. Судовий прецедент являє собою судові рішення, в той час як право справедливості є структурованими нормами та принципами англійського права, які базуються на принципах моралі та виникли у Середньовіччі як відносно доповнення до вже існуючого джерела права – прецеденту. Разом з тим, до права Сполучених Штатів Америки належить: судовий прецедент, Конституція та кодифіковане законодавство (федеральні закони та відповідні кодекси).

Головними рисами англо-американської правової сім'ї, за якими її прийнято відокремлювати від інших, вважається:

- наступність права[139]. Зокрема, характеризується як історичне обґрунтування принципу трансформації основних рис та структурних елементів права від попередньо існуючих правових систем;

- відсутність рецепції римського права[139]. Проте, в контексті даної характеристики ми не говоримо про повну відсутність рецепції римського права як такого, оскільки протягом усього історичного розвитку, дана правова сім'я все одно частково пристосувалась та акумулювала певні риси рецепції кодифікованого законодавства, лише в дотичних питаннях до засад загального права;

- розвиток загального права юристами-практиками[139]. В даному аспекті закон тлумачиться лише суддею, формується у вигляді рішення та в подальшому стає обов'язковим для застосування аналогічних справ. Таким чином, право може формуватись без вказівки парламенту та його безпосереднього залучення;

- змагальна судова процедура[139]. Даний судовий процес характеризується рівноправним змаганням між двома сторонами: обвинувачення та захисту, а також залучення судді у слідство не відбувається так як, він лише забезпечує дотримання

процесуальних правил під час розгляду справи. Тобто, суддя досліджує правові аспекти для обґрунтованого рішення та винесення безпосереднього вироку;

- менш абстрактний характер норм, ніж у романо-германському праві[139]. Здебільшого, це пояснюється конкретикою розгляду судами реально існуючих справ, а не встановлення загальних суспільних правил для майбутнього забезпечення суспільних відносин;

- важлива роль суду присяжних[139]. Присяжні, залучені до судового процесу, зобов'язані оцінити наведені факти та зібрані докази на винуватість або невинуватість особи;

- виокремлення в англо-американському праві прецедентного та статутного права[139]. Прецедентне право традиційно характеризується як вид джерела права, що складається з розтлумачених норм та принципів суддями, котрі вони застосовують в своїй безпосередній діяльності, в той час як статутне становлять прийняті парламентські акти;

- пріоритет судового прецеденту над іншими видами джерел[139]. Визначається як пріоритетність судового рішення за конкретним випадком, який підлягає застосуванню, навіть якщо для застосування існують норми закону, крім випадків коли закон суперечить судовому прецеденту;

- розподіл права на загальне право та право справедливості[139]. Таким чином, загальне право становить судовий прецедент, сформований суддею, в той час як право справедливості становить так званий суд канцлера покликаний пом'якшити надмірну суворість попередньо описаного джерела права та забезпечити справедливе рішення з огляду на мораль;

- відсутність строгої диференціації права за галузями[139]. Через відсутність кодифікованого законодавства, відсутня систематизація галузей права за їх безпосереднім предметом та об'єктом, однак присутня так звана практика «case by case» («справа за справою»), котра формує універсальність принципів для практичного застосування;

- відсутність принципового значення поділу на приватне і публічне право[139]. Дана риса характеризується принципом верховенства права, перед яким всі суб'єкти правовідносин рівні в своїх правах та обов'язках;

- превалювання процесуального права над матеріальним[139]. В даній правовій сім'ї існує пріоритетність, оскільки процесуальне право містить регламент збору доказів, подання процесуальних документів та ведення дебатів. Саме тому, важливішим вважається правильне застосування процесуальних правил, так як недотримання процедури може призвести до порушення права на захист, втрати даного права та прийняття невірною судового рішення.

Загалом, англо-американська правова сім'я територіально охоплює понад 30 самостійних та незалежних держав, а також низку територій, особливо в Карибському басейні та Тихому океані. З огляду на це, в системі загального права виокремлюють дві групи: англійська (правові системи Великої Британії, Ірландії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, та інших держав Британської співдружності) та американська (правова система США та окремих штатів США)[156]. Даний поділ охарактеризований окремими історичними факторами на різних географічних місцевостях.

Так, наприклад, англійське загальне право мало вирішальний вплив на розвиток правової системи США. Вона розвивалась на основі загального права, що виникло у Великій Британії ще у XIII ст. Зважаючи на те, що загальне право розвивалося юристами-практиками (а не вченими в університетах, як в країнах романо-германської правової сім'ї), йому притаманна певна стихійність, відсутність строгої логіки і структури в побудові. Головною особливістю є те, що прецедент є основним джерелом права, тобто норма права створюється з конкретного рішення і є менш абстрактною. Прецедент має бути зразком, прикладом, як поводитися у подібній ситуації, якщо вона виникне знову[156]. Таким чином, з огляду на вищенаведене, слід підкреслити, що загальне право США створювалося на основі практичної юридичної діяльності, що зумовило існування його певної хаотичності та відсутності строгої системності. Враховуючи те, що головним джерелом є судовий прецедент, досить логічним є походження норми з

відповідного судового рішення, а не кодифікованого акта, для регламентації суспільних відносин у майбутньому. З огляду на це, дослідження гендерного права в контексті належності до англо-американської правової сім'ї є доцільним та актуальним в розрізі сучасності.

Першою для порівняльно-правового аналізу пропонуємо країну, в якій формувалось та дотепер функціонує класичне загальне право – Англію. Одним з перших джерел гендерного права став Акт парламенту Сполученого Королівства, котрий отримав статус закону після отримання королівської санкції (метод офіційного схвалення акту законодавчого органу монархом) в 1919 році[70]. Наразі, його офіційна назва Закон про дискваліфікацію за статевою ознакою та його ключові положення становлять: заборону дискримінації за ознакою статі при прийнятті на державну службу; заборону відмови прийняття до університету жінок та перебування у відповідному членстві, а також здобуття освітніх та наукових ступенів[80]. Фактично, він замінив дещо радикальний Закон про емансипацію жінок 1919 року, котрий не пройшов голосування в Палаті Лордів, через те, що жінкам пропонувалося надати право голосу на тих самих умовах, що й чоловікам, а також скасувати дискваліфікацію, яка перешкоджала жінкам обіймати цивільні та судові посади та, більше того, дозволити жінкам, які є рівними собі за рівним правом, засідати та голосувати в Палаті лордів[80]. Тобто, даними діями, традиційно домінуюча частина представників чоловічої статі в парламенті, ніяким чином не могли допустити доступ до творення національної політики жінок, яких вважали не рівнею собі.

Наступним актом націленим на забезпечення гендерної рівності став Закон про дискримінацію за ознакою статі, прийнятий 1975 року, який захищав чоловіків і жінок від дискримінації за ознакою статі або сімейного стану. Закон здебільшого стосувався працевлаштування, навчання, освіти, домагань, надання товарів і послуг, а також розпорядження приміщеннями. Також, ним передбачалось створення спеціальної Комісії з рівних можливостей, основними обов'язками якої були робота над ліквідацією дискримінації, сприяння рівним можливостям між статями та контроль за діяльністю Закону про дискримінацію за

ознакою статі та Закону про рівну оплату праці від 1970 року[23]. Таким чином, даний закон став одним з перших законів у Великій Британії, котрий характеризувався своєю комплексністю та спрямованістю на знищення дискримінації за ознакою статі та відповідним сімейним статусом. Так як, він був прийнятий під час становлення активного суспільного руху за права жінок, він мав глобальне значення для становлення сучасного гендерного права. Також, новітньою була ідея судової практики трибуналів, щодо порушених гендерних прав.

Паралельно до вищенаведених був прийнятий Закон про рівну оплату праці 1970 року, котрий як і попередні був актом парламенту Сполученого Королівства та забороняв будь-яке дискримінаційне ставлення до чоловіків та жінок щодо оплати праці.

Надалі, в 2010 році був прийнятий так званий Закон про рівність та стосувався він характеристик соціального стану, які систематично піддавались дискримінації, зокрема: вік, інвалідність, зміна статі, шлюб або цивільне партнерство, вагітність або декретна відпустка, раса, релігія чи переконання, секс та сексуальна орієнтація. Таким чином, був створений правовий захист для трансгендерних людей, зокрема згідно із даним законом трансгендерні люди мали право на свободу від дискримінації: на роботі, в освіті, як споживач, при оренді або купівлі нерухомості та як член або гість закритого клубу[22]. Тобто, даний акт не лише встановив законодавче визначення «трансгендерних людей» та «зміни статі», він передбачив також і юридичну відповідальність за порушення відповідних його положень та здійснення гендерних утисків.

Серед інституційних органів, котрі забезпечують дотримання гендерної рівності станом на 2025 рік є попередньо вказана Комісія з рівних можливостей, яка наразі входить до складу Комісії з рівності та прав людини. Також, Трудовий трибунал Англії («Employment Tribunal») створений 2010 року відповідно Закону про рівність, основні функції якого: розгляд скарг на факт дискримінації, спорів, що стосуються трудових питань (наприклад, незаконне звільнення) та захист у випадках застосування позитивних дій.

Що стосується судового прецеденту то одним з найперших рішень судді, який обґрунтував гендерну рівність прийнято вважати «Gill and Coote v El Vino Co Ltd» 1982 року. Суть справи була в тому, що бар «El Vino» в Лондоні, мав політику обслуговування, за якою жінкам не дозволялося замовляти біля барної стійки, а лише з-за столу[51]. Місцеві жінки змогли оскаржити дану умову як факт дискримінації за ознакою статі в апеляційному суді.

Наступним відомим прецедентом є «James v Eastleigh Borough Council» 1990 року, суть якого полягає в тому, що рада міста Істлі дала право безкоштовного відвідування басейну пенсіонерам, зокрема жінки отримували його з 60 років, чоловіки — з 65. Джеймс, якому довелося платити, оскаржив дані умови відвідування як дискримінацію. Разом з тим, Суд визнав це прямою дискримінацією за ознакою статі, зазначаючи, що не важливо, якою була мотивація підприємства, важливо лише те, чи була б інша поведінка, якби особа була іншої статі[44].

Також, досить гучною була справа «Waters v Commissioner of Police for the Metropolis» 2000 року, котра не лише утвердила принцип гендерної рівності, а також підняла питання гендерно-обумовленого насильства в правоохоронних органах та визнання його латентною злочинністю. Зокрема, місцева поліцейська Ілін Вотерс заявила, що її зґвалтував інший офіцер на території гуртожитку поліції. Вона звернулася до суду, звинувачуючи поліцію в приховуванні злочину сексуального характеру та відсутності розгляду даної заяви як виду дисциплінарного порушення в бюро розслідування Скотланд-Ярду. Палата Лордів постановила рішення щодо недбалості правоохоронних органів з приводу розгляду заяви відносно сексуальних домагань, несправедливого поводження та віктимізації після скарги на зґвалтування. Також, зазначила, що в разі, якщо працівники правоохоронних органів поводитимуться так, як стверджувала Вотерс, громадяни будуть відмовлятися від вступу до поліції або від продовження служби в поліції після того, як вони вступили на службу, що завдасть шкоди інтересам громади[85].

Цікавим для аналізу судової практики з гендерних питань також є рішення «Etam plc v Rowan» 1989 року, в якому мала місце дискримінація за ознакою статі під час працевлаштування. Зокрема, пан Роуен подав заявку на роботу в магазин жіночого одягу компанії «Etam plc». Посадові обов'язки передбачали обслуговування в роздягальні, і роботодавці стверджували, що існує справжня професійна кваліфікація відповідно до якої працювати за таких робочих умов можуть лише жінки. Він стверджував, що була застосована дискримінаційна політика, так як інші жінки бажаючи зайняти дану посаду отримали можливість працювати в роздягальні з клієнтами. Апеляційний трибунал з трудових спорів встановив, що мала місце дискримінація за ознакою статі та відсутність справжньої професійної кваліфікації, при цьому наголошуючи, що Пан Роуен зміг би належним чином виконати основну частину роботи продавця-консультанта, а ті частини, які він не міг виконати, могли б легко бути виконані іншими продавцями-консультантами, не створюючи незручностей[25].

Отже, гендерне право Англії є цілісною системою, котра базується на принципах рівності та захисту від дискримінації. При цьому, національне гендерне право даного регіону у межах належності до англо-американської правової сім'ї поєднує класичний прецедентний підхід із сучасними актами парламенту, зберігаючи характерне та трансформоване право справедливості. Разом з тим, розвиток гендерної політики значною мірою формується чинною судовою практикою, яка акцентує на застосуванні конкретних, аналогічних, практичних стандартів гендерної рівності, котрі згодом інтегруються у прийняті парламентом кодифіковані законодавчі акти.

Схожу модель державного регулювання гендерних правовідносин має Уельс. Джерелами гендерного права даної країни також є акти парламенту Великої Британії, зокрема: Закон про рівність від 2010 року та Закон про визнання статі від 2004 року. Однак, Уельс намагається формувати гендерну політику автономно та незалежно від парламенту Великої Британії, створюючи власні національні гендерні стратегії та приділяє більше уваги інтеграції гендерних прав в політичне

життя держави, в той час як Англія діє здебільшого через уряд Сполученого Королівства та парламент.

Також, наразі Уельс активно просуває ідею введення гендерних квот до списків кандидатів, що балатуються до парламенту Уельсу, цифра якого складає 50%, однак дану реалізацію відклали до 2030 року, через юридичні сумніви та критику. Також, з квітня 2025 року уряд даної країни бореться за права трансгендерних людей з урядом Великої Британії, оскільки на тлі блокування закону, котрий спрощує процедуру переходу для трансгендерних людей, Верховний Суд Сполученого Королівства визначив поняття «жінка» відповідно до Закону про рівність лише як передбачену природою біологічну стать, що фактично виключило трансгендерних жінок з багатьох жіночих організацій та створило свого роду примус до визнання даних осіб представниками протилежної статі в офіційних документах[88].

Також, щодо судової практики, то серед новітніх прецедентних випадків, що стосуються безпосередньо визнання гендерних прав, виокремлюємо «High Court Rules on Allocation of Transgender Prisoners to Women's Prisons» 2021 року. Суть якого полягає в тому, що жінка-позивач, котра відбувала термін ув'язнення з 2016 по 2020 рік у в'язниці, стверджувала, що у серпні 2017 року на неї напала трансгендерна жінка, котра теж відбувала покарання. Також, дана жінка стверджувала, що політика утримання даних осіб в загальних приміщеннях є дискримінаційною та містить підвищений ризик, який негативно впливає на жінок, котрі там перебувають. Позивач подала судовий позов проти Міністерства юстиції, прагнучи визнати цю політику незаконною в цілому. За фактом розгляду Верховний Суд постановив, що Міністерство юстиції має право ухвалювати політику, яка дозволяє трансгендерним жінкам, навіть без наявності сертифіката про визнання гендеру, бути розміщеними у жіночих установах, якщо це відповідає їхньому юридично визнаному гендеру[37]. Таким чином, після даного прецеденту Міністерство юстиції, розуміючи потребу індивідуальності умов, розробило нову політику, котра базується на створенні відповідних кваліфікованих комітетів для

розгляду нагальних випадків розміщення трансгендерних осіб, які відбувають покарання.

Наступним прецедентним випадком, котрий стосується виховання гендерної свідомості та освіти в навчальних закладах є «Isherwood v Welsh Ministers» від 2023 року, суть якого полягає в тому, що батьки подали позов про право на відмову участі своїх дітей у навчальній програмі Уельсу, через наявність в ній положень про гендерну ідентичність та стать. В свою чергу, Верховний Суд відхилив претензію батьків та зазначив, що викладання гендерної ідентичності в школі, де передбачене включення гендерної тематики не вважається незаконною[42].

Тобто, гендерна політика Уельсу в межах існування англо-американської правової сім'ї є поєднанням актів парламенту Сполученого Королівства, безпосередньо актів парламенту Уельсу, судового прецеденту та міжнародно-правових угод (Європейської конвенції з прав людини). Також, уряд країни докладає зусиль до формування стратегічних планів, котрі стосуються гендерної освіти, забезпечення прав трансгендерних людей та охорони здоров'я, особливо для гендерно вразливих груп населення. Серед національної гендерної проблематики слід виділити обмежені повноваження, в контексті процедури спрощення визнання гендеру, оскільки парламент Великої Британії блокує дані акти. Також, подальшого врегулювання потребує визначення простору, котрий створить баланс між правами транслюдей, жінок та чоловіків в сфері забезпечення соціальної безпеки.

Крім цього, країна котра поєднує в собі елементи англо-американської правової сім'ї та романо-германської територіально перебуваючи в межах Великої Британії, є Шотландія. Саме тому, там існує змішана система регулювання правовідносин і складається вона з загального права та кодифікованого законодавства, що належить до характеристики романо-германської правової сім'ї. Серед законодавчих актів, котрі регламентують гендерну політику Шотландії виділяємо вищенаведені акти парламенту Великої Британії, зокрема Закон про рівність від 2010 року та Закон про визнання статі від 2004 року. Також, історично прийняті акти до 1707 року (возз'єднання Англії та Шотландії), створені за часів

регентства Маргарет Тюдор, Марії д'Гіз та правління королеви Марії Стюарт, мають юридичну силу наразі.

Відносно автономних актів парламенту зазначаємо про існування Закону щодо реформи визнання гендеру від 2022 року, який мав на меті спрощення процедури правового визнання гендеру для трансгендерних осіб. Однак, уряд Великої Британії заблокував даний закон, аргументуючи тим, що він впливає негативним чином на визнання рівних можливостей[32]. Разом з тим, важливим є Закон про гендерне представництво в публічних радах Шотландії від 2018 року, мета якого забезпечити введення гендерних квот не менше 50% для представників жіночої статі в державних органах країни, зокрема для представництва трансгендерних жінок також[33]. До того ж, Закон про злочини на ґрунті ненависті та громадський порядок Шотландії прийнятий 2021 року - криміналізує акт жорстокості щодо незахищених груп населення, особливо відносно трансгендерних осіб.

Серед судових практик 2025 року є схожа з Уельсом практика застосування положень відносно трансгендерних жінок, зокрема в рішенні «For Women Scotland Ltd v Scottish Ministers» Верховний Суд підтвердив раніше введені положення, що «жінка» визначається за біологічними показниками, а не юридичними. В зв'язку з чим помітно знизився рівень доступу трансгендерних жінок до відповідного простору та деяких видів надання послуг.

З огляду на це, слід зазначити, що гендерне право Шотландії є комбінованим та включає в себе як прецедентну практику так і кодифіковане законодавство. Серед напрямів гендерної політики виділяємо: забезпечення декларативної та реальної рівності прав та можливостей для всіх незалежно від наявної статі чи гендерної ідентичності; криміналізація злочинних діянь до вразливих груп населення на ґрунті гендерної ненависті; визначення гендеру сучасним напрямком розвитку та регламентація освітніх напрямів стосовно його детального вивчення; забезпечення доступу до простору та надання певного виду послуг трансгендерним особам. Таким чином, спостерігаємо визначення поняття «гендер» соціальним, а не біологічним, на що фактично і спрямована сучасна гендерна політика країни.

Водночас через дані плани та стратегії, національні акти Шотландії часто блокуються парламентом Сполученого Королівства, що відіграє значну роль у формуванні національної політики, особливо гендерної.

Надалі в контексті дослідження джерел гендерного права Сполучених Штатів Америки, слід зазначити, що вони утворюють окрему групу та існують через поєднання прецедентного права разом зі статутним, що є характерним для законодавчої бази федерального та штатного рівня. Таким чином, розпочати слід з Конституції США прийнятої 1787 року, в 14 поправці якої зазначено, що всім громадянам держави гарантується рівний захист.

Також, винятково важливе значення для розвитку гендерної політики у сфері правового регулювання трудових відносин мав Закон про громадянські права 1964 року, який сприяв ліквідації нерівності при прийнятті на роботу. Разом з тим, 1972 року даний закон був доповнений положеннями, що поширювали його вплив на кадровий склад федерального і місцевого апаратів органів виконавчої влади[68]. Для уточнення прийнятих положень, окремим інститутом, який займався питаннями запобігання дискримінації, а саме Комісією з рівних можливостей, були прийняті загальні до виконання інструкції, які було свого роду дорожньою картою працевлаштування чоловіків та жінок в рівних умовах.

Доповненням Закону про громадянські права 1964 року став Закон про громадянські права 1991 року, який визнав протиправними акти сексуальних домагань щодо жінок на роботі. Як наслідок, жінки набули права звертатися до суду за відшкодуванням шкоди, яка була завдана внаслідок сексуальних домагань, для чого достатньо було довести, що жінка зазнала агресивних або таких, що принижують її гідність, дій з боку працівника або начальника[104, с. 144].

Прийняття Закону про рівність пенсійного забезпечення у 1984 році усунув багато перешкод, що заважали жінкам заробити власну пенсію й одержувати пенсійний дохід після розлучення або у разі смерті чоловіка. Таким чином, попередньо існуюча практика щодо позбавлення права на отримання пенсії, через переривання стажу працюючої жінки, яка виховує малолітніх дітей, була заборонена. Також, даний закон санкціонував право чоловіка і жінки відповідно до

судового рішення знімати з пенсійних рахунків кошти на утримання дітей або одного з подружжя[104, с. 146]. Фактично, даний закон став поштовхом до змін умов соціального та пенсійного забезпечення, оскільки визнав внесок жінок, котрі перебували в декретній відпустці та у відпустці по догляду за дитиною ґрунтовним для соціального життя країни.

Розвиток гендерної політики був обумовлений також наявністю багатьох факторів, одним з яких була економіка країни, саме тому 1978 року був прийнятий Закон про введення податкових пільг, який передбачав стимулюючі економічні методи впливу на розвиток мережі приватних дитячих дошкільних установ і створення прямих федеральних фондів, кошти яких повинні йти на розвиток дитячих установ для незаможних родин[104, с. 146]. В такий спосіб федеральний уряд намагався привернути увагу до проблеми фінансового забезпечення працюючих матерів, зокрема щодо оплати закладів дошкільної та шкільної освіти дітей, на що жінкам були надані пільги, здебільшого податкові, для оплати освіти своїх неповнолітніх дітей.

Особливе місце в законодавчій базі США належить визначенню рівних можливостей чоловіків і жінок у здобутті освіти. Так як, якісна освіта передбачала подальше забезпечення особи високооплачуваною роботою, дане питання набуло принципового значення в процесі забезпечення гендерної рівності в суспільстві. Внаслідок цього, Законом про освіту 1972 року була заборонена дискримінація за ознакою статі в галузі освіти[104, с. 147]. Метою даного нормативно-правового акту було забезпечення рівності під час здобуття освіти для жінок та чоловіків, починаючи від дитинства та закінчуючи зрілим віком. Також, пізніше даний закон отримав правки, щодо надання грантів та пільг малозабезпеченим студентам.

Разом з тим, задля руйнування гендерних упереджень та традиційних гендерних стереотипів Закон про федеральну освіту 1975 року з внесеними поправками від 1978 року забезпечував анулювання класичних партерних ідей, щодо поділу професій на суғубо притаманні «чоловічі» і «жіночі». Зокрема, для підтримки даних нововведень федеральний уряд систематично виділяв кошти окремо штатам для організації центрів з професійної підготовки громадян-жінок.

Згідно вищенаведеному закону, у 1990 році Конгрес Сполучених Штатів Америки прийняв закон, який передбачав, що роботодавці, на підприємствах яких зайнято 50 і більше осіб, повинні надавати неоплачувану відпустку працівникам, які мають немовлят, нещодавно усиновлених або хворих дітей, або у випадку серйозного захворювання подружжя, батьків чи самого працівника, терміном на 12 тижнів протягом року[104, с. 148], Тобто, вперше в історії штатів було закріплено в правовому полі статус збереження місця для працівників, які доглядають за дитиною, а також в разі потреби відновлення на даній посаді, що значно зміцнило ефективність правової регламентації трудового права з урахуванням гендерних потреб. Разом з тим, встановлювався мінімальний стаж робіт для набуття даного права та гарантування його використання.

Також, вже 1993 року був підписаний Закон про сімейну і медичну відпустку, який надавав можливість найманим робітникам незалежно від статі отримати відпустку, в разі настання певних сімейних обставин, які визначаються як належні, а також супутніх медичних факторів, що частково порушували працездатність особи на певний термін. Даний крок продемонстрував громадянам активну позицію держави стосовно гендерної та соціальної політики.

Однак, вже 1996 року був прийнятий Закон про реформу соціальної допомоги, котрим було визнано неприйнятним надання соціальної допомоги готівкою. Більше того, одинокі матері, котрим надавалась грошова допомога, зобов'язані були в короткі терміни знайти роботу, при цьому фактично термін виплат для малозабезпечених сімей скоротився до 5 років.

Також, серед відомої прецедентної практики виділяємо такі цікаві рішення, які стосуються насамперед порушення гендерних прав. Зокрема, справа 1971 року «Reed v. Reed» , суть якого полягала в тому, що матір померлого сина не могла отримати право розпоряджатись його майном, оскільки в федеративних законах існувала перевага чоловіків над жінками в таких випадках, згідно якого право розпоряджатись майном було надано батьку померлого сина. Однак, Верховний суд визнав, що була застосована дискримінація за ознакою статі, яка порушує цивільні права жінок, а також безпосередньо право на рівний захист[66].

Наступним цікавим випадком застосування юридичної практики є «Price Waterhouse v. Hopkins» 1989 року, короткий зміст якого полягає в тому, що позивачка працювала в бухгалтерській фірмі та через гендерні стереотипи, щодо статі, її кандидатура на отримання партнерства в фірмі була постійно «затримана» до перегляду наступного року. В даному випадку Верховний Суд постановив рішення, в якому зазначив, що дискримінація щодо працівника на основі стереотипів щодо статі, тобто невідповідності особи соціальним чи іншим очікуванням щодо статі цієї особи, є неприпустимою дискримінацією за ознакою статі, що порушує Закон про громадянські права 1964 року, а також наголошуючи на тому, що саме роботодавець несе тягар доведення того, що несприятливі дії відносно працевлаштування були б такими ж, якби дискримінації за ознакою статі не було[63].

До того ж, досить цікавим є рішення 2022 року «Dobbs v. Jackson Women's Health Organization», відносно, якого надали автономію штатам у законодавчому вирішенні права на аборт індивідуально. Так як, у 2018 році штат Міссісіпі ухвалив закон, який забороняв більшість абортів після 15 тижнів вагітності (за винятком загрози життю матері або серйозних вад розвитку плоду). Американська фірма «Jackson Women's Health Organization» була єдина на той час клініка, яка не погоджувалась з правовою регламентацією даного питання. Таким чином, за фактом звернення Верховний Суд постановив, що від набрання законної сили рішення, кожен штат міг самостійно встановлювати законодавчі правила щодо процедури проведення абортів[20].

Однак, серед виконання міжнародно-правових обов'язків Сполученими Штатами Америки знаходяться прогалини, оскільки ними дотепер не ратифікована Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Разом з тим, з приходом до президентства Дональда Трампа дискримінаційна політика загострилася, так як діючий президент визнав існуючими лише дві статі: жіночу та чоловічу, як наслідок заблокувавши право трансгендерним та небінарним особам реалізовувати свої громадянські та гендерні права, такі як: отримувати паспорти з вказаною або не зазначеною гендерною ідентичністю, брати участь в змаганнях за

відповідним гендерним маркером та заборону нести військову службу тощо. Внаслідок цього, зазначена гендерна політика США як представника англо-американської правової сім'ї, наразі є однією з радикальних та дещо жорстоких у світі. Сутність попередньо існуючого поняття «гендер» у законодавстві та винесених судових рішеннях втрачає своє значення на тлі визнання домінування біологічного над соціальним.

Ще однією країною, яка входить в дану правову сім'ю є Канада, крім провінції Квебеку, яка, як ми вже зазначали в попередньому підрозділі, є частиною романо-германської правової сім'ї. Притаманними джерелами гендерного права Канади є: законодавство (прийняті акти), судові прецеденти, звичаєве право та міжнародно-правові договори. Серед законодавчих актів виділяємо: Закон Канади про права людини від 1977 року, який надає повні гарантії щодо захисту від дискримінації, у тому числі за ознакою статті, також, Канадська хартія прав і свобод, яка в свою чергу гарантує, що всі права людини однаково застосовуються до чоловіків і жінок[119]. Доречно також зазначити, що даний документ закріпив доктрину прав людини у Канаді. Так як, Хартія має найвищу юридичну силу, вона безпосередньо впливає на формування та становлення гендерної рівності в країні.

Іншими важливими федеративними законодавчими актами, які сприяють утвердженню гендерної рівності, є: Федеральний закон про справедливість у сфері зайнятості прийнятий 1995 року, який постановив вимогу від державних компаній та приватних філій дотримуватись гендерної рівності при працевлаштуванні, наданні соціальних та пенсійних гарантій тощо. Наступним є Федеральний закон про справедливість в оплаті праці від 2018 року, спрямований на забезпечення справедливо рівної оплати праці за виконану роботу, а також обов'язок надання роботодавцями виконаних планів з досягнення гендерної рівності в оплаті праці. Також, у 1971 році вперше в структурі федерального уряду з'явився пост Міністра, який відповідає за становище жінок, продемонструвавши, що гендерна політика країни набула урядового пріоритету. А вже, у 1976 році було засновано Агентство з питань становища жінок, головною функцією, якого було здійснювати координаційну політику з просування ідей гендерної рівності. Як наслідок, у 1995

році був прийнятий перший Федеральний план з гендерної рівності за фактом отриманих моніторингових даних, щодо забезпечення гендерної політики країни.

Також, виборче право жінки в Канаді отримали одними з найперших у світі, ще в XIX столітті, однак воно поширювалося не на всіх – лише вдови і незаміжні жінки могли брати участь у голосуванні з 1884 року та тільки у канадській провінції Онтаріо. Пізніше у 1917 році був прийнятий закон, який надав право голосу жінкам-військовослужбовцям і тим, чиї родичі чоловічої статі воювали під час Першої світової війни. А вже в 1921 році жінки вперше брали участь у загальних виборах – тоді ж до складу Палати громад була обрана перша і єдина на той момент жінка. Нею стала Агнес Кемпбелл з Онтаріо, яка протягом 19 років була депутатом Палати громад[119].

Серед виконаних міжнародно-правових обов'язків Канади, які становлять джерело гендерного права країни є підписана та ратифікована 1981 року Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. У рамках вирішення даного питання, уряд країни доходить до вирішення проблематики комплексно, починаючи від трудової діяльності та завершуючи сімейними відносинами.

Прецедентна практика Канади стосовно гендерної політики є досить різноманітною, зокрема, рішення «R. v. Morgentaler» 1988 року, котрий полягає в тому, що попередньо законодавчо встановлена кримінальна заборона на аборти у Канаді була оскаржена як порушення статті 7 Хартії, в аспекті права на життя, свободу та безпеку та встановлено автономію щодо прав жінок на контроль над власним тілом та репродуктивними функціями[65]. Наступним судовим рішенням є «M. v. H.» винесене 1999 року, яке стало знаковим щодо прав співмешканців одностатевих пар на рівне ставлення згідно із законом. Суд постановив, що визначення подружжя у законодавстві сімейного права Онтаріо, яке поширює право на аліменти лише різно статевим співмешканцям, є дискримінаційним і суперечить Канадській хартії прав і свобод [138].

Також, вищенаведені судові рішення фактично формують Канадське звичаєве право, оскільки в них міститься класична традиція судової практики. Тлумачення Конституції та Хартії свобод в контексті доктрини прав людини, а

також через винесення рішень, формує конкретні стандарти забезпечення гендерної рівності та недопущення актів дискримінації за фактом статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації тощо.

Таким чином, гендерне право Канади базується та розвивається на трьох державних рівнях: конституційному, закріпленому в Канадській Хартії прав і свобод, гарантуючи основні права; федеральному та провінційному законодавстві, яке передбачає використання окремих механізмів, програм та стратегій забезпечення гендерної рівності; поєднання судових прецедентів та звичаєвого права, котрі юридично тлумачать та надають застосуванню принципів гендерної рівності практичного значення, при цьому формуючи таким чином інтегровану правову модель захисту прав всіх без виключення громадян Канади.

Також, систему правових норм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності між жінками та чоловіками, а також повагу до гендерної ідентичності виявляє Австралія, яка теж за видом джерел національного права є складовою англо-американської правової сім'ї. Зокрема, серед основних законодавчих актів виокремлюємо: Закон про сексизм 1984 року, як федеральний закон, котрий забороняє дискримінацію за ознакою статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, сімейного стану, вагітності тощо[69]. Також, ним були криміналізовані злочинні дії щодо сексуальних домагань та гендерно обумовленого насильства[71]. Разом з тим, Закон про справедливу працю, прийнятий 2009 року, встановлює рівну оплату праці для представників жіночої та чоловічої статі. Також, сильним інститутом забезпечення гендерної політики є Австралійська комісія з прав людини, створена 1986 року та покликана розглядати скарги на безпосередні акти порушення гендерних прав особи. При цьому, проблему становить все ще не подолане насильство відносно представників жіночої статі, особливо аборигенних спільнот, через історичний слід колонізації, котрий формує уявлення про непокаране вилучення малолітніх дітей та руйнування традиційних устроїв.

Наступним важливим федеральним законом є Закон про гендерну рівність на робочому місці 2012 року, який вимагає від роботодавців, великих підприємств або державних структур, щорічно звітувати про забезпечення та дотримання гендерної

рівності щодо оплати праці та безпосередньо умов праці[87]. Серед кваліфікованих федеральних законів, що регламентують юридичну відповідальність за порушення гендерних прав є Кримінальний Кодекс 1995 року, в якому перелічені дії кваліфікуються як злочини вчинені на ґрунті гендерно обумовленої ненависті до статі, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Задля створення універсальних підходів в сфері регулювання гендерного права були створені Австралійські урядові настанови щодо визнання статі та гендеру від 2013 року. Дані, процесуально визнані принципи, надали особам право змінювати свою стать або гендер у федеральних реєстрах без необхідності хірургічного втручання. Також, даними настановами було розширене розуміння інтерсексного статусу (люди, які народилися з фізичними, гормональними чи генетичними особливостями та не вписуються в традиційні визначення суґубо «чоловічих» або «жіночих» біологічних характеристик)[7]. Внаслідок цього, вони фактично стали базою для створення Стандартів для зміни статі, гендеру, варіацій статевої характеристики та сексуальної орієнтації прийнятих 2020 року.

Серед прецедентної практики Австралії, виділяємо ключові рішення, які стали основою для сучасної гендерної політики, наприклад «Norrie v NSW Registrar of Births, Deaths and Marriages» 2014 року, в якому позивачка Норрі народжена з чоловічими репродуктивними органами та пройшовши у 1989 році «процедуру ствердження статі», не ідентифікувала себе ні як чоловіка, ні як жінку. У 2009 році вона подала заявку до Реєстратора народжень, смертей та шлюбів Нового Південного Уельсу з проханням зареєструвати її стать як «не визначено». Спочатку заявка була схвалена, але пізніше скасована Реєстратором, оскільки в законі не було передбачено такої категорії. З огляду на це, Верховний суд Австралії постановив, що закон штату дозволяє реєструвати стать як «не визначено», визнаючи можливість існування статі, яка не є чітко чоловічою чи жіночою[59]. Таким чином, дана судова практика уперше юридично закріпила існування небінарних осіб та надані їм відповідні права федерації.

Ще одним судовим рішенням, яке стало важливим джерелом права, що регламентує баланс між релігією та заборонаю гендерної дискримінації, є

«Christian Youth Camps Ltd v Cobaw Community Health Services Ltd» 2014 року. Зокрема, обставини даної справа полягали в тому, що у 2007 році «Cobaw Community Health Services» - організація, що займається профілактикою самогубств серед молоді та підтримкою ЛГБТ спільнот, звернулася до «Christian Youth Camps Ltd» (релігійної організації, яка займається організацією літніх таборів) з проханням надати приміщення для проведення заходу для молодих людей, орієнтованих на власну гендерну стать. Менеджер даної організації відмовив у наданні послуг, запевняючи, що захід суперечить релігійним переконанням організації. В результаті розгляду, верховний Суд зазначив, що дана організація незаконно дискримінувала, через сексуальну орієнтацію, захід із залученням вищенаведених осіб, відмовивши у наданні послуг. Також, в рішенні вказувалось, що дана ситуація ніяким чином не підпадає під релігійні винятки Закону про рівні можливості 1995 року[14]. Як наслідок, дане судове рішення розмежувало вплив релігії на гендерні уявлення та навпаки, а також підкреслило важливість існуючого балансу між релігійними переконаннями організацій та визначеними гендерними права громадянина, зокрема важливим правом на заборону дискримінації.

З огляду на вищевказане, правова система Австралії має досить розвинені джерела гендерного права, спрямовані на дотримання гендерної рівності, визначення гендерних маркерів та захисту вразливих прав трансгендерних людей. Однак, попри активну гендерну правотворчу діяльність все ще існують виклики, такі як нерівність в оплаті праці, низький відсоток представлення жіночої статі в парламенті країни, утиски прав ЛГБТ спільнот та гендерно обумовлене насильство проти жіночої статі, які потребують вирішення.

Схожою є ситуація з гендерною політикою Нової Зеландії, в якій попри ряд кодифікованих актів, які складаються з: Закону про рівну оплату праці (1972 року), Закону про права людини (1993 року) та Закону про заборону конверсійних практик (2022 року) та постановлених прецедентів, все ще зберігається гендерна несправедливість. Так, наприклад, Нова Зеландія має один із найвищих показників домашнього насильства серед розвинених світових країн. Практично, кожна жінка

країни зазнала фізичного та сексуального гендерно-обумовленого насильства, особливо виокремлюють статистичні дані серед маорі-жінок з Тихоокеанських островів[19].

Наступним досліджуваним регіон англо-американської правової сім'ї є Південна Азія, яка наявністю в ній різноманітних правових систем охоплює низку глобальних гендерних питань щодо захисту прав жінок, трансгендерних осіб та сексуально орієнтованих меншин. Однак, через територіальне розміщення, гендерні реформи реалізуються нерівномірно та в багатьох країнах вказаного географічного регіону дотепер існують виклики, зокрема у сфері судових реформ, освітніх та забороні насильства.

Відповідно, у Індії діє Закон про захист від домашнього насильства, прийнятий 2005 року, який забороняє будь які форми насильства, особливо гендерного. А також, існує прецедент Верховного Суду Індії, щодо визнання трансгендерних осіб, як повноправних громадян та надання їм квот для отримання освіти та представлення в державному секторі країни[99]. Проте, наразі в країні через панування традиційних гендерних поглядів відсутні впровадження санкцій за гендерне насильство, що надає можливості існуванню латентної злочинності.

Також, наприклад в Бангладеш присутня аналогічна проблема. Маючи сильну законодавчу та прецедентну базу, практика виконання законів, які регламентують кримінальну відповідальність за гендерне насильство залишається невирішеною.

Протилежним прикладом вищенаведеному є гендерне право Непалу як представника даної правової сім'ї, котре за останні десятиліття зазнало значного прогресу, зокрема в контексті забезпечення прав жінок, трансгендерних осіб та ЛГБТ спільнот. Так, основним джерелом права вважається Конституція Непалу, яка регламентує загальну рівність перед законом та забороняє дискримінацію за ознакою статі. Також, прогресом є зазначення у вищенаведеному джерелі права на гендерну ідентичність.

Разом з тим, Закон про рівність статей прийнятий 2015 року фактично скасував обмеження щодо прав жінок на спадщину та власність, зокрема через

вимогу залишатися незаміжною до 35 років для отримання спадщини[8]. Також, Закон про боротьбу з насильством у період менструації прийнятий 2017 року, заборонив столітню практику вигнання жінок з місць їх проживання під час менструації та криміналізував так звану практику «чаупаді», оскільки вона не раз приводила до настання смерті, зокрема через проживання в холодних місцинах або взагалі на огороженому відкритому просторі, яке спричинило виникнення та загострення гінекологічних хвороб, більше того, через дану практику жінки в несвідомому стані стресу доводили власний організм до виснаження.

Також, серед сучасних судових рішень варто зазначити про рішення щодо Рукшане Капалі постановлене 2024 року, в якому Верховний суд Непалу ухвалив рішення, про те що трансгендерна жінка повинна бути юридично визнана як жінка у всіх передбачених документах без необхідності застосування медичної перевірки[58]. Це поклало початок визнанню прав та наданню можливостей до існування трансгендерних людей в межах соціального життя країни.

З огляду на це, правова система Непалу сформувала значний прогрес у забезпеченні декларативної гендерної рівності та дотриманні гендерних прав людини, зокрема щодо нового напрямку визнання трансгендерних людей та ЛГБТ спільнот рівними з іншими громадянами. Однак, через недостатню розвиненість гендерної свідомості пересічних громадян, державно-владним структурам Непалу, ще деякі роки доведеться безперервно продовжувати роботу над усуненням партерних традиційних стереотипів, з метою ефективного забезпечення правових можливостей для інклюзивних груп населення.

На противагу цьому, країною, котра тільки починає робити кроки до визнання гендерної рівності та похідних від неї прав, є Шрі-Ланка. Через історичний колоніальний період даного регіону, джерела гендерного права, створені незалежно від Великої Британії, розпочинають свій відлік від 1948 року. В зв'язку з успадкуванням попереднього законодавства, гендерне питання ігнорувалось та ґрунтувалося на традиційних моральних нормах і принципах, що фактично обмежували права жінок. Кроки назустріч визнанню прав жінок та гендерних прав загалом розпочались лише у 2024 році. Не дивлячись на те, що Шрі-

Ланка ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок у 1981 році, свої міжнародні зобов'язання вона почала виконувати лише рік тому.

Так, Закон про рівність статей прийнятий 2024 року, передбачив формулювання та впровадження національної політики щодо гендерної рівності та надання рівних можливостей усім особам незалежно від статі чи гендерної ідентичності, а також створення Ради з гендерної рівності для моніторингу та оцінки впровадження політики[8]. Паралельно також був прийнятий Закон про розширення прав жінок, який покликаний забезпечувати заборону прийняття та застосування дискримінаційних положень у державній політиці та юридичній практиці, тим самим передбачаючи рівний захист прав як для жінок так і для чоловіків. А вже, у червні цього ж року Верховний Суд Шрі-Ланки, заблокував проект закону про гендерну рівність, обґрунтувавши це встановленням прецеденту, який може декриміналізувати одностатеві шлюби, які суперечать Конституції даної країни.

Звідси слідує, що регіон Південної Азії в межах належності до англо-американської правової сім'ї демонструє різноманітність підходів до гендерного права, зокрема щодо визнання гендерного маркера трансгендерних та небінарних осіб, а також боротьби з насильством на ґрунті гендерної ненависті, яка спостерігається в досить патріархальних країнах. Більше того, достатньо уваги приділяється подоланню утисків жіночої статі щодо окремих біологічних процесів, таких як: менструація, вагітність чи народження дитини.

Отже, гендерне право країн-представників англо-американської правової сім'ї характеризується пріоритетом судової практики над безпосереднім законодавством. Таким чином, прецеденти створюють конкретні випадки застосування норм у всіх аналогічних ситуаціях, котрі стосуються визнання та захисту гендерних прав. Як наслідок, дана правова сім'я розглядає гендерне право в аспекті важливості існуючих елементів: гендерної свідомості, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації, а судова практика та федеральні закони в даному аспекті виступають як засоби захисту гендерних прав усіх без виключення

громадян. Таким чином, судові органи визначають процедуру розірвання шлюбу, надання опіки над неповнолітніми та розпорядження майном, керуючись принципом гендерної рівності обох статей та одночасно забезпечуючи захист від: гендерно обумовленого, сексуального та домашнього насильства, а також утиски трансгендерів, небінарних осіб та ЛГБТ спільнот з можливістю адаптації правової системи.

3.3. Особливості існування гендерного права у релігійній правовій сім'ї

Серед сучасних правових систем, в основі існування яких лежить відповідне законодавство або прецедентна практика, а також дуальна форма юридичного регулювання суспільних відносин, все ще існують країни, які підкоряються лише законам Божим та будують сферу впливу суцільно на них. Дана, проблематика обумовлена тим, що гендер як поняття соціальне містить розуміння рівних ролей у суспільстві як для чоловіків так і для жінок, в той час як релігія будує свою сакральну ідею навколо розділення ознак «фемінності» та «маскулінності». Таким чином, дані відмінності з точки зору релігії передбачають майбутні можливості для кожної із статей відповідно релігійним переконанням. Однак, якщо від початку розвитку християнства, представники жіночої статі почали усвідомлювати власні права та боротись за них, про що свідчить детальний аналіз історичного контексту існування гендерного права, то, такий напрям віри як мусульманство, дещо сповільнює усвідомлення жінками власних гендерних потреб та можливостей. При цьому, наразі в деяких країнах все ще існують стереотипні уявлення відносно жінок та відведених їм соціальних ролей, що значно зменшують цінність визнання жінок повноправними членами суспільства.

Зокрема, в Ірані релігійним джерелом права визнається Коран, який закріплює, цитуючи: «О люди! Воістину, Ми створили вас з одного чоловіка та жінки і зробили вас народами та племенами, щоб ви пізнавали одне одного... І їхній Господь прийняв та відповів їм: «Я ніколи не зруйную працю жодного з вас, чи то чоловіка, чи жінки; ви — члени один одного...»[81]. Таким чином, святе писання наголошує на рівності чоловіка та жінки, як рівноправних членів громади, зазначаючи про цінну вкладу та працю кожного з них.

В протигагу цьому, напрям релігії Шийтський іслам, який проповідує Іран, визначає різні ролі для чоловіка та жінки, наголошуючи на тому, що рівність, яку передбачає Коран, не означає однаковість можливостей. В наслідок цього, чоловік зобов'язаний забезпечувати свою сім'ю, зокрема, працювати, заробляти та оплачувати потреби родини, в той час як жінка повинна вести домашнє господарство, займатись розвитком дітей, виконувати бажання чоловіка та перебувати у фінансовій залежності від нього, оскільки права працювати для неї не передбачено.

Також, дещо дискримінаційними та застарілими є положеннями для представників жіночої статі щодо права взяти шлюб з чоловіком, виключно за участі опікуна, яким для шийтів визначений: батько, дід з боку батька або ж законний правитель країни. Більше того, так як шлюбний вік для жінок визначається 13 років за сонячним календарем, а 9 років за місячним календарем - батько та дід з боку батька є єдиними особами, які мають право дати дозвіл на даний шлюб[55].

Щодо подальших сімейних відносин, які складаються безпосередньо під час вже укладеного шлюбу, то чоловіки мають відносне право переваги у кількості партнерів, яке передбачене Кораном. Так, в сурі 4 зазначено, що якщо чоловіки бояться, що не будуть справедливі до сиріт, мають право одружитись з тими жінками, які їм подобаються — на двох, трьох або чотирьох; але якщо боїтесь, що не будете справедливі до всіх обирайте лише одну»[26]. Разом з тим, дане право для жінок не передбачене, що фактично ставить жінку у підвладне становище чоловіка з єдиною можливістю в такому разі розірвати даний шлюб через шлюбний контракт, котрий є єдиною підставою вимагати розлучення через нерівноправну полігамію чоловіка.

Також, щодо самої процедури розлучення, яку регламентує Цивільний кодекс Ірану, то воно майже завжди відбувається через односторонню заяву чоловіка та відразу припиняє шлюб. Згода дружини не потрібна, як і саме судове провадження. При цьому, формою відмови чоловіка від шлюбу, є одноразове проголошення чоловіком слів щодо розлучення протягом між менструального

періоду дружини та утримання від статевих актів з нею протягом наступних трьох менструацій. Таким чином, саме розлучення здійснюється негайно, і за ним також слідує тримісячний період утримання жінки, перш ніж вона зможе вийти заміж за іншого чоловіка[26]. Цікавим є той факт, що даної процедури розлучення для жінок не передбачено, оскільки через наявність глибоко затверджених релігійних вірувань, які ділять жінок та чоловіків за відповідними соціальними ролями, чоловіки які працюють та забезпечують родину на дану заяву мають право, а жінки, які прямо перебувають під владою чоловіка та ведуть хатнє господарство можливості заявити про своє бажання не мають.

До того ж, фінансове утримання після розлучення у випадку вагітної жінки триває лише до пологів, а у випадку вдови — чотири місяці та десять днів. Жінка, яка перебуває у даному статусі, звичайно має право на аліменти, але після їх виплати вона більше не має претензій до свого колишнього чоловіка[26]. В даному контексті виплата вагітній жінці до пологів обґрунтовується тим, що в більшій кількості випадків після розлучення діти залишаються під опікою батька, саме тому встановлений такий термін суцього для гарантованого виношування дитини та її народження.

Також, ніяких гарантій успадкування та отримання належної частки спадщини, представниці жіночої статі не мають, оскільки сура 4 Корану, зазначає, що сини отримують подвійну частку порівняно з дочками, вдова отримує лише 1/8 частки спадщини померлого чоловіка в разі, якщо є спільні діти, однак якщо діти відсутні вона отримує лише 1/4 частку. Разом з тим, в Цивільному кодексі Ірану, вказано, що дочка отримує половину того, що отримує син тієї ж лінії[26]. Дана правова традиція успадкування, пояснюється тим, що дочку забезпечує її чоловік після укладення шлюбу та працювати їй відповідно забороняється, саме тому частка спадку є меншою від частки брата, в той час як обов'язком чоловіка після шлюбу вважається фінансове забезпечення, з огляду на це економічна допомога за політикою країни вважається більш доцільною для нього.

Під досить жорстку регламентацію підпадає також зовнішній вигляд жінки та її манери. Так, Цивільний та Кримінальний кодекси Ірану, а також Закон про захист

сім'ї через просування культури хіджабу та цнотливості, прийнятий та затверджений 2024 року, зобов'язує представниць жіночої статі країни носити хіджаб та відповідний одяг, який покриває тіло, зокрема мають бути присутні довгі рукави, довга спідниця або штани[39]. Даний закон є відносно консервативним та радикальним для усвідомлення впроваджених обов'язків жінок, оскільки він не лише посилює контроль уряду над повсякденним життям представниць даної статі, але й застосовує до підприємств та установ в яких вони працюють, штрафи або закриття, якщо керівництво даних організацій не буде виконувати даних розпоряджень. Також, вищенаведений нормативно-правовий акти посилив санкцію за порушення норм щодо носіння хіджабу та наразі передбачає й тривале позбавлення волі. Дане нововведення, надало розширені повноваження Міністерству розвідки, Корпусу вартових Ісламської революції, поліції та судовій владі щодо права виявлення даних порушень та переслідування їх у судовому порядку. Як наслідок, новини про дані дії сколихнули акції протестів жінок проти утиску їхніх громадянських та особистих прав, передбачених релігією, Конституцією та чинним законодавством.

Існування інституту представлення жіночої статі в парламенті країни регламентують Коран та Конституція Ірану. Хоча, стаття 20 Конституції гарантує жінкам рівні права в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах, спостерігається проблема з практичним застосуванням даних положень[60]. Наприклад, в 2024 році, у парламенті Ірану (Меджліс) з 290 місць лише 14 займали жінки, що становило приблизно 4,8% від загальної кількості депутатів. Фактично, це був один із найнижчих показників серед країн з ісламським правлінням[43].

Таким чином, гендерна політика Ірану поєднує в собі офіційне законодавство та існуючі релігійні норми Корану, які визначають відповідні соціальні ролі громадян-представників жіночої та чоловічої статі. Хоча, дані нормативні положення сформовані з метою забезпечити гендерну рівність в отриманні освіти, працевлаштуванні та участі у політичному житті, наразі вони дещо обмежуються традиційними релігійними поглядами на поведінку жінок, ведення домашнього господарства, правила носіння хіджабу, низький відсоток представлення в

парламенті, місцевих радах та на урядових посадах. З огляду на це, існуючі патріархальні погляди країни роблять її однією з тих, сучасних країн, яка за останніми зі статистичних даних містить глобально високий індекс гендерного розриву та найменший індекс гендерного балансу.

Наступною країною, правову систему якої складають також релігійні норми Корану, Конституція та нормативно-правові акти є Ірак. Безпосередньо, сама Конституція Іраку в статті 14 зазначає, що іракці рівні перед законом без дискримінації за ознакою статі, раси, етнічної приналежності, національності, походження, кольору шкіри, релігії, секти, переконань чи поглядів, а також економічного чи соціального статусу[41]. Таким чином, конституційна основа законодавства даної країни прямо прописує про заборону будь яких дискримінаційних дій. Разом з тим, слід зазначити, що права та свободи людини, згідно статті 35, стосуються соціального та культурного життя та встановлюють норми, яких мають дотримуватись державно-владні структури щодо громадян, зокрема захисту від гендерної дискримінації.

Однак, підхід даної правової регламентації видається формальним в розрізі практичного соціального життя країни, оскільки здебільшого іракці застосовують релігійні норми Корану. Зокрема, щодо процедури успадкування, ситуація є аналогічною як і в Ірану, так як жінки мають куди менше цивільних прав ніж чоловіки та успадковують частку передбачену шаріатом, як половину частки сина тієї ж лінії споріднення.

Щодо представництва жінок Іраку в політичній ієрархії влади, то з 1997 по 2022 роки середнє значення становило 21 % з мінімальним значенням 6,4 % у 1997 році та максимальним 28,88 % у 2021 році[40]. Такі статистичні дані вказують на обмежений прогрес щодо гендерній рівності у державній політиці, більше того жінки представлені в парламенті все ще не досягають рівня, який відображав би цінність ролі жінок у політичному житті суспільства.

Разом з тим, станом на 2025 рік, в парламенті Іраку (Рада представників) жінки займають вже 95 зі 329 місць, що становить 28,9 % від загальної кількості

депутатів. З огляду на історичний контекст виборчого процесу даного регіону - це є найвищим показником[18].

Щодо отримання освіти, то статтею 34 Конституції зазначено, що держава забезпечує безкоштовну початкову освіту та рівні можливості для всіх громадян незалежно від статі[41]. Однак, виникає проблема у практичній реалізації даної норми, оскільки дівчата або жінки з великих міст дійсно отримують можливість навчатись, через те, що багато традиційних упереджень там повільно втрачають свою силу, однак представниці сільської місцевості та провінційних консервативних регіонів стикаються зі значного роду соціальними проблемами, зокрема: через неповнолітній шлюб, заборону батька чи економічними факторами в сім'ї.

Також, серед недоліків гендерної політики Іраку виділяємо заборону використання терміну «гомосексуальність» у засобах масової інформації, з вказівкою на заміну «сексуальне відхилення». Більше того, наразі у документі Комісії з комунікацій та медіа Іраку використання терміну "гендер" також під заборону. При цьому, законодавство Іраку не криміналізує гомосексуальні стосунки, але не чітко сформульовані моральні положення кримінального кодексу використовуються для переслідування представників ЛГБТ спільнот[143].

Разом з тим, обурення міжнародної спільноти викликало те, що у лютому 2025 року Ірак прийняв законодавчі зміни, які дозволяють шлюб дівчатам з 9 років та надають релігійним судам більше повноважень у питаннях особистого статусу[100]. Такі поправки, викликали хвилю критики серед правозахисників та тлумачаться як «відкат» у минуле щодо захисту прав жінок та дівчат, визнання їх прав та створення соціально-прийнятного простору для життя.

В деяких регіонах Іраку на жаль все ще існують неприйнятні традиційні процедури для дівчат з метою визнання їх повноцінними членами громади. Зокрема, у Іракському Курдистані все ще існує практика калічення дітей та жінок, котра називається «калічення жіночих геніталій» в перекладі на англійську «female genital mutilation». Такі операції визнані порушенням прав дівчаток та жінок на міжнародному рівні та являють собою крайню форму дискримінації жінок[11].

Хоча, у 2011 році парламент Курдистану ухвалив закон, що забороняє обрізання жіночих геніталій та встановив за дані дії кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі, ця жахлива практика все ще існує. Щонайгірше від неї страждають саме в дитячому віці, така процедура проводиться для дівчаток у віці від 4 до 7 років[77]. Дана незаконна діяльність призводить не лише до зниження міжнародного престижу даної країни, а також і великої смертності населення, так як наслідки у вигляді сильних болей, інфекцій та ускладнень при пологах, в більшій кількості призводять до смертей. Також, нерідко дівчата отримують після даного досвіду психологічні розлади, що призводять до обмеження їх дієздатності.

З огляду на це, гендерна політика Іраку поєднує декларативні гарантії рівності обох статей закріплених Конституцією та релігійні норми, що встановлюють свого роду обмеження для жінок в повсякденному житті. Зокрема, хоча Конституція забезпечує гендерну рівність у політичній, економічній та освітній сферах, однак дозволяє застосовувати право шаріату пріоритетним, що значно впливає на нерівномірність прав при укладенні шлюбу, розлученні та отриманні спадку. Також, з огляду на важливість сучасних можливостей, низький рівень гендерної свідомості обґрунтовується обмеженістю у доступі освіти у деяких регіонах країни.

Більше того, хоча у політичній сфері Ірак запровадив квоти представлення жіночої статі у парламенті, представництво жінок станом на 2025 рік є 28,9 % місць у парламенті, що значно нижче за європейські показники. Отже, наявність традиційних патріархальних поглядів суспільства та легалізація їх релігією, свого роду знижують відсоток впровадження новітніх можливостей у соціальне, фінансове чи політичне життя країни.

Наступною країною, котра в регламентації гендерної політики сплітає законодавство та релігію є Сомалі. За вказаним індексом гендерної нерівності ООН, Сомалі посідає четверте місце серед інших світових країн. Як наслідок, представниці жіночої статі систематично стикаються з численними блокування у доступі до освіти, медичних послуг, фінансових можливостей та політичного

представлення. Особливість даної гендерної регламентації пов'язана із встановленням на даній території шаріату у 2006 році.

Серед законодавчих актів, які закріплюють ідею гендерної рівності є Конституція Сомалі. Зокрема, стаття 11 проголошує рівність усіх громадян перед законом, незалежно від статі[50]. Однак, особливістю реалізація даного питання є процедура, яка передбачає, що в контексті існування ісламу як державної релігії, жоден нормативно-правовий акт не може суперечити положенням шаріату. За аналогією з попередніми країнами-предаставниками, ідея шаріату містить традиційні уявлення про відведене місце для жінок у соціальному житті країни.

Разом з тим, аналізуючи гендерну політику даної країни, слід зазначити, що досить прогресивним законом є Сімейний кодекс 1975 року, який містить принципи гендерної рівності, зокрема в питаннях надання незалежності жінкам щодо укладання шлюбів та відповідно прав жінок у ньому. Однак, рішення прем'єр-міністра Сомалі Хамзи Абді Барре в 2024 році змінити назву з Міністерства розвитку прав жінок на Міністерство розвитку сім'ї та прав людини, видається дещо контраверсійним в розрізі прийнятої законотворчості та гендерної інституційності.

Також, права жінок на працю та безпосередню процедуру прийняття на роботу регламентував Кодекс праці Сомалі, прийнятий 1972 року. Внаслідок цього, основні положення та функціональність були спрямовані на досягнення справедливо рівної оплати праці, обмеження нічних змін для жінок та захист материнства.

Щодо визначених міжнародно-правових зобов'язань, то Сомалі підписала у 1985 році Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, однак станом на 2025 рік все ще не ратифікувала її, що пояснюється відповідно страхом перед введенням нового, невідомого, інтеграційного в консервативне суспільство з традиційними поглядами на відведені гендерні ролі.

Відносно вищенаведеної практики жіночого обрізання геніталій, то в таких регіонах як Пунтленд та Сомаліленд, були прийняті відповідні закони, котрі забороняють дані дії, криміналізують їх та забезпечують права жінок, які

піддавались актам насильства при працевлаштуванні[74]. Однак, за останніми статистичними даними приблизно 91 % жінок віком 15–19 років зазнали жіночого обрізання, що мало серйозні фізичні, сексуальні та психологічні наслідки. Як наслідок, материнська смертність у Сомалі є однією з найвищих у світі, становлячи 732 випадки на 100 000 живих народжень[73] .

Разом з тим, у гендерній політиці Сомалі присутній ряд прогресивних змін спрямованих на позитивні зрушення в даній сфері. Так, у 2024 році було запущено першу телевізійну програму поточних подій, введену жінками, що стало важливим кроком у підвищенні видимості жінок у медіа та політичному дискурсі [72].

Отже, гендерна політика Сомалі базується на дуальності нормативної регламентації, яка на державному рівні проголошує рівність усіх громадян незалежно від статі, та шаріату, що містить традиційні та консервативні уявлення про існування обох статей в країні. Внаслідок цього, ряд нормативно-правових актів блокуються релігійними нормами та анулюються, через певного роду відмінність бачення законодавця та релігії. Відповідно, питання з ратифікацією Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок наразі відкладається також через неготовність громад, котрі існували за тисячолітніми релігійними приписами, сприйняти новітні погляди на сучасні гендерні права та можливості. Через це жінки систематично стикаються з перешкодами у доступі до освіти, а також неприйнятними практиками, які вчиняються без дозволу та в загальному порушують права людини. Політичне представництво жінок в країні забезпечується наразі введенням квот, але здебільшого через тиск міжнародних партнерів. Серед позитивних зрушень є створення телевізійної програми поточних подій, яка введена жінками. Підсумовуючи вищевикладене, Сомалі входить до числа країн з найвищим індексом гендерної нерівності серед світових країн, оскільки подолання патріархальних релігійних ідей відносно гендерної рівності просувається повільними темпами.

Дещо відрізняється від попередньо наведених країн гендерна політика Пакистану, оскільки має прогресивну правотворчу базу, яка складається з: Закону про захист прав трансгендерних осіб 2018 року, Закону про захист жінок від

наси́льства 2015 року, Закону про заборону дитячих шлюбів 2025 року, а також Закону про запобігання примусовим шлюбом 2011 року. Разом з тим, серед численної судової практики важливо виділити один з недавніх судових прецедентів «Ibrahim Khan v. Saima Khan» від 2024 року, за фактом розгляду якого Верховний суд зазначив, що «хула» – звільнення від шлюбу, якого жінка може досягти, погодившись відмовитися від свого приданого не можуть ухвалювати без згоди жінки на те [75]. Таким чином, дане рішення підкреслює важливість жіночої автономії у питаннях розірвання шлюбу та як наслідок надання рівності в сімейних відносинах.

Однак, серед недоліків правової регламентації виокремлюємо систематичне насильство над представниками жіночої статі, особливо у регіоні Карачі, де акти насильницької дії настільки поширились, що масово почали вбивати трансгендерних жінок. Це пояснюється домінуванням консервативних уявлень про роль жінки й відведену гендерну ідентичність, як наслідок відхилення від даних моральних норм, зокрема трансгендерність, вважається загрозою суспільному порядку та породжує агресію серед громадян.

Ще однією країною, яка містить особливості гендерно-правової регламентації в умовах тісного зв'язку з релігією є Єгипет. Зокрема, поява перших феміністичних ідей збіглася зі зростанням національної свідомості в країні щодо отримання незалежності. Так, 16 березня 1919 року була проведена демонстрація за участю приблизно 300 жінок, котрі пройшли вулицями Каїра до британської дипломатичної місії. Хоча, Конституція 1923 року проголосила усіх єгиптян рівними, виборче право було надане лише чоловікам. З огляду на дану політичну несправедливість, у 1923 році Худа Шаараві заснувала Єгипетський союз феміністок, який разом із Центральним жіночим комітетом партії “Вафд” висунув перелік вимог щодо встановлення гендерного рівноправ'я в країні. Однак, лише у 1979 році А. Садат видав президентський декрет, згідно з яким жінки отримали право вимагати розлучення у разі, якщо чоловік хоче взяти ще одну дружину[5]. Дана реформа мала великий вплив на гендерну свідомість пересічних єгиптян, оскільки традиційним в ісламському праві був підхід надання чоловіку права мати

чотирьох дружин, при цьому жінки мали обмежені можливості розлучитись з даним чоловіком, а точніше дана процедура не передбачалась зовсім. Тобто, для чоловіка це вже не було необмеженим правом і виключно його бажанням, відтоді за дані дії він мав нести юридичні наслідки в аспекті сприйняття або несприйняття з боку його законної дружини. Таким чином, це була свого роду реформа «особистого статусу особи», котра регулювала як прийняття шлюбу, так і процедуру законного розлучення, надання опіки, піклування та успадкування.

Однак, все одно були присутні консервативні обурення з боку традиційних шариатських вчень, більше того у 1981 році, після смерті президента Садата більшу частину таких інтеграційних положень скасували, право жінки на розлучення вже значно пізніше закріпили в чинному законодавстві, що регулює сімейні відносини.

Також, через постійний супротив опозиції в обличчі традиційних патріархальних уявлень та стереотипів, представники жіночої статі в Єгипті отримали допомогу від Альянсу арабських жінок у 1988 році, надрукувавши памфлет під назвою “Законні права єгипетської жінки: теорія і практика”, таким чином забезпечуючи право жінок використовувати чинні закони собі на користь[116, с. 80]. Отже, цей памфлет був як дорожня карта з надання доступних роз’яснень жінкам, які права вони мають за законом та ілюстрація того як реально ними користуватись лише на власний розсуд. Таким чином, була обґрунтована проблематика гендерної свідомості, в контексті того, що реалізація прав жінок залежить не лише від декларативного забезпечення, а й від соціально-правових факторів: освіти, адвокації, доступу до інформації тощо. Тому, в разі якщо закони є реально прогресивними, без роз’яснень та правової підтримки вони є суцільно номінальними.

З огляду на це, гендерна політика Єгипту містить створену сильну законодавчу базу таких нормативно-правових актів як: Закон про особистий статус, нововведення до Кримінального кодексу Єгипту: Закон № 126 від 2008 року — криміналізація сексуальних домагань, Закон № 119 від 2008 року — посилення покарання за насильство в сім’ї, а також ратифікація Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Проте, через консервативність деяких

політичних представників влади, проблематика прогресивності впровадження даних норм в буденне існування громадян все ще потребує вирішення. Внаслідок цього, в умовах існування досить великого обсягу громадських ініціатив, які на сьогодні виконують роль просвітницької діяльності, спостерігається консервативність в легітимізації державної влади, що надає гендерним реформам статусу формальності.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал щодо особливостей існування гендерного права релігійних країн, які впроваджують дотримання гендерної рівності, слід зазначити, що проблематика сприйняття гендерних прогресивних ідей в процесі акультурації зумовлена страхом прийняття крізь призму нового, нетрадиційного та ліберального. Зокрема, в розрізі існування бінарності та незмінності, виникає проблематика сприйняття права на зміну статі, послаблення впливу релігії - провокує інституційний спротив, слабкість правової культури та процесуальної процедури захисту гендерних прав - формує декларативність, а не практичність. А, отже, поєднання шаріату, традиційних патріархальних підходів та слабких правових механізмів впливу - здебільшого сповільнює розвиток гендерного права у релігійній правовій сім'ї.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне теоретичне та порівняльно-правове дослідження, яке допомогло дослідити феномен гендера, гендерного права, гендерної свідомості та гендерної ідентичності всебічно. Окремо, після детального аналізу, представлено позитивні та негативні риси національного гендерного правового регулювання, охарактеризовано внутрішню структуру гендерного права України. Здійснено компаративний аналіз відомих правових сімей в контексті підходів до регламентації гендерної політики, а також реалізовано вивчення міжнародних доповідей на рахунок виконання міжнародних зобов'язань у сфері дотримання гендерних прав під час ведення війни.

Таким чином, на основі проведеного дослідження сформульовано такі висновки, які мають значення для юридичної науки та практики:

1. Історико - правовий аналіз дослідження існування гендерного права проілюстрував, що регламентація гендерних правовідносин сягає свого початку ще існування Античних держав та дотепер формується у сучасному світі. Таким чином, у роботі зафіксовано, вплив різних історичних періодів на становлення гендерного права, починаючи від Стародавньої Греції та Стародавнього Риму до демократичних країн теперішнього часу, зокрема, визнання гендерних прав, збільшення гендерної свідомості, усвідомлення гендерної ідентичності, покращення гендерної культури та формування інституту юридичної відповідальності за порушення визнаних законодавчо гендерних прав. Термін «гендерне право» охарактеризовано як комплексну галузь права, яка встановлює засоби забезпечення та контролю за дотриманням прав людини незалежно від наявного гендеру, а також створює ефективні засоби захисту порушених гендерних прав та присутня в країнах з паритетною демократією.

2. Актуальність методологічного апарату гендерного права полягає у виокремленні ряду нових адаптованих методологічних концептів та підходів, а саме концепції гендерної правової доктрини як окремої системи ідей та нових наукових поглядів на сучасну проблематику гендерного права. Потребовий підхід, в межах концепції методології гендерного права надає визнання гендерним

потребам, актуалізує ідею підвищення гендерної свідомості та культури через вирішення гендерно-правових питань, які фактично є засобом їх задоволення, в контексті прийняття відповідно об'єктивних гендерно-правових законів. Застосування синергетичного підходу в методології гендерного права дозволяє дослідити аномалії відповідної галузі права, а також ілюструє в ньому нові характеристики, межі сприйняття та подолання суперечливих норм. Використання інституційного підходу обґрунтовується наявністю обумовленої внутрішньої структури гендерного права та його складових інститутів, які забезпечують дотримання гендерної рівності. Також, актуалізовано застосування такого наукового підходу як правовий моніторинг в дисертаційному дослідженні, оскільки відповідно до існуючих міжнародно-правових зобов'язань: контроль та збір інформації, щодо дотримання гендерних прав носить обов'язковий характер.

3. Дослідження гендерної свідомості законодавця в контексті національної правотворчості визначило його належність до гендерно-чутливого рівня даного виду свідомості, однак, з певними особливостями. Зокрема, проаналізована нормативно-правова база від дня отримання незалежності до 2025 року, надає змогу зробити висновки, що за даний проміжок часу гендерно-правова регламентація отримала вигляд геометричної змінної, так як гендерна політика сформувалася в межах: з одного боку задоволення гендерних потреб всіх громадян країни, а з іншого - проектів спрямованих лише на задоволення потреб жінок, внаслідок цього, паритетність як вагомий показник змінювалась від зростання до спадання, що значно вплинуло на можливості реалізації гендерних прав чоловіками, трансгендерами та небінарними особами.

4. Розглянуто проблематику дотримання гендерної рівності в умовах ведення війни, зокрема, в контексті відомих статистичних даних Другої Світової та російсько-української війни. Опрацьовано історично відомі випадки використання гендерно обумовленого насильства та загальновизнаних масових зґвалтувань як застосування гендерного геноциду. Також, детально вивчено періодичні доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини на факт спрямованого використання жорстоких методів насильства російськими військовими, які умисно

завдають тілесних ушкоджень українським військовополоненим не лише за фактом національності, а й також біологічної приналежності до певної статі. Зокрема, отримані дані щодо гендерної жорстокості в умовах ведення війни, свідчать про недостатній вплив міжнародної спільноти як гаранта дотримання гендерних прав відповідно прийнятим конвенціям та резолюціям, що зумовлює зробити обґрунтовані висновки відносно пасивності вирішення загальновизнаної гендерної міжнародно-гуманітарної проблеми.

5. Охарактеризовано гендерно-правові відносини в Україні за їх основними критеріями відмежування, зокрема визначення предмету гендерного права удосконалено та сформульовано як чинні законодавчо визначені умови та порядок забезпечення й дотримання гендерної рівності в аспекті його соціо-статевої взаємодії у всіх сферах людського буття. Разом з тим, методи правового регулювання гендерного права обґрунтовані в контексті дихотомії імперативного та диспозитивного методів, що формує особливу систему стримувань та противаг, оскільки з одного боку забезпечуються обов'язкові до виконання гарантії рівності та заборону дискримінації, а з іншого існує гнучкість в реалізації принципу рівності через певного роду домовленості.

6. Досліджено систему національного гендерного права та виокремлено такі його структурні елементи як: норми, інститути та субінститути. Обґрунтовано спеціальний характер гендерних норм через правові гарантії й механізми, що спрямовані на усунення гендерної нерівності. Зазначено, що характерним для інститутів гендерного права є домінування матеріальних над процесуальними, оскільки процедура захисту гендерних прав все ще є недостатньо розвиненою. Доведено, що однією з особливостей гендерного права є наявність у ньому міжгалузевих інститутів через його комплексний характер та широку сферу охоплення. Разом з тим, охарактеризовано гендерне право в контексті існування правового режиму як комплексну галузь права, котра має окрему правову регламентацію та складається з відповідних норм, що регламентують права і обов'язки суб'єктів, шляхом постановлення дозволів, заборон та обмежень, а також містить ряд інститутів, які відповідають за дотримання належної процедури

реалізації, охорони та захисту гендерних прав. Також, визначено основні правові категорії, які складають: гендерна рівність, недискримінація за ознакою статі, гендерна дискримінація, гендерні стереотипи, рівність можливостей, позитивні дії, гендерно обумовлене насильство, гендерна ідентичність та гендерне самовизначення, а також гендерний мейнстрімінг.

7. В контексті обґрунтування елементного складу гендерно-правових відносин сформовано класифікацію суб'єктів гендерного права України, відповідно якої суб'єктний склад становлять: фізичні особи (громадяни України), державно – владні органи, органи місцевого самоврядування та державні органи відповідної компетенції в галузі гендерного права. Виокремлено особливості об'єкта гендерно-правових відносин, згідно чинного національного гендерного законодавства та обґрунтовано перелік соціальних цінностей, матеріальних та нематеріальних, які в єдності становлять благо, до якого прагне законодавець у формуванні гендерної політики України. Зміст гендерного права визначено як всеосяжний елемент національної правової системи, через дотичність до інших галузей права та наявність правовідносин, котрі є похідними від них.

8. За допомогою порівняльно-правового методу досліджено гендерно-правову регламентацію в правових системах країн, що належать за внутрішньою структурою до романо-германської та дочірніх правових сімей. Охарактеризовано кодифіковане гендерне законодавство належних країн та виокремлено відповідні інститути, які контролюють, формують та забезпечують реалізацію гендерної політики. Сформульовано особливості даної правової сім'ї як законодавчо дозволену можливість вживати позитивні дії, які є засобом мінімізації гендерних утисків та досягнення гендерної рівності.

9. Визначено особливості гендерно-правової регламентації англо-американської правової сім'ї як пріоритет судової практики над федеративним законодавством. Досліджено випадки застосування прецедентів направлених на визнання та захист гендерних прав. Зазначено, що англо-американська правова сім'я розглядає проблематику гендерного права в контексті підняття суспільного рівня гендерної свідомості, усвідомлення власної гендерної ідентичності та

сексуальної орієнтації, а судова практика виступає основою створення федерального законодавства, яке регламентує використання юридичних засобів захисту вже порушених гендерних прав.

10. Окремо досліджено особливість гендерного права в релігійній правовій сім'ї. Визначено, що через важливість релігії для країн-представників даної правової сім'ї розвиток гендерно-прогресивних ідей розвивається уповільнено, оскільки постулати шариату дещо обмежують представниць жіночої статі у реалізації власних гендерних прав та можливостей. Разом з тим, панування традиційних патріархальних підходів та слабких механізмів впливу - формує можливість існування практик гендерно зумовленого насильства, у тому числі щодо трансгендерних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. According to the Transsexual Act (TSG). *Buro zur Umsetzung von Gleichbehandlung e.V.* 1981. URL: <https://www.bug-ev.org/en/topics/focus-areas/dossiers/translate-to-english-diskriminierung-von-trans-personen-in-deutschland-einfuehrung/translate-to-english-rechtliche-grundlagen/translate-to-english-transsexuellen-gesetz-tsg> (дата звернення 02. 10. 2025)
2. Act Respecting Labour Standards. *Federal Register of Legislation*. 2019. URL: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/n-1.1> (дата звернення 02. 10. 2025)
3. Albania passes landmark gay hate crime laws. *Global Gays*. 2013. URL: <https://surl.lu/sblxte> (дата звернення 02. 10. 2025)
4. Albanian Custom Fades: Woman as Family Man. *The New York Times*. 2008. URL: <https://www.nytimes.com/2008/06/25/world/europe/25virgins.html> (дата звернення 02. 10. 2025)
5. An Investigation of the Phenomenon of Polygamy in Rural Egypt : Faculty Books / Shahd L.S.Volume 24. Cairo : American University in Cairo, 2001. 137 p. URL: https://fount.aucegypt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1127&context=faculty_books (дата звернення 02. 10. 2025)
6. Anderson M. S. Women in Modern Japanese History. *Japan society*. URL: <http://surl.li/nytdh> (дата звернення 02. 10. 2025)
7. Australian Government Guidelines on the Recognition of Sex and Gender. *Attorney-General's Department*. 2013. URL: <https://surl.li/lmhatl> (дата звернення 02. 10. 2025)
8. Barriers to women's land and property access and ownership in Nepal. International Organization for Migration. Kathmandu. 2016. 75 p.
9. Bridger S. Young Women and Perestroika. *Cambridge University Press*. 2008. P. 187–191. URL: <https://surl.li/kpfibo> (дата звернення 02. 10. 2025)
10. Brienna Perelli-Harris. Ukraine: On the border between old and new in uncertain times. *Demographic Research*. Vol. 19. 2008. 36 p.
11. Changes in the prevalence and trends of female genital mutilation in Iraqi Kurdistan Region between 2011 and 2018. *Springer Nature Link*. URL:

- https://link.springer.com/article/10.1186/s12905-021-01282-9?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02. 10. 2025)
12. Charter of Human Rights and Freedoms, CQLR с C-12. *CanLII*. 2022. URL: <https://www.canlii.org/en/qc/laws/stat/cqlr-c-c-12/227821/cqlr-c-c-12.html> (дата звернення 02. 10. 2025)
 13. Charter of the International Military Tribunal, Article 6, 1945. *Refworld*. URL: <https://surl.li/pcionr> (дата звернення 02. 10. 2025)
 14. Christian Youth Camps Limited v Cobaw Community Health Services Limited and Ors. *High Court of Australia Transcripts*. 2014. (Application no. 289). URL: https://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCATrans/2014/289.html?context=1;query=%5b2014%5d%20HCATrans%20289%20;mask_path (дата звернення 02. 10. 2025)
 15. Civil code of québec. (Application no. 1991). *Legis Qebec*. URL: <https://surl.li/axssgg> (дата звернення 02. 10. 2025)
 16. Constitution de la République du Congo. (Application no. JO 2022-1 spécia). *République du Congo Secrétariat Général du Gouvernement*. 2015. URL: <https://www.sgg.cg/fr/journal-officiel/constitution.html> (дата звернення 02. 10. 2025)
 17. Constitution of the Republic of Montenegro 2007, as amended to 2013. *Un Women. Global Gender Equality Constitutional Database*. URL: https://constitutions.unwomen.org/en/countries/europe/montenegro?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02. 10. 2025)
 18. Council of Representatives of Iraq. *Global economy com*. 2010. URL: <https://data.ipu.org/parliament/IQ/IQ-LC01/data-on-women/> (дата звернення 02. 10. 2025)
 19. Data and research indicates that violence against women and girls is widespread in New Zealand. *Ministry for Women*. URL: <https://surl.li/rtqsum> (дата звернення 02. 10. 2025)
 20. Dobbs, State Health Officer of the Mississippi Department of Health, et al. v. Jackson Women’s Health Organization et al. Supreme Court of the United States. (Application no. 19–1392). 01. 12. 2021. URL: <https://surl.li/bpjaem> (дата звернення 02. 10. 2025)

21. Elsie Robert. Historical dictionary of Albania. *Internet Archive*. 2004. URL: <https://surl.li/rhlhtr> (дата звернення 02. 10. 2025)
22. Equality Act 2010. *Legislation gov. UK*. URL: <https://surl.li/ovanji> (дата звернення 02. 10. 2025)
23. Equality Act 2010. *Legislation gov. UK*. URL: <https://surl.li/qljjnk> (дата звернення 02. 10. 2025)
24. Eric Blanc. Finland 1906: The revolutionary roots of women's suffrage, an International Women's Day tribute. *Libcom. Org*. 2015. URL: <https://surl.li/zxpzhz> (дата звернення 02. 10. 2025)
25. Etam plc v Rowan. *United Kingdom Employment Appeal Tribunal*. (Application no. EAT/ 956/96). URL: <https://surl.li/rnolrm> (дата звернення 02. 10. 2025)
26. Family law in Islam. *Encyclopaedia Iranica*. 2013. Vol. IX. URL: <https://surl.li/ujqexl> (дата звернення 02. 10. 2025)
27. Feminismus und die Ethik der Versöhnung . *Mittelweg* 36. 2007. Vol. 16. P. 4—29. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/rccsar-458%20(1).pdf (дата звернення 02. 10. 2025)
28. Freiner. N. Gender, Politics, and the State in East Asia. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/316228220_Gender_Politics_and_the_State_in_East_Asia (дата звернення 02. 10. 2025)
29. Gender Equality in Academia and Research - GEAR tool. *European institute for gender equality*. URL: <https://surl.li/fhxvsu> (дата звернення 02. 10. 2025)
30. Gender Equality Index. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024> (дата звернення 02. 10. 2025)
31. Gender Recognition Act. *UK Public General Acts*. URL: <https://surl.li/ejqtrf> (дата звернення 02. 10. 2025)
32. Gender Recognition Reform (Scotland) Bill. *The Scotitsh Parliament Parlamaid na h-Alba*. 2022. URL: <https://surl.lu/nlpige> (дата звернення 02. 10. 2025)
33. Gender Representation on Public Boards (Scotland) Act 2018. *Legislation.gov. uk*. URL: <https://surl.li/nqbdez> (дата звернення 02. 10. 2025)

34. Gender	Terms	Explained.
- URL: https://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd15/lc/gender_terms.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02. 10. 2025)
35. Grevio. Baseline Evaluation Report Croatia. 106 с.
 36. Grossman V. A. Writer of war. New York: Vintage book, 2006. 400 p.
 37. High Court Rules on Allocation of Transgender Prisoners to Women's Prisons. (Application no. CO/4198/2019). 2021. URL: <https://perma.cc/D4HX-TSYQ> (дата звернення 02. 10. 2025)
 38. In Bialystock, zum Druck vorbereitet von Rachel Kownator. Das Schwarzbuch. Der Genozid an den sowjetischen Juden / Wassili Grossman, Ilja Ehrenburg (eds.). Reinbeck : Rowohlt, 1994. 395 p.
 39. Iran: New Hijab Law Adds Restrictions and Punishments. *Human rights watch*. URL: <https://surl.lu/lpgzqm> (дата звернення 02. 10. 2025)
 40. Iraq: Women in Parliament. *Global economy com*. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Iraq/ Women_in_parliament/ (дата звернення 02. 10. 2025)
 41. Iraq's Constitution of 2005. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005.pdf (дата звернення 02. 10. 2025)
 42. Isherwood v Welsh Ministers. High Court (Application no. 3331). 2023. URL: <https://surl.li/cihczo> (дата звернення 02. 10. 2025)
 43. Islamic Parliament of Iran. *IPU Parline*. URL: <https://data.ipu.org/parliament/IR/IR-LC01/data-on-women/> (дата звернення 02. 10. 2025)
 44. James v. Eastleigh Borough council. *Casemine*. 2023. URL: <https://surl.li/cmzydu> (дата звернення 02. 10. 2025)
 45. Joan W. Scott. Millennial Fantasies: The Future of "Gender" in the 21st Century. *Paper presented on May 6, 2000 at the seminar "Production of the Past", Columbia University*. New York : 2010. Vol.32. URL: <https://surl.li/laijyf> (дата звернення 02. 10. 2025)

46. John Stuart Mill. The subject of women. L. : Savill, Edwards and Co., printers, Chandos Street, Covent Garden, 2008. 88 p. URL: <https://surl.li/pubplh> (дата звернення 02. 10. 2025)
47. Laura Bierema. The role of gender consciousness in challenging patriarchy. *University of Georgia, USA*. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/The_role_of_gender_consciousness_in_challenging_pa%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/The_role_of_gender_consciousness_in_challenging_pa%20(1).pdf) (дата звернення 02. 10. 2025)
48. Law on Gender Equality. Pravni ekspert doo, Podgorica. *Katalog propisa*. 2021. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mne231067.pdf> (дата звернення 02. 10. 2025)
49. Leena Mari Peltomaa. Gender and Byzantine Studies from the Viewpoint of Methodology / vorgelegt von w. M. Johannes Koderin der Sitzung am 10. 2004. P. 23-44 URL: <https://surl.li/hocbaq> (дата звернення 02. 10. 2025)
50. Legal framework. *European Union Agency for Asylum*. URL: <https://surl.li/thbcge> (дата звернення 02. 10. 2025)
51. LLB 4007 Discrimination Law Case Study: Gill v. El Vino (1983) Analysis. *Studocu*. URL: <https://surl.li/nzislc> (дата звернення 02. 10. 2025)
52. Manatu Taonga. New Zealand women and the vote. *NZ History*. 2024. URL: <https://surl.li/xzfhcx> (дата звернення 02. 10. 2025)
53. Maria G. Rewakowicz. Women's Literary Discourse and National Identity in Post-Soviet Ukraine. *Harvard Ukrainian Studies*. 2005. Vol. 27. P. 195-216. URL: <https://surli.cc/huehjw> (дата звернення 02. 10. 2025)
54. Melanie Ilic. Generals without Armies, Commanders without Troops : Gorbachhev's 'protection' of Female Workers, in Women in Russia and Ukraine / ed. Rosalind Marsh. New York : Cambridge University Press, 1996. 230 p. URL: <https://surl.li/hrhxga> (дата звернення 02. 10. 2025)
55. Muslim Personal Status Laws. *KAFA (enough) Violence & Exploitation* . URL: <https://surl.li/cdbqxi> (дата звернення 02. 10. 2025)
56. Nancy Tuana. Re-fusing Nature, nurture, hypatia. *Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis*. 1990. P. 77

57. National planning and budgeting. *UN Women Albania*. URL: <https://albania.unwomen.org/en/what-we-do/national-planning-and-budgeting> (дата звернення 02. 10. 2025)
58. Nepal Supreme Court Rules Trans Woman Is a Woman. *Human rights watch*. 2024. URL: <https://surl.li/rojewz> (дата звернення 02. 10. 2025)
59. New registrar of births, death and marriages v Norrie. New South Wales Court of Appeal. (Application no. S273/ 2013) 31 May 2013 . URL: <https://www.hcourt.gov.au/sites/default/files/assets/cases/s273-2013/S273-2013.pdf> (дата звернення 02. 10. 2025)
60. Parsa F. What do hardliner women make of Iran's new government? *Middle east institute*. 2021. URL: <https://surl.li/fmkpqq> (дата звернення 02. 10. 2025)
61. Petersen C. J. CEDAW's Impact in East Asia: Part I. *USALI Perspectives*. 2023. Vol 4, № 1. URL: <https://usali.org/usali-perspectives-blog/cedaws-impact-in-east-asia-part-i> (дата звернення 02. 10. 2025)
62. Petersen C. J. CEDAW's Impact in East Asia: Part II. *USALI Perspectives*. 2023. Vol 4, № 2. URL: <https://usali.org/usali-perspectives-blog/cedaws-impact-in-east-asia-part-ii> (дата звернення 02. 10. 2025)
63. Price Waterhouse v. Hopkins, 490 U.S. 228 (Application no. 87-1167) *Justia*. 1989. URL: <https://surl.li/evfxec> (дата звернення 02. 10. 2025)
64. Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. *United Nations. General Assembly*. 2018. A. 73/152. 24 p.
65. R. v. Morgentaler (Application no. 19556). *CanLII* 9. 1988. URL: <https://surl.li/lmqdbj> (дата звернення 02. 10. 2025)
66. Reed v. Reed (Application no. 70-4). *Justia*. 1971. URL: <https://surl.li/loozwp> (дата звернення 02. 10. 2025)
67. Researched and compiled by the Refugee Documentation Centre of Ireland on 17 May 2011. Information on Marriage Formalities in DR Congo. *Refuge Documention Centre (Ireland)*. URL: <https://surl.li/nwtayb> (дата звернення 02. 10. 2025)
68. Sara E. The American Woman. L. : Norton Company, 1989. 62 p.

69. Sex Discrimination Act 1984. (Application no. 4). *Federal Register of Legislation*. 2019. URL: <https://www.legislation.gov.au/C2004A02868/latest/text> (дата звернення 02. 10. 2025)
70. Sex Disqualification (Removal) Act 1919. *Legislation gov. UK*. URL: <https://surl.li/khdeyf> (дата звернення 02. 10. 2025)
71. Sexual harassment and gender-based violence. *Australian Human Rights Commission*. URL: <https://humanrights.gov.au/our-work/sex-discrimination/about-sex-discrimination> (дата звернення 02. 10. 2025)
72. Somalia to launch its first current affairs TV show led by women. *the Guardian*. URL: <https://surl.li/zosjux> (дата звернення 02. 10. 2025)
73. Somalia: Funding for gender equality and the empowerment of women and girls in humanitarian programming. *United Nations Population Fund*. 2020. URL: <https://surl.lu/tmjhmt> (дата звернення 02. 10. 2025)
74. Somalia: the law and FGM. *Thomson Reuters Foundation*. 2018. 12 p. URL: <https://surl.li/ucifie> (дата звернення 02. 10. 2025)
75. Supreme Court of Pakistan Holds that the Courts Cannot Pass a Decree of Khula Without a Woman's Consent. *Oxford Human Rights Hub*. 2024. URL: <https://surl.li/xajpwr> (дата звернення 02. 10. 2025)
76. The concept and practice of affirmative action : progress report / submitted by Mr. Bossuyt, Special Rapporteur, in accordance with Sub-Commission resolution 1998/5. *United Nations. Digital Library*. 2001. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/446155?v=pdf> (дата звернення 02. 10. 2025)
77. The Future of Sexual and Reproductive Health and Rights in Iraq. *Oxford Human Rights Hub*. 2024. URL: https://ohrh.law.ox.ac.uk/the-future-of-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-iraq/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02. 10. 2025)
78. The Gender Equality Committee of the Executive Yuan. URL: <https://gec.ey.gov.tw/en/> (дата звернення 02. 10. 2025)
79. The Ministry of Gender Equality and Family. URL: <https://www.mogef.go.kr/eng/index.do> (дата звернення 02. 10. 2025)

80. The Sex Disqualification (Removal) Act 1919. *Gov UK*. 2019. URL: <https://surl.li/jeoqsm> (дата звернення 02. 10. 2025)
81. The Status of Woman in Islam. *The Scientific and Cultural Website of Shia belief*. 2022. URL: <https://surl.li/oomnov> (дата звернення 02. 10. 2025)
82. Tkalych M.H. Gender identity: contents, structure, gender role differentiation. *Akademvydav*. 2016. Vol. 6, No.1. P. 101-109. URL: <https://surl.li/nxekoi> (дата звернення 02. 10. 2025)
83. Ukraine: Russian Forces' Trail of Death in Bucha. *Human rights watch*. 2022. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/21/ukraine-russian-forces-trail-death-bucha> (дата звернення 02. 10. 2025)
84. Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity : note by the Secretary-General. *United Nations. Digital Library*. 2023. URL: <https://surl.li/dmnwqa> (дата звернення 02. 10. 2025)
85. Waters (A.P.) v. Commissioner of Police For The Metropolis. *Publications.parliament.uk*. 2000. URL: <https://surl.li/gnnbse> (дата звернення 02. 10. 2025)
86. Women in the Byzantine Empire. *World history encyclopedia*. 2018. URL: https://www.worldhistory.org/article/1212/women-in-the-byzantine-empire/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02. 10. 2025)
87. Workplace Gender Equality Act 2012. Federal Register of Legislation. (Application no. 33). 2016. URL: <https://www.legislation.gov.au/C2004A03332/2016-07-01/text> (дата звернення 02. 10. 2025)
88. Written Statement: Supreme Court ruling on the Equality Act 2010. *Llywodraeth Cymru Welsh Government*. URL: <https://surl.li/pormzh> (дата звернення 02. 10. 2025)
89. Алексієвич С. У війни не жіноче обличчя. Х. : Віват, 2016. 400 с.
90. Аніщук Н. В. Гендерне насильство у правовому житті України: монографія. О.: Юридична література, 2007. 232 с.
91. Аніщук Н. В. Основи гендерного права України : підручник. О. : Фенікс, 2013. 208 с.

92. Бандура О.О. Онтологія права як складова філософської онтології (попередні міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2. с. 48-55
93. Білоус О. А. Гендерне право як сучасна навчальна дисципліна. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 107-108.
94. Білоус О. А. Парадигма рівності як основної складової гендерного права в умовах війни. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 128-130.
95. Болотіна Н. Гендерний розвиток і соціальне право України: концептуальні засади. *Рівність жінок і чоловіків в Україні. Правові аспекти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 листопада 2000 р). Київ: Логос, 2001. 82с.
96. Борщук Є. М. Системний підхід і синергетика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21. С. 344–347.
97. Бурейчак Т., Марценюк Т. Скандинавська утопія? Гендерна рівність і трудові vs. репродуктивні ресурси у Швеції. Соціальна політика і гендерна рівність. *Спільне*. 2013. Вип. 6. С. 189-195
98. Валиконите И.М. Выкуп за женщину по Литовскому Статуту. Третий Литовский Статут 1588 года. *Материалы Республиканской научной конференции, посвященной 400-летию Третьего Статута*. Вильнюс, 1989. С. 85-95.
99. Верховний суд Індії визнав існування третьої статі. *ІВ. UA*. 2014. URL: https://lb.ua/world/2014/04/15/263236_verhovniy_sud_indii_priznal.html (дата звернення 02. 10. 2025)

100. Влада Іраку хоче знизити вік згоди на шлюб для дівчат з 18 до 9 років. *Zmina*. 2024. URL: <https://zmina.info/news/vlada-iraku-hoche-znyzyty-vik-zgody-na-shlyub-dlya-divchat-z-18-do-9-rokiv/> (дата звернення 02. 10. 2025)
101. Галаган Я. Ратний подвиг женщин в годы Великой отечественной войны. К. : Вища школа. 1986. 304 с.
102. Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи : словник-довідник / уклад.: І.Г. Лазар. Львів: Ліга-Преса, 2005. 142 с.
103. Гругман Р. Військові злочини проти жінок. Х. : Фабула, 2023. 268 с.
104. Дашковська О. Законодавче забезпечення прав жінки в США другої половини ХХ ст. *Проблеми порівняльного правознавства*. 2009. Вип. № 2. С. 144-149
105. Демократична Республіка Конго. *IPU: Parline*. URL: <https://surl.li/wtzsyw> (дата звернення 02. 10. 2025)
106. Дудник Р. Гендерне право та система права: проблеми теорії та практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Вип.4. С. 23-26 URL:<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/5-1.pdf> с. 23-26 (дата звернення 02. 10. 2025)
107. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25.01.1974 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text (дата звернення 02. 10. 2025)
108. Євтушенко О. С. Олімпія де Гуж і боротьба жінок за свої права у Франції XVIII століття. *Від громадянського суспільства – до правової держави: матеріали VII Міжнародної наукової Internet-конференції студентів та молодих вчених (м. Харків 27.04. 2012р.)*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 168–170.
109. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 02. 10. 2025)
110. Жеребкина И. А. Теория и история феминизма : Учеб. пособие / за об. ред. И. А. Жеребкиной и др. Харьков. : Ф-Пресс, 1996. 388 с.
111. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері праці. *ДержПраці*. 2024. URL: <https://surl.li/jabucq> (дата звернення 02. 10. 2025)

112. Завальнюк В. В. Антропологічний вимір сфер буття людини: генезис поглядів. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т.8. С. 63-71.
113. Заграй Л. Д. Гендерна ідентичність жінки в Україні як результат інтерпретації культурних текстів : монографія. І-Ф. : Нова Зоря, 2012. 376 с. URL: <https://surl.li/omldrf> (дата звернення 02. 10. 2025)
114. Задорожний Е. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.01. Київ, 2008. 10 с.
115. Заїка А. А. Ідея рівності жінки і чоловіка: історичний аналіз (новий час – новітня історія). *Jurnalul Juridic național: Teorie și Practică*. 2022. Вип. 1. С. 17–20
116. Зубаренко І.В. Гендерні аспекти державної політики Єгипту: витоки ат реалії. *Східний світ*. 2008. №2. С. 77-82
117. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчяпроголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 107-110.*
118. Радянські солдати гвалтували навіть громадянок СРСР – британські вчені. *Історична правда*. 2012. URL:<https://www.istpravda.com.ua/short/2012/04/24/82213/> (дата звернення 02. 10. 2025)
119. Канада та гендерна рівність. *Україна до НАТО*. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/kanada-ta-henderna-rivnist/> (дата звернення 02. 10. 2025)
120. Карпова І. Г., Олійник О. І., Шумна Л. П. Княгиня Ольга: реформатор і просвітитель Русі (до 1075-річчя з початку правління). *Історія політичних і правових учень*. 2021р. №1. С. 10-15. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.1>. (дата звернення 02. 10. 2025)
121. Кафтя А. Поняття «правова система» : генезис наукових поглядів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип.6. Т.1. С. 36–39

122. Кебурія Т. Білий халат і хутряне пальто життєві траєкторії жінок металургинь в епоху пізнього соціалізму. *Жінки та історія*. 2021. С.19 – 34
123. Ковбасюк С. В. Інституційний підхід в методології державознавства. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнарод. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 88-91.
124. Кодекс законів про працю України : Закон України від 26.09.1996 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/ed19960926#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
125. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18. 12. 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 02. 10. 2025 р.)
126. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04. 11. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 02.10.2025)
127. Конституція Республіки Польщі. *Legalns. com*. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf> (дата звернення 02. 10. 2025)
128. Конституція Румунії. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата звернення 02. 10. 2025)
129. Конституційний суд Румунії скасував закон, що забороняє гендерну просвіту. 2021. *50vidsotkiv.org.ua* URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konstytutsijnyj-sud-rumuniyi-skasuvav-zakon-shho-zaboronyaye-gendernu-prosvitu/> (дата звернення 02. 10. 2025)
130. Конституція Литовської Республіки. *Електронний інформаційний бюлетень*. 2001. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm#%D0%B3%D0%BB2 (дата звернення 02. 10. 2025)
131. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 р., № 254к/96-ВР. URL: <https://surl.luhpu.gov.ua/pjqjbm> (дата звернення 02. 10. 2025)

132. Крижановський А. Ф., Коломоєць О. В. Методологія та структура державознавства: кілька гостроактуальних проблем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 9–12.
133. Крижановський А. Ф., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Скуріхін С. М., Іванчук В. Є. Загальна теорія прав та держави : навч.-метод. посібник. Нац. ун-т «Одес. юрид.академія». Одеса : Фенікс, 2022. 258с.
134. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
135. Крочук М. І. Філософсько-правовий вимір гендерної рівності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2014. 199 с.
136. Крочук М. І. Філософсько-правовий вимір гендерної рівності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.12. Львів, 2014. 19 с.
137. Литвинчук О. В. Вплив гендерних стереотипів на формування ідентичної жінки. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип.16. С. 61-64
138. M v. H (Application no. 25838). *Supreme Court Judgments*.1999. URL: <https://surl.li/myvtxo> (дата звернення 02. 10. 2025)
139. Маркарян М. В. Англо-американська правова сім'я: поняття та основні ознаки. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 20 грудня 2024 р.)*. Рівне: ЦФЕНД, 2024. С. 64-66. URL : <https://surl.li/gnemzy> (дата звернення 02. 10. 2025)
140. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. К. : Логос, 2004. 320 с.
141. Мельничук О. С. Сучасна правова доктрина: поняття та ознаки. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 85-87.
142. Народное хозяйство СССР в 1985 году. *Финансы и статистика*. 1986. 395 с. URL: <https://surl.li/ygtsdo> (дата звернення 02. 10. 2025)

143. Не "гомосексуальність", а "сексуальні відхилення": нові правила Іраку для ЗМІ. *Суспільне культура*. 2023. URL: <https://suspilne.media/culture/547909-ne-gomoseksualizm-a-seksualni-vidhilen-na-irak-uviv-novi-pravila-dla-zmi/> (дата звернення 02. 10. 2025)
144. Оніщенко Н. Гендерні правовідносини: поняття, сутність, природа та значення. *Держава і право*. 2006. Вип. 33. С. 90-96
145. Оніщенко Н. Гендерно чутлива політика як спосіб подолання правового нігілізму. *Держава і право*. 2002. Вип. 30. С. 18-25
146. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 352с
147. Оніщенко Н. Правове регулювання гендерних процесів в Україні: стан та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2005. Вип. 28. С. 3-10
148. Оніщенко Н.М., Пархоменко Н.М.Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні : монографія. Київ : Юридична думка, 2010. 352 с.
149. ООН у Сербії прагне просувати гендерну рівність, зменшувати дискримінацію та викорінювати насильство щодо жінок. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/serbia/our-focus/gender-equality> (дата звернення 02. 10. 2025)
150. Основи римського права : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової, Баранової Л. М. Харків : Право. 2008. 226 с.
151. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина. Берлін : Німецький Бундестаг, Відділ зв'язків із громадськістю. 2024. С. 148
152. Пильгун Н. В. Поняття правової системи України та її функціонування у суспільстві. *Юридичний вісник*. 2019. Вип. 3. С. 47-54
153. Платон Держава / пер. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355
154. Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 червня - 31 серпня 2024 року. *Об'єднані нації*. 2024. URL:<https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf> (дата звернення 02. 10. 2025)

155. Польща та Угорщина заблокували питання гендерної рівності на соціальному саміті ЄС. *Euronews*. 2021. URL: https://www.euronews.com/2021/05/07/us-eu-summit?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02. 10. 2025)
156. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. Ткаченко В. Д. Х. : Право. 2003. 274 с.
157. Про відповідальний підрозділ з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2010 р. № 930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#n18> (дата звернення 02. 10. 2025)
158. Про внесення змін до деяких законів щодо забезпечення рівних прав та можливостей громадян із представництва у наглядових радах та органах управління державних унітарних підприємств, господарських товариств та державних банків, комунальних унітарних підприємств: проект Закону від 13.11.2024р. № 12198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/20484ccb-fa6d-4aba-ba9e-e0c9b8d9489b> (дата звернення 02.10.2025)
159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшої гармонізації законодавства про компанії із законодавством Європейського Союзу: проект Закону від 06.01. 2025 р. № 13233. URL: itd.rada.gov.ua/8d20b932-53ae-4c39-93e4-9bc6737eb9b2 (дата звернення 02.10.2025)
160. Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05. 10. 2016 р. № 1041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16#n17> (дата звернення 02. 10. 2025)
161. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08. 09. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
162. Про запобігання та протидію домашнього насильства : Закон України від 07.12. 2017 р. №2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20171207#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)

163. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09. 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
164. Про місцеві вибори : Закон України від 14.06.2015 р. № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19/ed20150714#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
165. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
166. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
167. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023р № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
168. Про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 №930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#n40> (дата звернення 02. 10. 2025)
169. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20.06.2022р. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 02. 10. 2025)
170. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи": Постанова Верховної Ради України від 27. 06. 2007 р., № 1241-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1241-v#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
171. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF#n10> (дата звернення 02. 10. 2025)

172. Рабинович П. О понятии права в советской юридической науке. *Правоведение*. 1977. Вип. 4. С. 41–50.
173. Рабінович П.М. Потребовий підхід – безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права та держави. *Наукові праці Національної одеської юридичної академії*. 2009. Т.8. С. 45-53
174. Риженко А. М. Система права у структуру романо-германської правової сім'ї. *Часопис Київського університету права*. 2009. Вип. 4 . С 79-85
175. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Boso v. Italy» № [50490/99](#) від 05.09.2002 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-23338> (дата звернення 02.10.2025)
176. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Беляєв та інші проти України» № 34345/10 від 06. 06. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d89#Text (дата звернення 02. 10. 2025)
177. Рубанець О. М. Методологічний та онтологічний зміст об'єктивності. *Філософський альманах*. 2016. Вип. 1–2. С. 136- 145
178. Свідчення Елли Медальє: Ella Medalje, 15.1.1979. *Office of Public Prosecutor*. 2006. URL: <https://surl.li/fgvznt> (дата звернення 02. 10. 2025)
179. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002р № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
180. Смоляр Л. О. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / за ред. Смоляр Л. О. Одеса : АстроПринт , 1999. 442 с.
181. Смоляр Л. О. Київське товариство оборони жінок: історія створення та діяльності (1905-1916 роки). *Український історичний журнал*. 1998. Вип.3. С. 92-100. URL: <https://surl.li/etkwwb> (дата звернення 02. 10. 2025)
182. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX- поч.XX століття. Сторінки історії: монографія. О. : Астропринт, 1998. 408с.
183. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. л-ра, 2002. Т. 1. 464 с.

184. Телеканал «Великий Львів» і Національна поліція України. *YouTube*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1XMex4xzGRc> (дата звернення 02. 10. 2025)
185. Теорія держави і права : підручник / за ред. Ф. Скакун . Харків : Еспада, 2009. 2-е вид. 752 с.
186. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навч. посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О. 2018. 204 с.
187. Франція та гендерна рівність. *Україна до НАТО*. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/frantsiia-ta-henderna-rivnist/> (дата звернення 02. 10. 2025)
188. Хаустова М. Проблеми класифікації правових систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 53–65
189. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.1.2003р № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 02. 10. 2025)
190. Чувакова Г. М. Синергетика у дослідженні аномалій правової сфери: потенціал та особливості. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 59-62.
191. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2000. № 17. С. 22-29.
192. Щербак К.А, Козинець І.Г. Правове становище римської жінки. *Чернігівський національний технологічний університет*. 5 с. URL: <https://surl.lt/uxscbs> (дата звернення 02. 10. 2025)
193. Юридична енциклопедія / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія, 2001. Т. 3 С. 764–765.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білоус О.А. Гендерна свідомість законодавця – ключ до створення справедливого й рівноправного законодавства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 2. С. 163-168
2. Білоус О. А. Структура гендерних правовідносин у системі чинного законодавства України. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С. 536-542
3. Білоус О. А. Предмет правового регулювання гендерних відносин в Україні. *Правові новели*. 2025. №2. С.260-263
4. Білоус О. А., Завальнюк В.В. Новітні підходи та концепції методології дослідження гендерного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 761-763
5. Білоус О. А., Завальнюк В.В. Антропологічний вимір гендерного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 909-911

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Білоус О. А. Парадигма рівності як основної складової гендерного права в умовах війни. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 128-130.*
2. Білоус О.А. Білоус О. А. Гендерне право як сучасна навчальна дисципліна. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 107-108.*

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», а також 17 червня 2022 року на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (заочна участь) та 19 травня 2023 року Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (заочна участь).

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та Закону України «Про правотворчу діяльність»

Кримінальний кодекс України:

1. Викласти статтю 79 у такій редакції: «Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок, жінок та чоловіків, які мають дітей віком до семи років».

Частину 1 викласти у такій редакції: “У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам та чоловікам, які мають дітей віком до семи років, ..., суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку, а чоловіка до досягнення дитиною семирічного віку.”.

Частину 2 доповнити та викласти у такій редакції: “У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок, жінок та чоловіків, які мають дітей віком до семи років, ...”.

Частину 4 доповнити та викласти у такій редакції: “Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої або засудженого, звільняє її (його) від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком.”.

Частину 5 доповнити та викласти у такій редакції: “ У разі, коли звільнена (звільнений) від відбування покарання з випробуванням жінка або чоловік відмовилася (відмовився) від дитини, передала (передав) її в дитячий будинок, ..., суд за поданням контролюючого органу направляє засуджену або засудженого для відбування покарання згідно з вироком суду.”.

Частину 6 доповнити та викласти у такій редакції: “ Якщо засуджена або засуджений вчинила (вчинив) в період іспитового строку нове кримінальне правопорушення, суд призначає їй покарання за правилами, ...”.

2. Викласти статтю 83 у такій редакції: «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років та чоловіків, які є законним представником дітей віком до трьох років».

Частину 1 доповнити та викласти в такій редакції: “ Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання та чоловіків, які є законними представниками новонародженої дитини, ..., суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку та чоловіка до досягнення дитиною трирічного віку.”.

Частину 2 доповнити та викласти в такій редакції: “Звільнення від відбування покарання застосовується до засудженої (засудженого), яка (який) має сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з нею (ним) проживання, або яка (який) має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.”.

Частину 3 доповнити та викласти в такій редакції: “Нагляд за звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років, а також чоловіками, які мають дітей віком до трьох років ...”.

Частину 4 доповнити та викласти в такій редакції: “Після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженої (засудженого) може звільнити її (його) від покарання або ..., призначеного за вироком. У цьому разі суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена (засуджений) не відбувала (відбував) покарання.”.

Частину 5 доповнити та викласти в такій редакції: “Якщо засуджена (засуджений), яка була звільнена (звільнений) від відбування покарання, ... , або систематично вчиняє правопорушення, ... , суд може за поданням контролюючого

органу направити засуджену (засудженого) для відбування покарання, призначеного за вироком.”.

Частину 6 доповнити та викласти в такій редакції: “Якщо в період звільнення від відбування покарання засуджена (засуджений) вчинила (вчинив) нове кримінальне правопорушення, ...”.

Закон України «Про правотворчу діяльність»:

1. Доповнити статтю: «Суб’єкт правотворчої ініціативи здійснює оцінку впливу чинних нормативно-правових актів на суспільні відносини та викладає у пояснювальній записці альтернативні шляхи вирішення проблеми, яка потребує правового врегулювання, з визначенням економічних, соціальних, фінансових, бюджетних, екологічних, демографічних, регуляторних, інвестиційних, гендерних, дискримінаційних, корупційних та інших наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних зобов’язань для кожного з альтернативних шляхів».

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»:

1. Доповнити статтю 4 бланкетною нормою: « ...з урахуванням відповідної статті Закону України «Про правотворчу діяльність».

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»:

1. Доповнити статтю 8 бланкетною нормою: « ...з урахуванням відповідної статті Закону України «Про правотворчу діяльність».